

Fond za održivi lokalni razvoj

ISTRAŽIVANJE O MOGUĆNOSTIMA ZELENOG RASTA GRADA LESKOVCA I OPŠTINE VLASOTINCE

JUL-AVGUST, 2024.

Fond za održivi lokalni razvoj sprovodi se u okviru Platforme za opštedruštveni dijalog „Održivi razvoj za sve“ koja je uspostavljena uz podršku vlada Švajcarske i Nemačke, a implementira se od strane Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH u u okviru projekta „Reforma javnih finansija - Agenda 2030“. Fondom neposredno rukovodi Beogradska otvorena škola (BOŠ), kao jedan od partnera na Platformi, zadužena za podršku inicijativama za inovativna rešenja u oblasti zaštite životne sredine na lokalnom nivou. Dodatna podrška Fondu pruža se u okviru projekta „EU Resurs centar za civilno društvo u Srbiji“ koji se realizuje uz podršku Evropske unije u Srbiji.

SADRŽAJ

RB	NAZIV	STR.
	UVODNE NAPOMENE.....	4.
1.	POLAZNA TAČKA.....	5.
1.1.	Utemeljenje.....	5.
1.2.	Vlasništvo.....	10.
1.2.1.	Globalno dobro.....	10.
1.2.2.	Evropsko dobro.....	14.
1.2.3.	Nacionalno dobro.....	18.
2.	„ODRASTANJE RASTA“.....	21.
2.1.	Na putu ka zelenoj budućnosti!.....	21.
2.2.	„Odrastanje rasta“.....	25.
2.3.	Zeni rast: Nova Agenda za održiva rešenja.....	29.
3.	PRIMAT LOKALNOG!.....	31.
3.1.	Ideal 21-og veka!.....	31.
3.2.	Na putu ka samosvojnosti!.....	34.
3.3.	Iskustva drugih!.....	38.
3.4.	Lokalni kapitali!.....	39.
4.	KAKO DA ZNAM?.....	42.
4.1.	Indeks ciljeva održivog razvoja	45.
4.2.	Indeks zelenog rasta.....	47.
4.3.	Indikatori zelenog rasta.....	48.
4.4.	Indikatori sveobuhvatnog zelenog rasta.....	49.
4.5.	Globalni indeks zelene ekonomije.....	50.
4.6.	EU pristup lokalnoj održivosti.....	51.
4.7.	ESG kriterijumi.....	53.
5.	PERCEPCIJA LOKALNOG.....	60.
6.	NASLEĐE ZA BUDUĆNOST.....	66.
6.1.	Životna postojanost.....	73.
6.2.	Znakovi pored puta.....	74.
6.3.	Priroda za budućnost.....	77.

6.3.1.	Priroda kao kultura.....	81.
6.3.2.	Lice prirode.....	84.
6.3.3.	Priroda kao osećajnost.....	86.
6.3.4.	Dah prirode.....	91.
6.3.5.	Priroda kao izvor života.....	86.
6.4.	Nasleđe za ekonomsku održivost.....	101.
6.5.	Nasleđe za društvenu održivost.....	101.
	Zašto je to važno?.....	104.
6.5.1.		
	Principi društvene održivosti.....	106.
6.5.2.		
	Društvena održivost na lokalnom nivou.....	109.
6.5.3.		
	Rezultati fokusgrupnog intervjua.....	112.
6.5.4.		
6.6.	Nasleđe za održivost životne sredine.....	116.
	Funkcije ekološke održivosti.....	121.
6.6.1.		
	Opšti ekološki ambijent.....	123.
6.6.2.		
	Lokalna otpornost.....	125.
6.6.3.		
	Glavna uporišta.....	127.
6.6.4.		
	Kvalitet vazduha.....	127.
6.6.5.		
	Procena rizika od katastrofa.....	136.
6.6.6.		
7.	ORIJENTIRI ZA ZELENI RAST.....	136.
7.1.	Pravac kretanja.....	139.
7.2.	Zeleni kompas.....	142.
7.3.	Lučonoše.....	151.
8.	KONSTATACIJE I PREPORUKE.....	152.
	PRILOG	156.
	Izveštaj sa fokusgrupnih intervjua u Leskovcu i Vlasotincu	

UVODNE NAPOMENE

Ovo istraživanje urađeno je u okviru projekta „ZELENO PLAVE ZAJEDNICE“ koji **realizuje** EpuS Leskovac u partnerstvu sa udruženjem „Rujnice“ Vlasotince, uz **finansijku podršku** *Fonda za održivi lokalni razvoj* kojim **rukovodi** *Beogradska otvorena škola* u okviru Platforme za opštedruštveni dijalog „*Održivi razvoj za sve*“.

Svrha istraživanja je da razvojnim akterima Grada Leskovca i Opštine Vlasotince omogući svestrani uvid u mogućnost ostvarivanje lokalnog održivog razvoja kroz lokalizaciju koncepta zelenog rasta.

Cilj istraživanja je da a) kreira kvalitetnu osnovu za izradu strateških dokumenata o zelenom rastu Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, b) omogući svestranu i efektivnu javnu raspravu koja će biti organizovana tim povodom, te da c) isporuči osnovane, dalekosežne inicijative za unapređenje javnih politika u ovim lokalnim jedinicama.

Proces istraživanja je realizovan kroz sprovođenje desk-top istraživanja i organizovanje fokus-grupno istraživanje u Leskovcu i Vlasotincu, uz razmenu informacija i konsultacije sa brojnim lokalnim i drugim akterima iz javnog, privatnog i civilnog sektora.

Metodologija istraživanja upodobljena je sa svrhom i utvrđenim istraživačkim ciljevima projekta, odnosno samim karakterom istraživanja.

Za sadržinu ovog materijala odgovorna je isključivo organizacija EpuS Leskovac i ona ne odražava nužno stavove vlada država Švajcarske i Nemačke, kao ni Evropske unije.

*Sedmi zakon održivosti:
Društvo koje mora da uvozi ljude
da obavljaju svakodnevni posao
(„Ne možemo da nađemo lokalno
stanovništvo koje će raditi posao“)
nije održivo.*

Albert Allen Bartlett¹ (2004)

1. POLAZNA TAČKA!

1.1. Utemeljenje

Koncept zelenog rasta **proistekao je** iz koncepta održivog razvoja kao **bazične** razvojne

paradigme, tj. krovnog koncepta za planetarni razvoj u 21. veku, te opšteprihvaćenog pravca razvoja ljudske civilizacije. Kao **nova razvojna paradigma** sposobna da istovremeno postigne ekonomske, društvene i ekološke ciljeve, koncept zelenog rasta nastao je **na temeljima** koji su stvarani iz raznih kritika u ranoj akademskoj literaturi o postojećem ekonomskom stanju iz društvene i ekološke perspektive, s jedne strane, i kroz nastojanja *Ujedinjenih nacija* da se ekonomski rast upodobi sa zahtevima ekološke i društvene održivosti, s druge. U osnovi svega stoji nastala

potreba za novom organizacijom života i novom filozofijom razvoja čiji najznačajniji cilj postaje **kvalitet rasta**.

Kao zajednički imenitelj svega što čini ovu problematiku posebnom, termin „**zeleno**“ je tu da uvek podseti na **neizostavnost** određenih, ključnih koncepata, poput efikasnosti resursa (naročito balansiranje potrošnje sa sposobnošću prirode da dopuni ove resurse) i potrebe za zaštitom

¹ Bartlett A. A, *The Essential Exponential For the Future of Our Planet a collection of essays by Professor Bartlett* (2004). Center for Science, Mathematics and Computer Education, University of Nebraska-Lincoln. ISBN 0-9758973-0-6

prirodnih sistema od kojih ljudi i druge vrste zavise. Aktuelna **zelena teorija** u tom smislu sugerise da se pitanja životne sredine, koja spadaju u jedan od neizostavnih koncepata, rešavaju uspostavljanjem novih koncepata, institucija i sistema zasnovanih na tri stuba, a to su: (1) **Ekocentrični pristup**, koji nudi širi okvir zasnovan na životu svih živih bića; (2) Stav o postojanju „**granice rasta**“, koji govori o tome da postoji granica² ekosistema da apsorbira otpad i dopuni sirovine kako bi se održala ekonomija; (3) Primena koncepta **decentralizacije**, što je način za prevazilaženje ograničenja nacionalna države koja je „i premala i prevelika“ da bi se pozabavila pitanjima životne sredine, a pre svega izraz saznanja da male zajednice više zavise od neposrednih lokalnih resursa i stoga će se više brinuti o svojoj životnoj sredini.

Doslovno uzeto, sama sintagma „**održivi razvoj**“ značila bi *razvoj koji se može nastaviti, bilo neograničeno, ili za dati vremenski period*³. Za ovu priliku pojam „**razvoj**“ koristi se u značenju: *proces koji stvara rast, napredak, pozitivne promene ili dodavanje fizičkih, ekonomskih, ekoloških, društvenih i demografskih komponenti*.⁴ „**Održivost**“ pak znači sposobnost trajanja nekog entiteta, ishoda ili procesa tokom vremena. Osnovni **domeni** razvojne održivosti su: a)

Domen prirodnih uslova; b) Demografski domen;

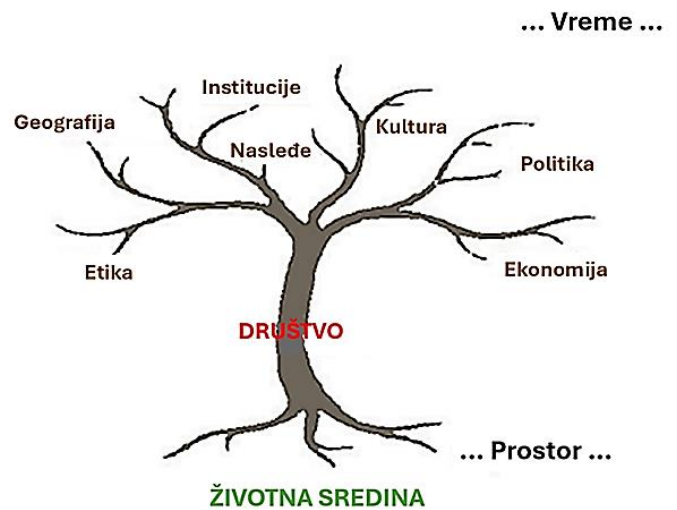
c) Domen donošenja odluka; d) Domen tehnologije. U razvojnoj literaturi koncept

održivosti najčešće se koristi **da poveže** poboljšanje i održavanje zdravog ekonomskog, ekološkog i društvenog sistema sa ljudskim razvojem. I mada se koncepti „održivost“ i „održivi razvoj“ neretko koriste kao sinonimi, treba reći da je reč o **dva različita** koncepta.

Naime, održivost je cilj ili krajnja tačka procesa koji se naziva održivi razvoj, tj. „održivost“ se

odnosi na stanje, a „održivi razvoj“ na proces za postizanje ovog stanja.

Najčešće korišćena⁵ **definicija** koncepta održivi razvoj je ona koju predlaže *Izveštaj Brundtlandove komisije*⁶, gde se taj koncept određuje kao *razvoj koji zadovoljava potrebe*

² Predviđa se da ta granica biti dostignuta do 2100. godine

³ Dernbach, J. C. (1993), *The Other Ninety-Six Percent. Environmental Forum*, p. 10, January/February 1993 Widener Law School Legal Studies Research Paper No. 13–20.

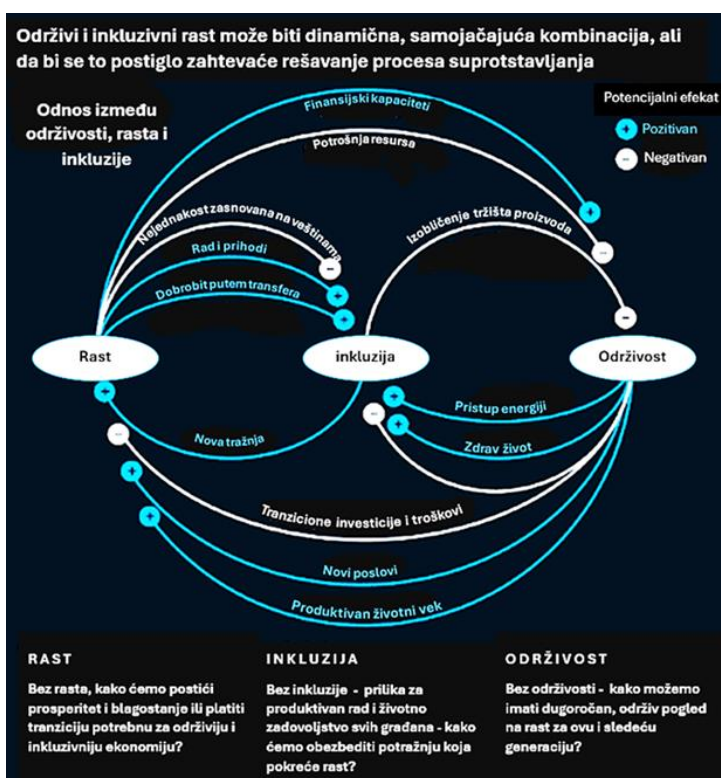
⁴ SID, Society for International Development, Israel, <https://sid-israel.org/en/what-is-development/>

⁵ Danas ne postoji opšte usaglašena definicija održivog razvoja.

⁶ *Brundtlandova komisija*, bivša Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj, bila je podorganizacija Ujedinjenih nacija (UN) koja je imala za cilj da ujedini zemlje u potrazi za održivim razvojem. Osnovana je 1983. godine kada je Havijer Perez de Kuelar, generalni sekretar Ujedinjenih nacija, imenovao Gro Harlem Brundtland, bivšeg premijera Norveške, za predsedavajućeg komisije. Brundtlandova je izabrana zbog njenog snažnog iskustva u nauci i javnom zdravstvu. Brundtlandova komisija je zvanično raspuštena 1987. nakon objavljivanja dokumenta *Naša zajednička*

sadašnje generacije bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe. Pojam „održivi razvoj“ sadrži **četiri ključna elementa**⁷:

1. zadovoljiti bazične ljudske potrebe i razumne standarde blagostanja **za sva** živa bića (razvoj).
2. postići **mnogo ujednačenije** standarde života, kako unutar populacije stanovništva svake pojedinačne zemlje, tako i na globalnom nivou (razvoj).
3. odnositi se s **velikom oprežnošću**, kako prema aktuelnom, tako i prema potencijalnom poremećaju biodiverziteta i regenerativnih sposobnosti prirode i na lokalnom i na globalnom nivou (održivost).
4. postići, bez potkopavanja i iscrpljivanja **moćnosti za buduće generacije**, da se održe slični standardi života i slični ili unapređeni standardi jednakosti (održivost).

Tri stuba koncepta održivog razvoja, koje po logici stvari **mora da podupire** svaka strategija zelenog rasta, su:

- (1) **Ekološka održivost**, što obezbeđuje da razvoj bude kompatibilan sa održavanjem vitalnih ekoloških procesa, biološke raznovrsnosti i bioloških resursa; vodi računa o kapacitetu ekosistema; održava elastičnost i uravnoteženost bioloških i fizičkih sistema.
- (2) **Socijalna i kulturna održivost**, što obezbeđuje da razvoj bude fer i kompatibilan sa kulturnim i

tradicionalnim vrednostima ljudskih zajednica, jačajući njihov identitet; podarzumevaju se vrednosti kao što su jednakost, osposobljenost, dostupnost i učešće pojedinca u društvenom životu; socijalna dimenzija govori da razvoj nije održiv ako nije pravedan ili ako ne zadovoljava potrebe većine stanovnika na zemlji i da održivi društveni razvoj mora biti integrisani proces izgradnje ljudskih sposobnosti u smislu: borbe protiv siromaštva, stvaranja produktivnog

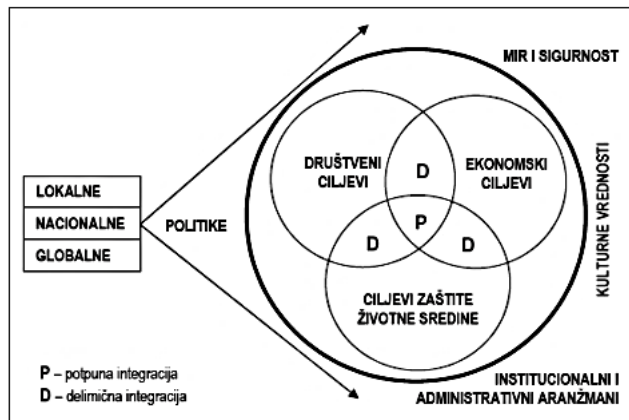
budućnost, takođe poznatog kao *Brundtlandov izveštaj*. Dokument je popularizovao termin „održivi razvoj“ i osvojio Gravemajerovu nagradu 1991. godine. 1988. godine komisiju je zamenio Centar za našu zajedničku budućnost.

⁷ Carter, N.(2001), *The Politics of the Environment*, Cambridge: Cambridge University Press

zapošljavanja ljudi, promovisanja društvenog ujedinjenja, kao i efikasne i svima dostupne zdravstvene zaštite i obrazovanja, prevencije kriminala i negativnih društvenih pojava, demokratizacije svih pora društvenog života i promene potrošačkih navika i potreba. Kulturna održivost sadrži normative eko-razvoja koji uvažavaju pluralitet lokalnih kulturnih specifičnosti.

(3) **Ekonomska održivost**, što koja obezbeđuje da razvoj bude ekonomski efikasan i da se resursima upravlja tako da mogu da ih koriste i buduće generacije; maksimizacija prihoda uz očuvanje ili uvećanje zaliha prirodnog kapitala. Moto ekonomske održivosti glasi „živeti od Zemljinog dohotka, a ne od njenog kapitala“.

Danas održivi razvoj predstavlja **ključni koncept unutar globalne razvojne politike i agende**. On obezbeđuje mehanizam kroz koji društvo može da komunicira sa životnom sredinom, a da pritom ne rizikuje da ošteti resurse za budućnost; da poboljšava životni standard i životne izgleda svih, a da pritom ne ugrožava postojeće ekosisteme ili životne prilike svojih članova. Kao takav, održivi razvoj postao je **integralni koncept** nečega što ne dovodi u pitanje bilo koju dimenziju društvenog razvoja, usaglašavajući ekonomske, tehnološke, ekološke, socijalne, političke, kulturne i moralne ciljeve, tako da društvo uspeva da se razvija ne pogoršavajući bilo koji od ovih aspekata.

Kada se „održivi razvoj“ posmatra **kao razvojni pristup**, onda se podrazumeva takav pristup razvoju koji koristi resurse na način da im **omogućava nastavak njihovog postojanja za druge**. (Slika levo: Sistem održivog razvoja, Dallal Clayton and Bass, 1994). To podrazumeva postizanje ciljeva ljudskog razvoja, uz održavanje sposobnosti prirodnih sistema da obezbede prirodne resurse i usluge

ekosistema od kojih zavise privreda i društvo. Posmatrano iz ovog ugla, **održivi razvoj ima za cilj** postizanje društvenog napretka, ekološke ravnoteže i ekonomskog rasta. Pri tome, sistematska integracija ekoloških, društvenih i ekonomskih razmatranja u svim oblastima unutar generacijskih i međugeneracijskih ishoda važi kao **centralno načelo** održivog razvoja, gde se različiti domeni konceptualizuju kao integralni delovi jedne celine, a ne kao zasebne sfere koje se ponovo povezuju.

Relevantnost ovog koncepta, i kao jednog od **ljudskih prava**, potvrđuje se svakog dana, jer planetarno stanovništvo se stalno povećava, što ne važi za prirodne resurse dostupne za

zadovoljenje ljudskih potreba. U takvoj situaciji, održivi razvoj predstavlja suštinsko nastojanje da se **garantuje balans** između ekonomskog rasta, integriteta životne sredine i društvenog blagostanja. Integracijom ekonomskih, ekoloških i društvenih pitanja u procese donošenja odluka obezbeđuje se **unutargeneracijska** i **međugeneracijska jednakost**, jer se prepoznaju i kratkoročne i dugoročne implikacije održivog razvoja. Svakako, imajući u vidu da koncept održivog razvoja ne može biti ostvaren samo politikama, on predstavlja i **princip** koji vodi mnoge izbore koje građani svakodnevno donose, isto kao i velike političke i ekonomske odluke. Primena tog principa podrazumeva **duboke promene** u razmišljanju, u ekonomskim i društvenim strukturama i u obrascima potrošnje i proizvodnje.

Kao razvojni pristup, koji **određuje** i **moгуće pristupe** u izgradnji i sprovođenju politike zelenog rasta, koncept održivog razvoja javlja se u **dva osnovna oblika**⁸:

Paradigma slabe održivosti

Status quo

Tehnološka poboljšanja sa manjim promenama u načinu života ili bez njih

Prioritetna ekonomska pitanja; baviti se pitanjima životne sredine po potrebi tehnički napredak i optimizam

Tehnički napredak i optimizam

Mogućnost savršene zamene prirodnog i ljudskim radom stvorenog (veštačkog) kapitala

Upravljanje poslovnim rizikom u okviru postojećeg sistema slobodnog tržišta

Paradigma jake održivosti

Transformacija

Fundamentalno preispitivanje vrednosti i izabranog načina života

Integrisan, holistički pristup trima dimenzijama

Tehnološki scepticism i principi prevencije

Ograničena mogućnost zamene prirodnog i veštačkog kapitala

Transformacija tržišnog sistema

(1) **Pristup „slabo“ održivog razvoja** – Karakterističan je za početnu konceptualizaciju održivog razvoja, kada se smatralo da se smanjenje prirodnih resursa može kompenzovati povećanjem drugih resursa, najčešće povećanjem ljudskog kapitala, što bi trebalo da rezultira održivim ljudskim

blagostanjem. Problem sa slabom održivošću je poruka da bismo, kroz pravi razvoj i investicije, mogli „imati sve“ — ekonomski rast, prosperitetna društva i zdravo okruženje bez nove etike ili velikih promena u razvoju. Iako je slaba održivost bila popularna među vladama i preduzećima, akademici, aktivisti i istraživači žestoko su je kritikovali kao „duboko pogrešnu“, smatrajući da slaba održivost i dalje iscrpljuje nezamenljive resurse, što znači da je održivi razvoj nemoguć. Iz ovog oblika održivog razvoja proistekao je **koncept relativnog zelenog rasta** zasnovan na relativnom razdvajanju njegove ekonomske i ekološke dimenzije, gde se dešava da pritisak životne sredine i dalje raste, ali manje od bruto domaćeg proizvoda.

⁸ University of San Diego, *What Is Sustainable Development?*, <https://onlinedegrees.sandiego.edu/what-is-sustainable-development/>

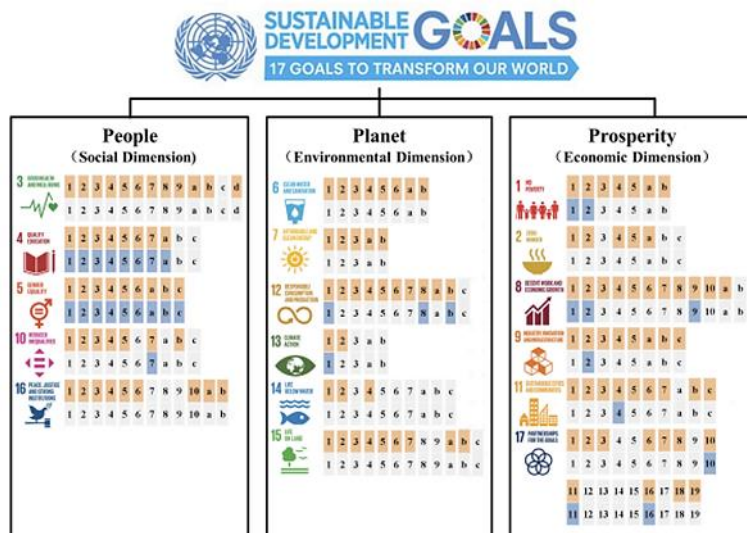
(2) **Pristup „snažno“ održivog razvoja** - Snažna održivost ne dozvoljava zamenu ljudskih resursa za prirodne elemente kao što su zemljište, voda ili biodiverzitet. Istinski održivi razvoj mora da prizna da proizvodi koje je stvorilo čovečanstvo ne mogu u potpunosti da zamene prirodni kapital koji se nalazi u ekosistemima — tako da prirodni kapital mora biti očuvan, negovan i regenerisan. Ciljevi održivog razvoja iz 2015. bili su korak ka snažnoj održivosti, zajedno sa dodatkom za jednakost i pravdu za sve zajednice širom sveta. Iz ovog oblika održivog razvoja proistekao je **koncept apsolutnog zelenog rasta** zasnovan na potpunom razdvajanju njegove ekonomske i ekološke dimenzije, gde dolazi do apsolutnog smanjenja upotrebe resursa ili emisija, dok privreda raste.

Kao osnovni okvir za zeleni rast, koncept održivog razvoja bi - možda najviše od svega - trebalo shvatiti kao **poziv za razmišljanje** o načinu na koji svako treba da vodi svoj ekonomski i društveni život, oslanjajući se na raspoložive ekološke resurse. Ovo znajući da transformacija globalnog društva, životne sredine i ekonomije u održive, predstavlja **jedan od najtežih zadataka** sa kojima se čovek danas suočava, jer treba da ga ostvari u kontekstu nosivosti planete.

1.2. Vlasništvo

1.2.1. Globalno dobro

Globalizacija i održivost su **povezani koncepti** koji i pozitivno i negativno utiču na ekonomski, društveni i ekološki razvoj. S jedne strane, globalizacija može dovesti do povećanog ekonomskog rasta i poboljšanja životnog standarda, većeg pristupa dobrima i uslugama i poboljšane komunikacije i kulturne razmene. Međutim, to takođe može dovesti do štetnih uticaja na životnu sredinu kao što su povećane emisije gasova staklene bašte, gubitak biodiverziteta i povećana zavisnost od neobnovljivih resursa. Globalizacija takođe može da pogorša društvene nejednakosti, poveća siromaštvo i marginalizuje određene grupe. Veza između globalizacije i održivosti je složena i zahteva holistički pristup koji uzima u obzir međusobno povezane ekonomske, društvene i ekološke aspekte globalnog razvoja. Stoga je od vitalnog značaja pronaći načine da se **uravnoteže** prednosti globalizacije sa potrebom za održivim razvojem. To se **postiže** sprovođenjem politika i praksi koje promovišu održivu proizvodnju i potrošnju, zaštitu prirodnih resursa i smanjenje nejednakosti, što podrazumeva **kreiranje i primenu** politike održivog razvoja, propisa i inicijativa koje promovišu ekološki i društveno odgovoran ekonomski rast.

Sam koncept održivog razvoja - kao okvir za razvijanje i primenu koncepta zelenog rasta u formi globalnog okvira - pojavio se u kasnom 20. veku, uporedo sa objavljivanjem studije „Granice rasta“⁹ (1972.) i tekstova poput „Nacrt za preživljavanje“¹⁰ (1972), „Malo je lepo“¹¹ (1973), „Manifest za održivo društvo“¹² (1975.), „Socijalne granice rasta“ (1976) itd. Naime, dvojne ekološke i socijalne kritike

ekonomskog razvoja i sam ekonomski razvoj sve više su počeli da se **prepliću** u okviru onoga što je označeno kao „održivi razvoj“. Prvu široko citiranu konceptualizaciju „održivog razvoja“ objavila je 1980. godine Međunarodna Unija za zaštitu prirode (IUCN), u saradnji sa UNEP-om i Svetskim fondom za divlje životinje (VVF) pod nazivom „Strategija očuvanja sveta“, i podnaslovom „Očuvanje živih resursa za održivi razvoj“ (IUCN, UNEP, VVF 1980). Da bi, kada je Svetska komisija UN za životnu sredinu i razvoj objavila 1987. godine svoj izveštaj „Naša zajednička Budućnost“ (Brundtlandov izveštaj)¹³, debata o trodimenzionalnom karakteru održivog rasta i razvoja ušla u sferu globalne institucionalizacije. Brundtlandov izveštaj postao je **prekretnica u globalnoj dimenziji**, kada je reč o pristupu pitanjima vezanim za životnu sredinu i društveno-ekonomske aspekte razvojnih procesa. To će se nastaviti sa „procesom iz Rija“, započetom 1992. godine kao Zemaljski samit u Rijuu¹⁴, i uobličavanom kroz seriju svetskih samita o održivom razvoju, zaključno sa poslednjim, nedavno održanim u Nju Delhiju (februar, 2024.). Tokom celog tog perioda - u duhu solidarnosti sa budućim generacijama – izgrađivan je i primenjivan **globalni pristup rastu i razvoju usmeren ka harmonizaciji društvenih, ekonomskih i ekoloških ciljeva**.

⁹ Meadows, Donella H; Meadows, Dennis L; Randers, Jørgen; Behrens III, William W (1972). *The Limits to Growth; A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*

¹⁰ Blueprint for Survival, NATURE VOL. 235 JANUARY 28 1972

¹¹ E. F. Schumacher (1973) *Small Is Beautiful: A Study of Economics As If People Mattered* (kolekcija eseja)

¹² The Ecologi Parti UK, 1975

¹³ World Commission on Environment and Development (1987) 'Our common future', *The Brundtland Report*, Oxford University Press, Oxford

¹⁴ Usvajanjem Agende 21 politika održivog razvoja počela se „spuštanje“ na lokalni nivo, dobijajući pun značaj i uticaj u vidu saradnje i partnerstava.

Sa ciljem da se razvoj ljudskog društva u što većoj meri približi vizionarskom konceptu održivosti, **pod okriljem Ujedinjenih nacija** je narednih godina utvrđeno je više razvojnih ciljeva i politika. Najpre je 2000. godine usvojen dokument pod nazivom „*Milenijumska deklaracija*“, gde su definisane fundamentalne vrednosti na kojima treba da počivaju međunarodni odnosi u 21. veku: sloboda, ravnopravnost, solidarnost, tolerancija, očuvanje životne sredine i zajednička odgovornost. Iz ovog dokumenta su proistekli *Milenijumski ciljevi razvoja*,¹⁵ koji su značajni, pre svega po svom uticaju na **međunarodnu strategiju mobilizacije** za rešavanje nekoliko ključnih globalnih socioekonomskih problema.

U fazi primene *Milenijumske deklaracije* koncept zelenog rasta počeo je **da izrasta u globalni koncept**, najpre kroz uključivanje *Ekonomске i socijalne komisije UN za Aziju i Pacifik (UNESCAP)*, tj. usvajanjem *Ministarske*

deklaracije (Mreža inicijativa Seula za zeleni rast) i *Regionalnog plana za implementaciju održivog razvoja (UNESCAP, 2008)*. Kao **ključna strategija za postizanje održivog razvoja** koja promoviše da „zeleno“ i „rast“ mogu da idu ruku pod ruku, politika zelenog rasta je, pored *UNESCAP-a*¹⁶, postala jedna od ključnih tema međunarodnih organizacija poput: *Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju*¹⁷ (OECD), *Asocijacije zemalja jugoistočne Azije (ASEAN)*, *World Bank*,¹⁸ *Institut za globalni zeleni rast*¹⁹ (GGGI) itd. **Ciljevi politike zelenog rasta** koje vode ove organizacije su: smanjenje siromaštva, otvaranje novih radnih mesta, socijalna uključenost, održivost životne sredine, ublažavanje klimatskih promena, očuvanje biodiverziteta i sigurnost pristupa čistoj energiji i vodi.

¹⁵ Pored iskorenjivanja ekstremnog siromaštva i gladi u svetu, postavljeno je još sedam tzv. Milenijumskih ciljeva: (1) obezbeđenje osnovnog obrazovanja, (2) promovisanje rodne ravnopravnosti, (3) smanjenje smrtnosti dece, (4) unapređenje zdravlja žena, (5) borba protiv side, (6) obezbeđenje ekološke održivosti i održivosti životne sredine i (7) stvaranje globalnog partnerstva za razvoj.

¹⁶ Definicija zelenog rasta UNESCAP-a: *Rast koji naglašava ekološki održiv ekonomski napredak kako bi se podstakao niskougljeni, socijalno inkluzivni razvoj*

¹⁷ Definicija zelenog rasta OECD: podsticanje ekonomskog rasta i razvoja, uz obezbeđivanje da prirodna dobra i dalje obezbeđuju resurse i usluge životne sredine na koje se oslanja naše blagostanje.

¹⁸ Definicija zelenog rasta World bank: *Rast koji je efikasan u korišćenju prirodnih resursa, čist u tome što minimizira zagađenje i uticaje na životnu sredinu, i otporan u tome što uzima u obzir prirodne opasnosti i ulogu upravljanja životnom sredinom i prirodnog kapitala u sprečavanju fizičkih katastrofa.*

¹⁹ Definicija zelenog rasta Global Green Growth Institute: *zeleni rast je nova revolucionarna razvojna paradigma koja održava ekonomski rast dok u isto vreme obezbeđuje klimatsku i ekološku održivost. Fokusira se na rešavanje osnovnih uzroka ovih izazova istovremeno osiguravajući stvaranje neophodnih kanala za distribuciju resursa i pristup osnovnim robama za siromašne.*

Kao rezultat kontinuiteta u vođenju globalne razvojne politike, Ujedinjene nacije su 2015. godine usvojile **Agendu za održivi razvoj 2030**, tj. **Ciljeve održivog razvoja**, kao poziv na akciju ljudima širom sveta da se do 2030. godine pozabave sa pet kritičnih oblasti od posebnog značaja: **ljudi, planeta, prosperitet, mir i partnerstvo**. Utvrđen je **skup od 17 globalnih ciljeva** koji imaju za cilj poboljšanje planete i kvaliteta ljudskog života širom sveta do 2030. godine, a to su:

Cilj 1: Bez siromaštva: Ukinuti siromaštvo u svim njegovim oblicima svuda.

Cilj 2: Nulta glad: Ukinuti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu i promovisati održivu poljoprivredu.

Cilj 3: Dobro zdravlje i blagostanje: Obezbediti zdrav život i promovisati blagostanje za sve u svim uzrastima.

Cilj 4: Kvalitetno obrazovanje:

Osigurati inkluzivno i pravično kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti doživotnog učenja za sve.

Cilj 5: Rodna ravnopravnost:

Postizanje rodne ravnopravnosti i osnaživanje svih žena i devojaka.

Cilj 6: Čista voda i kanalizacija:

Osigurati dostupnost i održivo upravljanje vodom i kanalizacijom za sve.

Cilj 7: Pristupačna i čista energija: Osigurati pristup pristupačnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve.

Cilj 8: Dostojanstven rad i ekonomski rast: Promovisati održiv, inkluzivan i održiv ekonomski rast, punu i produktivnu zaposlenost i pristojan rad za sve.

Cilj 9: Industrija, inovacije i infrastruktura: Izgraditi otpornu infrastrukturu, promovisati inkluzivnu i održivu industrijalizaciju i podsticati inovacije.

Cilj 10: Smanjenje nejednakosti: Smanjenje nejednakosti unutar i među zemljama.

Cilj 11: Održivi gradovi i zajednice: Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, otpornim i održivim.

Cilj 12: Odgovorna potrošnja i proizvodnja: Osigurati održivu potrošnju i proizvodne obrasce.

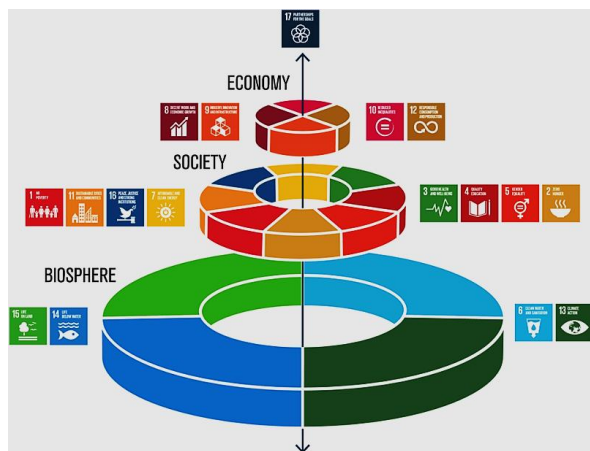
Cilj 13: Klimatske akcije: Preduzeti hitne mere u borbi protiv klimatskih promena i njihovih uticaja.

Cilj 14: Život ispod vode: Očuvati i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse za održivi razvoj.

Cilj 15: Život na kopnu: Zaštititi, obnoviti i promovisati održivo korišćenje kopnenih ekosistema, održivo upravljati šumama, boriti se protiv dezertifikacije i zaustaviti i preokrenuti degradaciju zemljišta i zaustaviti gubitak biodiverziteta.

Cilj 16: Mir, pravda i jake institucije: Promovisati mirna i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, odgovorne i inkluzivne institucije na svim nivoima.

Cilj 17: Partnerstva za postizanje cilja: Ojačati sredstva implementacije i revitalizovati globalno partnerstvo za održivi razvoj.

Prema *Izveštaju UN o ostvarenja Ciljeva održivog razvoja u 2023. godini*, Srbija se nalazi na **36. mestu od 166 obuhvaćenih zemalja**, sa vrednošću *Indeksa ostvarenja ciljeva održivog* od 77,3 poena. Od susednih zemalja, Hrvatska, Slovenija, Mađarska i Rumunija rangirane su ispred, a Bugarska, BiH, Crna Gora i Severna Makedonija iza Srbije. Od 74 zemlj kod kojih je tokom izveštajnog perioda izvršeno merenje **vladinih napora i posvećenosti** ostvarenju *Ciljeva održivog razvoja*, Srbija se nalazi na 50 mestu, sa ocenom od 56,0 poena, pri čemu su Slovenija i Rumunija rangirane ispred, a Bugarska, Mađarska i BiH iza Srbije.

1.2.2. Evropsko dobro

Svojom *Uredbom*²⁰ iz novembra 2000. godine EU je **definisala** „*održivi razvoj*“ u značenju: *poboljšanje životnog standarda i blagostanja relevantnih populacija u granicama kapaciteta ekosistema održavanjem prirodnih dobara i njihove biološke raznovrsnosti za dobrobit sadašnjih i budućih generacija*. U **pravni** sistem EU, koncept održivog razvoja EU i Zemlje kao cilj EU uveden je²¹ *Lisabonskom strategijom* (2007.)

²⁰ Regulation (EC) No 2493/2000 of the European Parliament and of the Council of 7 November 2000 on measures to promote the full integration of the environmental dimension in the development process of developing countries

²¹ Witkowska M. K. (2017), *The Concept of Sustainable Development in the European Union Policy and Law*, Journal of Comparative Urban Law and Policy, br. 6.

Prva strategija održivog razvoja EU (2001), koja je nastala iz šireg globalnog procesa u Riju, činila je srž politika EU ka održivom razvoju, postavljajući ciljeve i definišući akcije za sedam ključnih izazova za period do 2010. godine: 1) klimatske promene i čista energija; 2) održivi transport; 3) održiva potrošnja i proizvodnja; 4) očuvanje i upravljanje prirodnim resursima; 5) javno zdravlje; 6) socijalno uključivanje, demografija i migracije; 7) globalno siromaštvo i izazovi održivog razvoja. Takođe, predložen je integrisaniji pristup kreiranju politike, radi poboljšanja sinergije i smanjenja kompromisa. Eksterna dimenzija održivog razvoja kao što je globalna upotreba resursa, međunarodni razvojni problemi, itd. takođe je uvedena u kreiranje unutrašnje politike EU.

Revidirana Strategija održivog razvoja EU usvojena je 2006. godine, kao odgovor na izazov postojećih, neodrživih obrazaca potrošnje i proizvodnje i neintegrisanog pristupa politici. Njen opšti cilj je da identifikuje i razvije aktivnosti koje će omogućiti EU da postigne kontinuirano poboljšanje kvaliteta života kako za sadašnje tako i za buduće generacije, kroz stvaranje održivih zajednica koje su u stanju da efikasno upravljaju i koriste resurse, kao i da iskoristiti ekološki i socijalni inovativni potencijal privrede, obezbeđujući prosperitet, zaštitu životne sredine i socijalnu koheziju. Baveći se na integrisan način ekonomskim, socijalnim i ekološkim pitanjima, ovaj dokument identifikuje sledećih sedam ključnih oblasti politike: Klimatske promene i čista energija; održivi transport; održiva potrošnja i proizvodnja; očuvanje i upravljanje prirodnim resursima; zdravlje; socijalna uključenost, demografija i migracije; globalno siromaštvo.

Neki od karakterističnih stavova²² iz narativa koji je pratio **proces izgradnje i usvajanja** EU zelenog okvira su:

- ▶ *Ekološki ciljevi trebalo bi da budu **jednako važni** kao i konkurentnost i stvaranje novih radnih mesta; ekonomska održivost i smanjenje siromaštva trebalo bi da budu **jednako važni** kao i ekološki ciljevi*

²² Boissière B. (2009), *The EU Sustainable Development Discourse – An Analysis*, <https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2009-2-page-23.htm>

- ▶ Naglasak stavljen na BDP u merenju napretka u društvu trebalo bi da bude **uravnotežen** jednakom brigom o kvalitativnim aspektima rasta, jer je to preduslov za održivi razvoj;
- ▶ Održivost neće biti postignuta **bez prebacivanja** poreskog opterećenja sa rada na korišćenje resursa i zagađenje;
- ▶ Važna su **tri centralna i povezana cilja** - zaštita životne sredine, socijalna jednakost i kohezija i ekonomski prosperitet; potrebno je da se osigura da ove tri komponente održivog razvoja budu pravilno integrisane i implementirane **na nivou EU i sveta**;
- ▶ Potrebno je **pomeranje kulture** ka društvu zasnovanom na principima održivog razvoja, koje zahteva dugoročnu politiku koja ima za cilj **razdvajanje** ekonomskog rasta od korišćenja prirodnih resursa;
- ▶ Postavljanje **jasnih** srednjoročnih i dugoročnih ciljeva je imperativ;
- ▶ Poboljšanje kvaliteta rasta je **preduslov** za ostvarenje Strategije;
- ▶ Ciljevi i mere koje su potrebne u radu na promovisanju razvoja održivog razvoja moraju biti **zasnovane i prilagođene** okolnostima na lokalnom i regionalnom nivou;

shutterstock.com · 2012041661

- ▶ **Lokalne i regionalne vlasti mogu da igraju odlučujuću ulogu** u postizanju održivog društva kako u Evropskoj uniji tako i u ostatku sveta.

Savet Evropske unije je 2005. godine usvojio i **Deklaraciju o vodećim principima održivog razvoja** koja utvrđuje sledeće principe razvojne politike: 1) unapređenje i zaštita osnovnih prava; 2) unutar- i međugeneracijska pravičnost; 3) otvoreno i demokratsko društvo; 4) uključivanje građana; 5) uključivanje privrede i socijalnih partnera; 6) koherentnost politike i upravljanje; 7) integracija politike; 8) koristi najbolje raspoloživo znanje; 9) princip predostrožnosti; 10) princip zagađivač plaća.

Kao odgovor na aktuelne razvojne izazove, posebno finansijsku krizu od 2008/2009. godine, Evropski savet je 2010. godine usvojio strategiju „**Evropa 2020: Strategija pametnog, održivog i inkluzivnog rasta**“, utvrđujući **pet ambicioznih ciljeva** – o zapošljavanju, inovacijama, obrazovanju, socijalnoj inkluziji i klimi/energetici – koje treba postići do 2020. Predviđeno je da svaka država članica usvoji svoje nacionalne ciljeve u svakoj od ovih oblasti.

Evropski zeleni dogovor, koji je usvojen 2020. godine, predstavlja skup političkih inicijativa Evropske komisije sa sveobuhvatnim ciljem da **Evropska unija bude klimatski neutralna 2050. godine**, tj. da postane prvi „klimatski neutralni blok“ na svetu. U osnovi, to je planski iskorak EU u

primeni koncepta zelenog rasta, kao strateške prilike za **istovremeni rast** ekonomije, poboljšanja ljudskog blagostanja i značajnog smanjenja ekološke oskudice. Pretpostavka je da se ekonomija **može odvojiti** od uticaja na životnu sredinu i da razdvajanje može biti dovoljno brzo da promeni pokretače klimatskih promena. Plan je da se **svaki postojeći zakon** revidira u pogledu njegovih klimatskih vrednosti, kao i da se uvedu novi zakoni o cirkularnoj ekonomiji, renoviranju zgrada, biodiverzitetu, poljoprivredi i inovacijama. Utvrđene **oblasti politike** su: *čista energija; održiva industrija; izgradnja i renoviranje; od farme do viljuške; eliminisanje zagađenja; održiva mobilnost; biodiverzitet; održive finansije.*

Zelena agenda za Zapadni Balkan

zasniva se na Evropskom zelenom dogovoru i povezanom ekonomskom i investicionom planu. To je regionalna strategija rasta koja ima za cilj da se uhvati u koštac sa izazovima klimatskih promena i zelene tranzicije i pomogne zemljama

Zapadnog Balkana da usklade ekološke propise sa evropskim pravnim okvirom. Sveobuhvatni cilj Agende koji se odnosi na Srbiju odnosi se na doprinos efikasnoj, inkluzivnoj i održivoj implementaciji *Zelene agende* kroz unapređenje strateškog i zakonodavnog okvira, sufinansiranje realizacije inovativnih pilot projekata i mobilisanje dodatnog finansiranja za povećanje investicija. Fokus je na doprinosu dekarbonizaciji privrede i postizanju ciljeva *Pariskog sporazuma*, smanjenju zagađenja životne sredine (vazduha, zemljišta i vode) i podršci usklađivanju regulatornog okvira Srbije sa pravnim tekovinama EU **u sledećih 5 stubova Zelene agende**: 1. Klimatska akcija, dekarbonizacija, energetska efikasnost i zelene industrije; 2. Cirkularna ekonomija za efikasnost resursa i industrijsku simbiozu; 3. Uklanjanje zagađenja životne sredine sa jakim fokusom na kvalitet vazduha; 4. Zaštita i ulaganje u biodiverzitet i ekosisteme; 5. Održivi sistemi ishrane za održivi ruralni život.

1.2.3. Nacionalno dobro

Izgradnja i primena nacionalnog okvira zelenog rasta u konkretnim slučajevima **uključuje**, pored održivog razvoja kao sveprisutne komponente, još i elemente kao što su: a) osnovni **principi**

zelenog rasta²³; b) **regulatorni i institucionalni** mehanizmi²⁴; c) **tematske** oblasti (grupisane u skladu sa stubovima održivog razvoja)²⁵.

Pretpostavke zelenog rasta spadaju u jedno od ključnih pitanja, koja se, već sama po sebi, nameću u procesu izgradnje nacionalnog okvira zelenog rasta. U tom smislu, rezultati naučnih istraživanja govore da je u tom procesu ispravno poći od sledećih pretpostavki: (1) Održivi razvoj **ne zavisi presudno** od ekonomskog rasta; (2) Unapređenje stanja životne sredine mora da se odvija istovremeno sa procesom ekonomskog rasta (Životna sredina ne sme biti žrtvovana zarad ekonomskog rasta, niti da „čeka“ određeni nivo ekonomskog razvoja, da bi postala predmet brige); (3) Prirodni resursi su **ograničeni**; (4) Kvalitet životne sredine je bolji, ukoliko je prihod **pravednije** raspoređen, zatim ako postoji **visok stepen pismenosti**, kao i pod uslovom da su **građanska i politička** prava bolje poštovana.

Kao jedan od relevantnih globalnih aktera u procesu implementacije koncepta održivog razvoja, Republika Srbija je, na *Milenijumskom samitu* (2000) u Njujorku, zajedno sa još 189 zemalja, usvojila *Milenijumsku deklaraciju*. Obavezujući se na ispunjavanje *Milenijumskih ciljeva razvoja*²⁶, Srbija se opredelila za onaj oblik razvoja u kojem se teži **uspostavljanju balansa** između ekonomskih, ekoloških i socijalnih ciljeva. Tokom njihove realizacije, Srbija je sprovela proces formulisanja nacionalnih ciljnih vrednosti i indikatora za MCR, i u tom procesu **razradila** odgovarajuće ciljne vrednosti, prilagođavajući ih nacionalnom kontekstu.

S tim u vezi, od suštinske je važnosti činjenica da je održivi razvoj jedna je od **ustavnih** nadležnosti i obaveza Republike Srbije, utvrđena čl. 97. Ustava. Takođe, čl. 94. Ustava propisuje da se Republika Srbija stara se o ravnomernom i **održivom regionalnom razvoju**.

U skladu sa svojim razvojnim specifičnostima, Srbija je 2008. godine **usvojila Nacionalnu strategiju održivog razvoja (2008-2018)**, gde je održivi razvoj **definisan** kao ciljnoorijentisan, dugoročan, neprekidan, sveobuhvatan i sinergetski proces koji utiče na sve aspekte života (ekonomski, socijalni, ekološki i

resursa, princip harmonije i sinergije u razvojnim strategijama; princip podsticanja fer konkurencije i efikasnosti itd.

²⁴ Na primer: Multisektorska partnerstva; Sistem informisanja u procesu donošenja odluka; Sistem finansijskih i ekonomskih podsticaja.

²⁵ Na primer: a) stub životne sredine može da uključuje oblast izgradnje otpornosti na klimatske promene i katastrofe, upravljanje otpadom; upravljanje prirodnim resursima; b) socijalni stub – inkluzivni razvoj; bezbednost hrane; upravljanje kanalizacijom; c) ekonomski stub – energetska sigurnost, održivi transport, tehnološke inovacije i razvoj, ekološki turizam i proizvodne industrije.

²⁶ *Milenijumski ciljevi razvoja su*: (1) Iskorenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi; (2) Postizanje univerzalnog osnovnog obrazovanja; (3) Promovisanje jednakosti polova; (4) Smanjenje smrtnosti kod dece; (5) Poboljšanje zdravlja majki; (6) Borba protiv HIV/side, malarije, i drugih oboljenja; (7) Obezbeđenje ekološke održivosti; (8) Stvaranje globalnog partnerstva za razvoj.

institucionalni) na svim nivoima. Cilj *Strategije* je **da uravnoteži** tri ključna faktora, tj. tri stuba održivog razvoja: održivi razvoj ekonomije, privrede i tehnologije, održivi razvoj društva na bazi socijalne ravnoteže i zaštitu životne sredine uz racionalno raspolaganje prirodnim resursima. Istovremeno, cilj strategije je da spoji ta tri stuba u celinu koju će podržavati odgovarajuće institucije. Dokument se zasniva na **globalno prihvaćenim principima** koji su definisani u *Deklaraciji o održivom razvoju* iz Johanesburga, *Milenijumskim ciljevima razvoja* i u *Strategiji održivog razvoja EU*. Pet utvrđenih **prioriteta** razvoja su: a) Razvoj konkurentne tržišne privrede, uravnotežen rast i ekonomija zasnovana na znanju; b) Razvoj ljudskih resursa, povećanje zapošljavanja i socijalna uključenost; c) Razvoj infrastrukture i ravnomeran regionalni razvoj; d) Racionalno korišćenje prirodnih resursa i zaštita i unapređenje životne sredine i e) Članstvo u EU.

U pripremi za učešće na samitu UN „Rio+20“, Srbija je 2012. godine, Srbija je sačinila *Studiju o dostignućima i perspektivama na putu ka zelenoj ekonomiji*²⁷ i **održivom rastu u Srbiji**, gde se ističe: *U trojnoj strukturi održivog razvoja (društvo, ekonomija i životna sredina), politika zelenog rasta reguliše mesta gde ekonomski interesi mogu biti upotrebljeni kao sredstvo promovisanja optimalnog upravljanja životnom sredinom i socijalne jednakosti.*

Kontinuirano se baveći primenom koncepta održivog razvoja, Srbija je jedna od zemalja koja je uzela **direktno učešće** u razvoju i pisanju *Agende održivog razvoja 2030*, i to: kroz uključivanje građana u proces putem konsultacija o razvojnoj agendi posle 2015. godine, kao i direktnim učešćem predstavnika države na globalnim forumima na kojima su definisani ciljevi održivog razvoja. Srbija je 2017. godine usvojila **zajednički pristup** za efektivniju i koherentniju podršku implementaciji *Agende 2030* u vidu tkz. *MAPS* (Mainstreaming – nacionalizacija prioritizovanih globalnih ciljeva, Acceleration - ubrzavanje and Policy Support – podrška politikama). Kroz postojeći strateški okvir Srbija je **sprovela nacionalizaciju Ciljeva održivog razvoja** i posvećena je njihovom ostvarivanju. S tim u vezi, Srbija je 2019. godine usvojila **Strategiju održivog urbanog razvoja** u periodu do 2030. U proteklom periodu sprovođenja *Agende 2030*, Srbija je sačinila **tri Izveštaja o napretku**, gde se proces realizacije opisuje kroz **125 indikatora**.

Srbija je usvojila **Akcioni plan za sprovođenje Zelene agende za Zapadni balkan (2021-2030)**, čime su na nacionalnom nivou operacionalizovana razvojna usmerenja

²⁷ Nacionalni izveštaj za Svetsku konferenciju o održivom razvoju „Rio+20“, rudarstva i prostornog planiranja je bilo koordinator projekta izrade studije

definisana na samitu u Sofiji (2020.) uz podršku EU, a u okviru usvojene *Sofijske deklaracije*. Budući da je Akcioni plan predviđen za period od deset godina, omogućeno je **usklađivanje** sa ciljevima najznačajnijih međunarodnih i evropskih politika kao što su: *Ciljevi održivog razvoja* (SDG) Ujedinjenih nacija (UN), *Evropski okvir energetske i klimatske politike do 2030*, *Strategija EU o biodiverzitetu do 2030*, *Strategija od polja do stola*, *Akcioni planovi cirkularne ekonomije i nultog zagađenja*.

2. „ODRASTANJE RASTA!“

2.1. Na putu ka zelenoj budućnosti!

Termin „zeleni rast“ potiče iz Azijsko-pacifičkog regiona. Pojavio se na *Petoj ministarskoj konferenciji o životnoj sredini i razvoju (MCED)* u Seulu, Južna Koreja, marta 2005. godine, kada je osnovana *Mreža inicijative Seula za zeleni rast*. Vlade 52. zemlje i druge zainteresovane strane iz Azije i Pacifika tada su se saglasile da izađu iz okvira retorike održivog razvoja i **nastave putem „zelenog rasta“**²⁸.

²⁸. Do danas **ne postoji** konsenzus o tome šta se podrazumeva pod terminima kao što su: „održivi razvoj“, „zelena ekonomija“, „zeleni rast“!

Kao nova razvojna platforma, ovaj koncept **proistekao je** iz fundamentalnih društvenih transformacija povezanih sa nastupanjem jednog – u odnosu na tradicionalni – bitno drugačijeg, načina doživljavanja i organizacije društvenog života. Novo vreme **suočilo je** razvojne aktere sa dramatičnim izazovima. Globalna demografska ekspanzija skrajnula je iz vidokruga brige o **lokalnim demografskim devastacijama**. Svet je suočen sa nastankom jednog globalnog poretka koji „niko u potpunosti ne razume, ali **čije posledice osećaju svi**“.

Izloženost sistemu vrednosti u kojem se zna „cena svega i vrednost ničega“²⁹ – **ostavljalo je premalo mesta** za ispoljavanje osećaja za „etiku“ i „kvalitet“. Proglašavanje „kraja istorije“³⁰ isključivalo je **iz poimanja budućnosti** kategoriju „nade“ i „prilike“. Orijentacija na „ekonomski rast po svaku cenu“ udaljavalo je društvo od promišljanja **cene društvene i ekološke nepravde**. U traženju održivih rešenja za ove i slične neodrživosti, „zeleni rast“ jedan je od ponuđenih koncepata koji se **ubrzano širio**, da bi se našao u fokusu uticajnih međunarodnih organizacija³¹, brojnih država³², svestranih naučnih sagledavanja³³, raznih tink-tankova širom sveta³⁴, onlajn mreža/platformi³⁵ itd.

To je vreme kada su drugi relevantni koncepti poput „održivog razvoja“ i „zelene ekonomije“, **već bili u širokoj upotrebi**³⁶. Kao što je poznato, početni koncept održivog razvoja uveden je u upotrebu još 1972. godine³⁷ i bio je dobro prihvaćen³⁸ kao vizija koja prepoznaje međusobnu povezanost socijalnih, ekonomskih i ekoloških pitanja. Koncept je naročito počeo da dobija zamah

²⁹ Wilde O.(1892), *Lady Windermere's Fan at the St. James's*, St James's Gazette

³⁰ Fukujama F. (1989), *Kraj istorije*, Nacionalni interes (časopis)

³¹ UNESCAP, OECD, World Bank, Green Growth Leaders

³² Južna Koreja, Ruanda, Japan, Holandija, Brazil

³³ B

pp.:

indt

³⁴ E,

³⁵ G

³⁶ D

Rim

³⁷ U

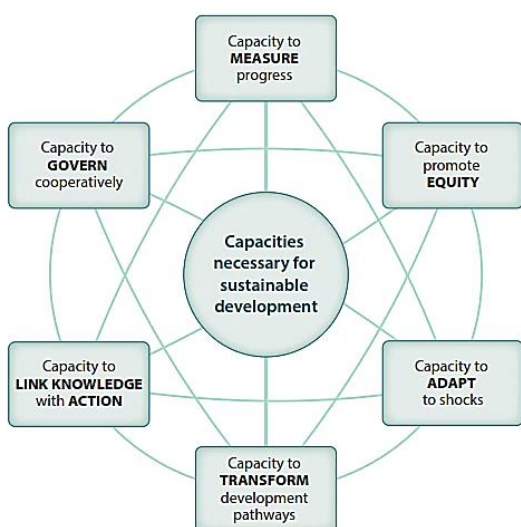
zašt

rast

slor

nau

³⁸ T,

h narrative: paradigm shift or just spin? Global Environmental Change, v.21, *vth, and the Commons*, 2013; M. Jänicke, *Green growth: From a growing economic mislioci* N. Stern, Dž. Saks i Han Seung-sua.

n-OECD, Green Growth Platform-Cambridge

skog rasta datira decenijama unazad. O tome se, na primer, govorilo u izveštaju

ovom okruženju, koja dovodi do uspostavljanja brojnih nacionalnih agencije za votnu sredinu; Rimski klub objavljuje "Granice rasta", predviđa posledice ako se rard Goldsmit i Robert Alen objavljuju „Nact za preživljavanje“, upozoravaju na ota na zemlji i pozivaju na stabilno društvo; potpisan je od preko 30 vodećih

usvojile zelenu politiku.

nakon Brundtlandovog izveštaja³⁹ (1987.) koji je u dokumentu pod nazivom „Naša zajednička budućnost“ rezimirao dostignuća i neuspehe čovečanstva u 20. veku, identifikujući održivi razvoj⁴⁰ kao način za poboljšanja postojećeg stanja, tj. kao odgovor na izazov ubrzanog rasta svetske populacije i rastući pritisak na životnu sredinu. Sam termin „zelena ekonomija“ prvi put je korišćen u izveštaju pod nazivom *Blueprint za zelenu ekonomiju* (1989.), koji je za vladu Ujedinjenog Kraljevstva pripremila grupa vodećih ekoloških ekonomista⁴¹. U 2008. godini ovaj termin je na neki način „osvežen“ u kontekstu preduzetih mera kao odgovor na svetsku finansijsku krizu.

Pojava i oblikovanje koncepta zelenog rasta kao nove, komplementarne agende u oblasti upravljanja održivim razvojem mogla je da znači **samo jedno**: Postojeći koncepti – oko čijih definicija, inače, danas ne postoji opšta saglasnost – proteklih godina i decenija nisu na zadovoljavajući način odgovorili potrebama daljeg razvoja. Ovo, koliko god da nije upitan trajni, suštinski razvojni značaj ovih koncepata kao **racionalnog pravca razvoja** ljudske civilizacije. S tim u vezi, ukazuje se da *iako je 21. vek najavljen kao vek održivosti i održivog razvoja, realnog pomaka u stvari nema*⁴². Statistika pokazuje jednaku, ako ne i veću, izraženost neravnomernog razvoja, siromaštva i degradiranosti životne sredine kao po završetku kolonijalizma. Štaviše, poslednji proklamovani izazovi održivog razvoja suštinski se ne razlikuju od onih iz sedamdesetih godina prošloga veka. Otuda i suštinske dileme sa kojima nas suočavaju današnji policy istraživači, pitajući se: Da li je održivi razvoj *politička ideja ili realna strategija?*⁴³

Takav razvoj situacije povezuje se sa razlozima koji su **i konceptualne i implementacione prirode**. S jedne strane, **nedostatak jasnoće** („svim ljudima može značiti sve“, K. Balund, UNECE)⁴⁴ i **postojanje dvosmislenosti**⁴⁵ u razumevanju samog koncepta održivog razvoja – sve to razvodnjava, otežava, usporava njegovu praktičnu primenu. Ukazuje se na to, da konceptualni okvir pristupa razvoju kao „**transferu razvoja** sa sposobnog severa na nesposobni jug“,⁴⁶ te da je **zanemario** pitanja kao npr. opšta kompatibilnost između rasta i zaštite životne sredine, kao i

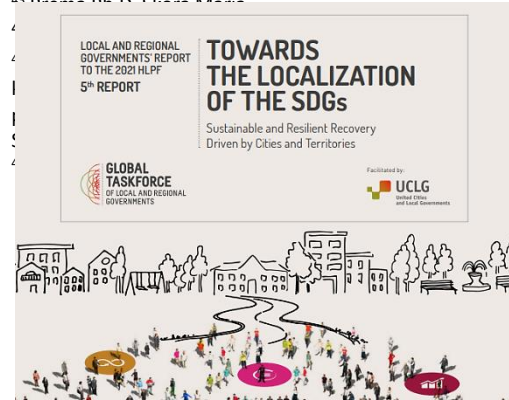
³⁹ Dokument je poznat pod nazivom *Naša zajednička budućnost* predstavila je Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj na Generalnoj skuptini UN, 1987. godine.

⁴⁰ Bruntlandov izveštaj definiše održivi razvoj kao „razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe“.

⁴¹ Pearce David, Anil Markandya, Edward B. Barbier

⁴² Glomazić R, *NORMATIVNO-PRAVNA REŠENJA ZA IZGRADNJU ZELENE EKONOMIJE SRBIJE – komparativna analiza zakonodavnih rešenja i prakse Evropske unije i Srbije – de lege lata, de lege ferenda*, doktorska disertacija, str.67, Novi Sad, 2021.

⁴³ Pearce David, Barbier Edward

maj 2016, Solun, miskora@governance-platform.org

identifikovao je sedam različitih koncepata održivog razvoja: koncept etičkog paradoksa, koncept eko-forme, koncept integrativnog menadžmenta, koncept utopizma i koncept *conceptual framework for sustainable development. Environment, Development and*

pitanje ponovne procene primarnog ekonomskog cilja, odnosno „razvoja“⁴⁷. Takođe, ukazuje se da je **koncept društvene održivosti** u okviru održivog razvoja teorijski neutemeljen, geografski ograničen i normativan po svojoj prirodi⁴⁸. S druge strane, u samoj **implementaciji** ovog koncepta, fokus na ekonomski razvoj dovodi do zanemarivanja društvenih i ekoloških aspekata, a to važi i kada je reč o primeni antropocentričnog⁴⁹ pristupa u rešavanju pitanja životne sredine, jer se to najčešće odvija na štetu neljudskih vrsta i ekosistema. Poseban problem vezan je za **nedostatak usaglašenog stava** u međunarodnim pregovorima o podeli tereta u suočavanju sa ekološkim izazovima, što je učinilo da dotične zemlje nezavisno traže moguće načine da uravnoteže svoje nacionalne puteve ekonomskog, ekološkog i socijalnog razvoja.

Poseban problem u svemu tome vezan je za (ne)ostvarivanje jedne od osnovnih pretpostavki efektivnog upravljanja razvojem, a to je: **decentralizacija moći, tj. lokalizacija koncepta održivog razvoja**. Opšte je poznato da lokalne zajednice **bolje shvataju prirodno okruženje** i svoj odnos prema njemu u manje instrumentalnim terminima, posmatrajući ga više kao **svoj dom**, što ih čini bitnim implementatorom koncepta održivog razvoja. Ovo posebno, imajući u vidu da naš osećaj identiteta potiče, koliko iz ideje o nacionalnosti, toliko i iz poznatog okruženja, tako da imamo veće nasleđeno znanje i razumevanje našeg lokalnog okruženja, nego naše političke lokacije. I uopšte, male zajednice više zavise od neposrednih lokalnih resursa i stoga je verovatnije da će više brinuti o svojoj životnoj sredini.

Koncept **zelene ekonomije** - koji je na nadvosmislen način istakao **instrumentalni karakter** ekonomije kao takve - ima za cilj da podstakne ekonomsku transformaciju i poboljšanje socijalnog blagostanja i pravde, uz istovremeno znatno smanjenje pretnji životnoj sredini i ekološkim sistemima. Takvu transformaciju treba postići prvenstveno kroz „zelene“ investicije, stvaranje „zelenih“ radnih mesta, stvaranje tržišta za nove proizvode (npr. tržište usluga ekosistema) koji podržavaju međunarodnu trgovinu i tzv. kružnu ekonomiju. Jasan cilj zelene ekonomije je i borba protiv siromaštva i pružanje podrške zemljama u razvoju. Tokom konferencije Rio + 20 (2012.) potencijalni **pravci za implementaciju** koncepta zelene ekonomije identifikovani su sa naglaskom na neophodnosti nastavka promocija održivog razvoja kroz fokusiranje na ključne probleme,

⁴⁷ Kasztelan A, *Green Growth, Green Economy and Sustainable Development: Terminological and Relational Discourse*, Prague Economic Papers, May 2017

⁴⁸ Isto kao pod 10.

⁴⁹ „Ekocentrizam daje prioritet zdravim ekosistemima jer su oni preduslov za ljudsko zdravlje i blagostanje. Nasuprot tome, antropocentrizam vidi samo kratkoročnu instrumentalnu vrednost prirode za ljude. Ova ekocentrična/antropocentrična razlika je u srcu zelene teorije“ (McGlinchey S, Aters R.W & Scheinpflug C. *The Basics of Green Theory*, [https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/International_Sociology/Book%3A_International_Relations_Theory_\(McGlinchey_Walters_and_Scheinflug\)/11%3A_Green_Theory/11.01%3A_The_Basics_of_Green_Theory](https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/International_Sociology/Book%3A_International_Relations_Theory_(McGlinchey_Walters_and_Scheinflug)/11%3A_Green_Theory/11.01%3A_The_Basics_of_Green_Theory))

odnosno eliminaciju siromaštva, obezbeđivanje unutar- i međugeneracijske pravde, unapređenje ekonomske efikasnosti i pravičniji pristup resursima.

Ne kada je reč o funkcionisanju samog koncepta zelene ekonomije, to je po definiciji **ekonomski koncept**, nad kojim lebdi **senka „smeđe ekonomije“**, tj. ekonomije zasnovane na maksimizaciji profita i beskonačnom ekonomskom rastu. Koliko god da se u konceptu zelene ekonomije potencira svrha kojoj ekonomija treba da služi (blagostanje, društveni, ekološki ciljevi), i u tom smislu uspostavlja održiva veza između ekonomije, ekologije i društva, ograničenja ovog koncepta vezana su za sam njegov antropocentrični karakter. Zato što antropocentrična perspektiva, koja se nalazi u njegovoj osnovi, već u startu „postavlja“ u borbeni položaj sve pristalice ekocentričnog pogleda na svet, na čemu je **teško graditi** toliko potreban balans između ekonomske, ekološke i društvene dimenzije razvoja. A tamo gde se praktikuje **pogrešna mantra** da unapređenje stanja životne sredine mora da pričeka, dok se ne dostigne određeni nivo ekonomskog razvoja, uspostavljanje tog i takvog balansa spada u – nemoguće misije.

U takvim okolnostima, **pojava koncepta zelenog rasta**, kao nove agende u suočavanju ljudskog društva sa globalnim, nacionalnim i lokalnim razvojnim izazovima, zaokružila je okvir za efektivnije i efikasnije delovanje ključnih aktera u procesu izgradnje uravnoteženog odnosa između ekonomske, ekološke i socijalne dimenzije razvoja. Pri tome, kada se govori o tome kao o novom konceptu, treba imati u vidu da ovde nije reč o

konkurentnoj, već o **komplementarnoj** agendi u odnosu na postojeći konceptualni okvir („Održivi razvoj“, „Zelena ekonomija“), gde „zeleni rast“ čini **integralni deo** inoviranog okvira.

2.2. „Odrastanje rasta!“

U situaciji kada statistika *Svetske banke* (2023.) beleži 690 miliona ekstremno siromašnih u svetu (što se ne može rešavati bez daljeg rasta), a naučna zajednica ukazuje da je ljudski efekat na Zemljine ekosisteme po obimu jednak nastupu ledenog doba ili udaru velikog asteroida (što dalji rast čini preopasnim), pred ljudsko društvo, svaku državu, ali i lokalnu zajednicu, postavlja se

suštinsko pitanje: **Kakav nam je „rast“ neophodan?**⁵⁰ Ovo pogotovo u situaciji, kada se jedna područja intenzivno **demografski prazne**, a druga ubrzano **popunjavaju**, dok sam proces korišćenja resursa, stvaranja vrednosti i zadovoljavanja ljudskih potreba i težnji, kao i upravljanja očuvanjem zaštitom životne sredine,

izgleda veoma različito od jednog mesta do drugog. I svakako, kada znamo da **porast sreće** pripadnika jedne nacije **prestaje ili uveliko usporava**, kada nacija dostigne nivo od 15.000 USD po stanovniku.

Debata o globalnom rastu **pokrenuta je** 1972. godine. „*Stokholmska konferencija*“ se danas smatra početkom onoga što je postalo serija globalnih samita o životnoj sredini i pitanjima razvoja, tokom decenija koje su usledile. U međuvremenu, veliki broj naučnih studija je sasvim ubedljivo utvrdio da su ljudska ekspanzija i ekološki sistemi planete na putu sudara. Poslednjih godina pozivi na *život izvan rasta*,⁵¹ *smanjenje rasta*⁵², *ekonomiju nakon rasta*⁵³, *prosperitet bez rasta*⁵⁴ i *ekonomiju stabilnog stanja*⁵⁵ postali su sve glasnjiji i nailaze na sve širu publiku. Iskristalisalo se pitanje: Kako da pređemo sa razvojnog sistema zasnovanog na pojmu neograničenog ekonomskog (monetizovanog) rasta na sistem koji je ekonomski napredan, ekološki održiv i socijalno pravedan.

„Bez rasta“ nije odgovor. Rast je centralna karakteristika čitavog života. Društvo, ili ekonomija, koja ne raste, umreće pre ili kasnije. Rast u prirodi, međutim, nije linearan i neograničen. Dok određeni delovi organizama ili ekosistema rastu, drugi opadaju, oslobađajući i reciklirajući svoje komponente koje postaju resursi za novi rast.⁵⁶ Pri

⁵⁰ Rat se pokazao kao jedan od najpouzdanijih načina na svetu da izazove rast njegovog „bruto domaćeg proizvoda“!

⁵¹ AtKisson A, *Life Beyond Growth*, 2012 Annual Survey Report of the Institute for Japan)

⁵² Asadourian E, *The Path to Degrowth in Overdeveloped Countries*, 2012

⁵³ Post Growth Institute

⁵⁴ Jackson, M. *Life Within Limits: Well-being in a World of Want*, 2011, Book Review

⁵⁵ Dali H. *From a Failed-Growth Economy to a Steady-State Economy*, 2010

⁵⁶ Focardi S & Fabozzi F.J., *The Theori of Qualitative Economic Growth – A New Freamwork for Economic Growth Theory*, <https://doi.org/10.52305/KGRK5553>

tome, mora se imati u vidu da **održivi rast nije nulti rast**. Održivo društvo trebalo bi da bude zainteresovano za kvalitativni rast, ne za fizičku ekspanziju. Ono bi trebalo da pravi razliku između **vrsta rasta**, a pre svega da utvrdi **svrhu rasta**. *Pitalo bi se čemu služi taj rast, kome bi koristio, koliko bi koštao i koliko bi trajao, i da li bi rast mogao da se prilagodi izvorima i ponorima zemlje*⁵⁷

Rast dakle, sam po sebi, nije loša stvar. Suština je u tome da se zna kada proces rasta treba da se odvija kvantitativno (**po veličini ili brojevima**), a kada treba da se pređe na kvalitativni rast (**u odnosima, sinergijama i simbiozi**). Kada je reč o kvantitativnom rastu, on može biti i opstruktivan, nezdrav ili patološki, dok je neosporno da je neograničen kvantitativni rast **fatalan** za žive sisteme i privrede.

Novo sistemsko shvatanje života formulisalo je **naučni koncept kvaliteta** kroz dva različita značenja – objektivno i subjektivno. U objektivnom smislu, kvaliteti kompleksnog sistema odnose se na svojstva sistema koja nijedan njegov deo ne pokazuje. Količine, poput mase ili energije, govore nam o svojstvima delova i njihov zbir je jednak odgovarajućem svojstvu celine, npr. ukupna masa ili energije. Nasuprot tome, kvaliteti, poput stresa ili zdravlja, ne mogu se izraziti kao zbir svojstava delova. Kvaliteti **proizilaze iz procesa i obrazaca odnosa među delovima**. Dakle, ne možemo razumeti prirodu složenih sistema kao što su organizmi, ekosistemi, društva i ekonomije ako pokušamo da ih opišemo u čisto kvantitativnim terminima. **Količine se mogu meriti; kvalitete treba mapirati.**

Kvalitativni rast živih organizama, ekosistema i ekonomija, može biti održiv ako uključuje **dinamičku ravnotežu** između rasta, opadanja i reciklaže, i ako takođe uključuje napredak u smislu učenja i sazrevanja. A kada se stvari posmatraju iz ekonomske perspektive, to onda znači sledeće: Umesto da se stanje privrede procenjuje na osnovu grube kvantitativne mere BDP-a, trebalo bi **praviti razliku između 'dobrog' rasta i 'lošeg' rasta, a zatim povećavati prvi na račun drugog**. I to tako da se prirodni i ljudski resursi - koji su povezani u rasipničkim i neadekvatnim proizvodnim procesima - mogu osloboditi i reciklirati kao resursi za efikasne i održive procese.

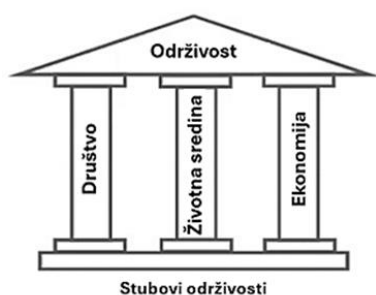
Loš rast u eko-socijalnom sistemu ogleda se, npr. u tome što ekološke troškove degradacije ne plaćaju oni koji ih stvaraju, već se takvi troškovi – kao komponente bez cene –

⁵⁷ Meadows, Meadows & Randers, *Limits to Growth*, 2005

prenose na treću stranu (društvo, zajednicu). Npr. troškove zagađenja vazduha za društvo ne plaćaju ni proizvođači ni korisnici motornog transporta ostatku društva. Isto se dešava i kod zagađenja vode iz mlinova i fabrika. Svi potrošači vode su pogođeni zagađenjem, ali im tržište ne nadoknađuje ovu štetu. Isto tako, preterana ekspanzija finansijskih usluga, koja parazitira na realnoj ekonomiji, dovodi ne samo do ekonomskog, već i do socio-ekološkog kolapsa. Pošto su ljudske potrebe ograničene, ali ljudska pohlepa nije, ekonomski rast se obično može održati kroz veštačko stvaranje potreba putem reklama. Roba koja se proizvodi i prodaje na ovaj način je često nepotrebna, pa je stoga u suštini otpad. Štaviše, zagađenje i iscrpljivanje prirodnih resursa koje nastaje ovim ogromnim rasipanjem nepotrebnih dobara je pogoršano rasipanjem energije i materijala u neefikasnim proizvodnim procesima.

Dobar rast je rast koji podrazumeva **odvajanje** ekonomskog rasta od korišćenja resursa i štetnih uticaja na životnu sredinu i ljudsko društvo. Ovaj oblik rasta javlja se kao a) **Relativno razdvajanje**, kada pritisak na životnu sredinu i društvo i dalje raste, ali manje od bruto domaćeg proizvoda (BDP); b) **Apsolutno razdvajanje**, kada dolazi do apsolutnog smanjenja upotrebe resursa ili emisija, siromaštva ili drugih društvenih problema, dok privreda raste. Dolazi do korišćenja efikasnijih proizvodnih procesa i usluga koji u potpunosti uključuju ekološke troškove degradacije kroz uključivanje obnovljivih izvora energije, nulte emisije, kontinuiranog recikliranja prirodnih resursa, kao i obnovu određenih ekosistema, uz punu primenu koncepta društvene održivosti, tj. napredak u društvenoj inkluziji, koheziji, otpornosti i uređenosti. Dobar rast prepoznaje nesrazmerne uticaje ekoloških dešavanja na zajednice sa niskim prihodima i ranjive grupe širom sveta, ljude i mesta koja su najmanje odgovorna za problem. Kroz prelazak sa kvantitativnog na kvalitativni rast, dobar rast usmerava razvojne procese od uništavanja životne

sredine ka ekološkoj održivosti i od nezaposlenosti i siromaštva ka uspostavljanju sistema smislenog i dostojanstvenog rada, tj. sistema koji svima podjednako poboljšava šanse. Britanski ekonomista *Ričard Dautvajt*⁵⁸ pre 30 godina razvio je **kriterijume za „dobar“ rast** koji se i danas mogu koristiti kao vodič za zeleni rast, bezmalo u svakoj lokalnoj zajednici na svetu. Prema njemu, rast je prihvatljiv **ako se može ostvariti bez:**

- ✓ smanjenja zaposlenosti,
- ✓ povećanja količine potrošene energije i sirovina,

⁵⁸ Douthwaite, R, *The Growth Illusion*, Council Oak Books, Tulsa, 1993

- ✓ većeg korišćenja transporta,
- ✓ patentiranja formi života,
- ✓ puštanja GMO u životnu sredinu,
- ✓ upotrebe tehnologija koje rad čine manje zanimljivim,
- ✓ povećanja količina otpada koji se odlaže na deponije,
- ✓ pomeranja distribucije prihoda u korist boljeg,
- ✓ izbacivanja malih preduzeća van biznisa ili nanošenja štete lokalnim ekonomijama,
- ✓ adekvatnog upravljanja hemikalijama,
- ✓ kupovine proizvoda koji se proizvode u zemljama gde su ekološki, društveni i radni uslovi znatno inferiorniji nego u državama koje snabdevaju,
- ✓ povećanja izloženosti ljudi, životinja i biljaka radijaciji bilo koje vrste, i
- ✓ bez neodrživog sistema proizvodnje i ponude.

2.3. Zeleni rast: Nova Agenda za održiva rešenja

Generalno, odgovor na pitanje „Kakav nam je rast neophodan?“ **pružili su** kreatori koncepta zelenog rasta. **Kao alternativu** konvencionalnom („smeđem“) rastu, zasnovanom na mantri o beskonačnom, monetizovanom ekonomskom rastu i poštalicama u formi ekoloških i socijalnih ciljeva, oni su ponudili novi model rasta koji sadrži **dva bitna obeležja**, a to su: (1) Promocija **višeciljne - ekonomsko/ekološko/socijalne - optimizacije** u procesu upravljanja razvojem i (2) **Fleksibilnost**, tj. mogućnost prilagođavanja potrebama upravljanja razvojem **na svim nivoima**, „od UN do kućnog praga“. Zbog toga je moguće, ali i neophodno, da danas govorimo o implementaciji *Strategije zelenog rasta* Holandije sa 58.000 \$ BDP po stanovniku i *Strategiji zelenog rasta* Ruande, sa 900 \$ BDP po stanovniku, o *Strategiji zelenog rasta Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD)* sa 38 najrazvijenijih zemalja sveta i *Strategiji zelenog rasta* lokalnih jedinica poput Grada Leskovca ili Opštine Vlasotince itd.

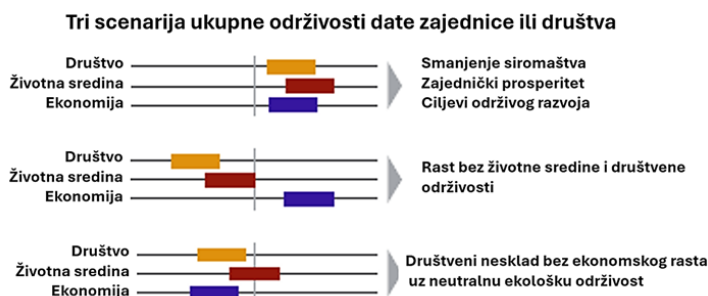

Zeleni rast je koncept koji je **osmislila** konsultantska kuća *McKinsey* u vezi sa svojom praksom u oblasti klimatskih promena, ali je takođe zastupan od strane Ujedinjenih nacija, posebno u Aziji, kao prateća strategija implementacije povezana sa Svetskim samitom o održivom razvoju 2002. (Johanesburg) i rezultirajući „Plan

implementacije“. Koncept ima centar intelektualne gravitacije u Koreji, gde se nalazi *Globalni institut za zeleni rast* (GGGI), sa Odborom u kojem se nalaze Džefri Saks⁵⁹ i Nikolas Stern⁶⁰.

Već sama činjenica da se različite definicije zelenog rasta danas nalaze u praktičnoj upotrebi referentnih svetskih institucija (*UNESCAP, OECD, EU* itd.), upućuje na najmanje dve stvari. Najpre, da je reč o konceptu koji ima **veliku instrumentalnu vrednost** kao odgovor na ključne izazove održivog razvoja, a to su: degradiranje životne sredine, finansijska kriza, rastući jaz između bogatih i siromašnih itd. Istovremeno, reč je o konceptu koji ima **najširu upotrebnu vrednost**, kada je reč o suočavanju današnjih zajednica i društava sa konkretnim izazovima održivog razvoja. U tom smislu, shodno svojim razvojnim stanjima i potrebama, njega koriste i razvijeni Sever i siromašni Jug, i pojedinačne države i zajednice država, i lokalne jedinice i firme.

Pri tome, kao organizacija koja okuplja najrazvijeniji deo sveta, **OECD** definiše zeleni rast na način koji **u prvi plan stavlja odnos između ekonomije i životne sredine** (ne toliko i društva, tj. probleme kao što su siromaštvo i socijalna isključenost, nejednakosti, nedostatak poverenja u institucije, nelegitimnost, ranjivost i sl.). Ovde se zeleni rast shvata kao rast koji „*ima za cilj da podstakne ekonomski rast i razvoj, istovremeno obezbeđujući da se prirodna dobra koriste održivo, i da nastave da obezbeđuju resurse i usluge*“ (2011).

Slično pristupa i **Svetska banka**, koja zeleni rast definiše kao „*rast koji je efikasan u korišćenju prirodnih resursa, čist u smislu da minimizira zagađenje i uticaje na životnu sredinu i da je otporan na prirodne opasnosti*“ (2012).

Sa svoje pak strane, **Ekonomska i socijalna komisija UN za Aziju i Pacifik (UNESCAP)** - koja po prirodi stvari treba da uzima u obzir potrebe održivog razvoja i razvijenih i nerazvijenih zemalja - pristupa ovom konceptu eksplicitno obuhvatajući **sve tri njegove komponente** – ekonomsku, ekološku i društvenu. Prema ovoj organizaciji, zeleni rast ima za cilj da „*podstiče ekološki održiv ekonomski napredak, te nisko-emisioni, socijalno inkluzivni razvoj*“. Južna Koreja, kao prva zemlja u svetu sa *Nacionalnom strategijom zelenog rasta (2009)*, stavlja akcenat na ekonomsko-ekološki

⁵⁹ Prof. dr Džefri Saks (Jeffrey Sachs) je direktor Earth Institute, Kutlet profesor (Quetelet Professor) održivog razvoja i profesor zdravstvene politike i menadžmenta na njujorškom Kolumbija univerzitetu (Columbia University). Profesor Saks je jedan od vodećih svetskih ekonomskih stručnjaka u borbi protiv siromaštva.

⁶⁰ Prof. dr Nicholas Herbert Stern je britanski ekonomista, bankar i akademik, predsedavajući *Grantham istraživačkog instituta za klimatske promene i životnu sredinu* na Londonskoj školi ekonomije

odnos, fokusirajući se na ublažavanje posledica emisije gasova staklene bašte i sprečavanje degradacije životne sredine, uz stvaranje novih pokretača rasta i radnih mesta uvođenjem zelene tehnologije i čiste energije.

Dakle, koncept zelenog rasta je „dete“ održivog razvoja. To je **strateški alat** koji služi društvima i zajednicama (u zavisnosti od konkretne razvojne situacije) za praktično sprovođenje koncepta održivog razvoja kroz **uspostavljanje dinamičke ravnoteže** između:

- (1) **Ekonomskog (kvalitativnog) rasta** - shvaćenog kao stvaranje bogatstva koje poboljšava kvalitet života čoveka i podrazumeva povećanje složenosti, izvrsnosti, skladnosti i zrelosti određene ekonomske strukture;
- (2) **Ekološkog rasta** - shvaćenog kao povećanje protoka energije i uskladištene biomase⁶¹, i
- (3) **Društvenog rasta** - višestrukog koncepta koji se javlja u obliku: a) rasta stanovništva; b) ekonomskog rasta; c) tehnološkog napretka; d) kulturnog obogaćivanja; e) društvenog kapitala; f) razvoja zajednice; g) globalne povezanosti

Kao takav, koncept zelenog rasta **otklanja uočene nedostatke** u procesu upravljanja razvojem, posebno kada je reč o: a) nedovoljnoj izgrađenosti lokalnog okvira za ostvarivanje održivog razvoja kao izvanvremenog cilja; b) neadekvatnom vrednovanju prirodnog kapitala i ekoloških usluga u procesu upravljanja razvojem; c) zanemarivanju novih ekonomskih mogućnosti u funkciji uspostavljanja dinamičke ravnoteže između tri osnovne dimenzije održivog razvoja; d) nesavršenosti tržišta; e) ukrštanju kritičnih lokalnih, nacionalnih i globalnih ekoloških i socijalnih pragova; f) nefunkcionalnoj raspodeli rada, kapitala i tehnologija; g) odsustvu motivacije za eko i socijalne inovacije; g) formalizam u praktičnom sprovođenju koncepta održivog razvoja.

Ideja zelenog rasta, dakle, **nije nikakva zamena** za koncept održivog razvoja, već izraz uverenja da je održivi razvoj, kao racionalni pravac razvoja ljudske civilizacije, potrebno pretočiti u stvarnost u skladu sa različitim razvojnim potrebama svakog životnog odredišta. Kao takav, zeleni rast pruža **praktičan i fleksibilan pristup** za postizanje konkretnog, merljivog napretka u svojim ekonomskim, društvenim i ekološkim stubovima. Primenjujući pristup „**Nema jedne veličine za sve**“, zeleni rast svakom životnom odredištu treba da obezbedi: u **ekonomskoj** dimenziji -

⁶¹ Fath B. D, Jørgensen S.E, Patten B. C. & Straskraba M. *Ecosystem growth and development*, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15527958/>

sveukupno povećanje blagostanja i kvaliteta života; u **socijalnoj dimenziji** - jednake životne prilika za sve; u **ekološkoj** dimenziji - smanjenje pritiska na životnu sredinu i poboljšanje efikasnosti korišćenja prirodnog kapitala.

3. PRIMAT LOKALNOG?

U principu, teško je shvatiti kako jedno naseljeno mesto može biti dobro za sve svoje ljude, **osim ako oni nisu uključeni** u njegovo stvaranje. Svakako, biti uključen znači i imati neko mišljenje o tome šta je dobro mesto za život, pri čemu su neka mišljenja **održivija** od drugih. **Koncepti** o „pametnom“, „otpornom“, „brižnom“, „mirnom“, „pravednom“, „inkluzivnom“, „umreženom“, „prosperitetnom“ ili nekom sličnom gradu nalaze se u osnovi tih mišljenja. Svaki od ovih koncepata naglašava neko „dobro“ i različito se primenjuje na bilo čiju projekciju, pri čemu se uvek postavlja pitanje **šta je to „dobro“** u vezi sa ovim različitim gledištima. Da li je neko naseljeno mesto pogodnije za život zato što pruža besplatno obdanište? To bi sugerisali indeksi trenutnih životnih uslova. Ili, da li je neko naseljeno mesto zdravije za život, zato što su u njemu koncentrisane brojne zdravstvene službe. To bi sugerisalo da je uloga prirode u drugom planu. **Ko odlučuje** o tome, šta je dobro mesto za život? Da li bi ta uloga trebalo da pripadne elitnim istraživačima i političarima (što je najčešće slučaj), ili onima koji dele sudbinu određene lokalne zajednice. I najzad, **kako dati prioritet** mnogim tvrdnjama o tome šta je dobro mesto za život?

3.1. Ideal 21. veka!

Održiva zajednica je **ideal 21 veka**. Njegova suština je u **postizanju ravnoteže** između ekonomskog prosperiteta, vitalnosti životne sredine i društvene pravičnosti - ravnoteže koja održava kvalitet života za sadašnje i buduće generacije. A s obzirom na to, da pojedinac doživljava kvalitet života samo i isključivo na lokalnom nivou, **primat lokalnog** u traženju i postizanju te ravnoteže je neupitan. Iz toga proizlazi da bi svaka zajednica trebalo da definiše specifični sadržaj zelenog rasta na svom području, **polazeći** od

sopstvenih vrednosti i perspektive, te osnovnih domena društvenog života. To dalje znači da je neophodno krenuti **od principa** izvedenih iz **opšteg okvira** koji se tiče stanja ljudskog razvoja na lokalnom nivou, a koji pre svega obuhvata:

- **Kulturu**, kao domen aktivnog razvijanja tekućih procesa za suočavanje jedne lokalne sredine sa neugodnim presecima identiteta i razlika;
- **Ekonomiju**, kao domen utemeljivanja jedne lokalne sredine na ekonomiji organizovanoj oko društvenih potreba njenih građana;
- **Ekologiju**, kao domen uspostavljanja dubokog i integrisanog odnosa jednog grada sa prirodom;
- **Politiku**, kao domen sveobuhvatnog, kontinuiranog i aktivnog učešća građana u upravljanju javnim poslovima.

Na toj osnovi postavljen, koncept zelenog rasta predstavlja **efikasan alat** za ubrzavanje integrisanog i inkluzivnog lokalnog razvoja, tj. ostvarivanje skupa **transformacionih promena** koje dopiru do trenutnih potreba **svakog** pripadnika lokalne zajednice i obezbeđuje da su odgovarajući resursi dostupni **budućim** generacijama. U skladu sa činjenicom da proces korišćenja resursa, stvaranja vrednosti i zadovoljavanja ljudskih potreba i težnji izgleda veoma različito od jednog mesta do drugog, **funkcija** tog alata je da lokalne razvojne aktere **inspiriše i podstiče** na:

- **ostvarivanje potencijala** sopstvene lokalne zajednice kroz širenje i poboljšanje društvenih odnosa, socijalnih veština, emocionalnog razvoja i mreža, uključujući kvalitativno i kvantitativno poboljšanje veza, interakcija i saradnje među pojedincima, vršnjačkim odnosima, grupama, zajednicama ili društvima;
- **generisanje novih formi ekonomskog delovanja** kroz pomeranja fokusa sa kvantitativnog na kvalitativni ekonomski rast i ugrađivanje društvene i ekološke dimenzije u proces ekonomskog odlučivanja;
- **akcije za a) veće oslanjanje na prirodne sisteme** koji filtriraju našu vodu, proizvode kiseonik, uzgajaju hranu, oprašuju voće i b) **ublažavanje** klimatskih promena i **prilagođavanje** izmenjenim klimatskim uslovima .

Kao svojevrsno lokalno dobro, ovaj alat kreira se u procesu **lokalizacije**, tj. prilagođavanja odgovarajućeg nacionalnog i globalnog okvira lokalnim razvojnim specifičnostima. To je proces **stvaranja/otkrivanja i ostvarivanja** lokalnih prilika **za ubrzavanje** (kvalitativnog) ekonomskog, društvenog i ekološkog rasta. Takođe, to je i **model učenja** kroz koji lokalna zajednice **integriše** odgovore na postojeće ekološke izazove sa novim ekonomskim i društvenim razvojnim mogućnostima.

Treba reći da je do početka 1990-ih održivost uglavnom definisana i sagledavana na globalnom i nacionalnom nivou, kada dolazi do svojevrsnog „**lokalnog zaokreta**“, pa se tema održivosti sve češće javlja u okvirima rasprava o razvoju zajednice i pokušajima njene realizacije na lokalnom nivou. To je logična posledica sveopšteg osveščivanja činjenice da „lokalnom“, kao mestu konkretnog življenja, pripada uloga najvažnijeg poligona za svakodnevno življenje održivosti. Time je tema održivosti postala predmet sveopšte pažnje na onom nivou, na kojem njeno prisustvo ima najviše smisla, a to je – **nivo lokalne zajednice**. Time je rasprava o održivom društvu ili održivom svetu **postala razumljive** (i čak smisljena) većini ljudi.

Lokalna agenda 21 (LA21) označila je početak uspostavljanja dobrovoljnog procesa konsultacija sa lokalnom zajednicom, konceptualizovan u Poglavlju 28. *Agende 21*, a sa ciljem da se kreiraju lokalne politike i programi koji rade na postizanju održivog razvoja. Usvojilo ju je 178 vlada na *Konferenciji u Rijju* 1992. godine i podrazumeva podizanje svesti, izgradnju kapaciteta, učešće zajednice i formiranje partnerstava. Ubrzo nakon toga doneta je „**Alborška povelja**“ (1994) - inicijativa urbane održivosti koju su usvojili učesnici prve evropske konferencije o održivim gradovima u Alborgu (Danska). Inspirisana je planom **Lokalne agende 21** samita u Rijju, i razvijena je da doprinese Akcionom programu Evropske unije za životnu sredinu „Ka održivosti“. Važan korak u promociji lokalnog nivoa održivosti predstavlja dokument **Alborške obaveze** (2004), a pre svega **Baskijska deklaracija** (2016) koja ocrta nove puteve za evropske gradove i naselja ka stvaranju produktivnih, održivih i otpornih gradova za Evropu pogodnu za život i inkluziju. Deklaracija ima za cilj da inspiriše gradove i mesta da razviju i kreiraju sopstvene lokalne **transformativne akcije**.

3.2. Na putu do samosvojnosti!

Prema **preporukama**⁶² *Organizacije za ekonomski razvoj i saradnju (OECD)*, koja okuplja najrazvijenije države u svetu, Strategija zelenog rasta na lokalnom nivou, kao ključni segment lokalnog okvira za zeleni rast, trebalo bi da sadrži sledećih **sedam elemenata**:

- **Artikulacija** jasne vizije zelenog rasta;
- **Identifikacija** potencijalnih lokalnih zelenih klastera i primena strategija koje se zasnivaju na lokalnim sredstvima i podstiču saradnju;
- **Investiranje** u zelenu infrastrukturu i korišćenje javnih sredstava za izgradnju zelene ekonomije.

⁶² OECD (2012), *Enabling Local Green Growth - Addressing Climate Change Effects on Employment and Local Development*

- **Integrisanje** strategije razvoja radne snage zasnovane na potražnji sa politikama zelenog ekonomskog razvoja kroz smislena partnerstva;
- **Podsticanje** kreativnost i inovacije kroz saradnju između univerziteta i istraživačkih institucija, rizičnog kapitala i drugih investitora, inovatora u industriji i vlade.
- **Korišćenje** različitih uloga vlade (kao regulatora, potrošača, vlasnika zemljišta, organizatora i investitora), kako bi se obezbedilo da su usklađene sa zelenim rastom.
- **Angažovanje** građana, preduzeća i drugih zainteresovanih strana u izgradnji politika zelenog rasta i održavanje njihovog interesa da pomognu u implementaciji i praćenju takvih politika.

Analiza ovog pristupa iz perspektive jedne manje razvijene lokalne sredine pokazuje da isti, pored određenih pozitivnih strana, sadrži i **značajna ograničenja**. Naime, navedene preporuke su zasnovane na shvatanju zelenog rasta kao **prevashodno dvodimenzionalnog procesa**, gde je fokus na ekološko-ekonomskom aspektu razvoja, tj. gde se aspekt

održivog društvenog razvoja nalazi **u drugom planu**. To je i logično, imajući u vidu da je u konkretnom slučaju reč o pristupu namenjenom grupi najrazvijenijih zemalja sveta, sa niskim nivoom siromaštva i nezaposlenosti, a pre svega sa nasleđem da su: a) **odgovorne** za 50% svih gasova staklene bašte koji zagrevaju planetu u poslednjih 170 godina⁶³; b) **duboko zahvaćene** rasipničkim obrascima proizvodnje i potrošnje⁶⁴; c) sada „**zarobljene**“ u napravljenim investicionim izborima i **sa potopljenim kapitalom** iz prethodnih decenija⁶⁵. Mada, principijeno pomatrano zar pad nataliteta, ubrzano starenje stanovništva, lokalna demografska devastacija, demografsko pražnjenje prostora i slično - što su pojave koje govore o **nestanku** čitavih spontano (prirodno) nastalih lokalnih zajednica u ovim zemljama - ne spada u problematiku biološke raznovrsnosti?

Stoga, izvesno je da bi **mehaničko preuzimanje** navedenog alata od strane manje razvijenih lokalnih sredina, tj. njihovo fokusiranje na ekološko-ekonomski aspekt razvoja, dovelo do **zanemarivanja** zahteva za balansiranim, harmoničnim razvojem kao pitanja svih pitanja lokalnog

⁶³ World Bank

⁶⁴ OECD (2012), *Green Growth and Developing Countries - CONSULTATION DRAFT*

⁶⁵ OECD (2012), *Green Growth and Developing Countries - CONSULTATION DRAFT*

održivog razvoja. A to dalje znači, da bi se „na čekanju“ našla neka od suštinskih razvojnih pitanja/prednosti ogromnog broja današnjih lokalnih zajednica, posebno:

- **motivacija** lokalne zajednice da se brine o sebi i sopstvenom okruženju, s obzirom na to da je reč o razvojnom entitetu koji neposredno i ponajviše zavisi od lokalnih resursa;
- faktor **decentralizacije** i, uopšte, priznavanja i uvažavanja bogatstva postojećih lokalnih različitosti, lokalnih identiteta i osećaja lokalne pripadnosti, pre svega kao lokalnih razvojnih prilika;
- pitanje **privlačnosti i konkurentnosti** postojećeg lokalnog načina života, posebno u kontekstu otuđujuće metropolizacije, sveopšte ekonomizacije života, pojave „usamljene gomile“, migracija itd.
- mogućnost **korišćenja sinergije** između društvene, ekonomske i ekološke održivosti na lokalnom nivou;
- **veća sloboda investicionog izbora** u odnosu na razvijene lokalne sredine;
- **mogućnost „preskakanja“** rasipničkih obrazaca proizvodnje i potrošnje.
- mogućnost da „**preskoči**“ modele industrijalizacije Zapada i **izbegne zamku** „prvo rast, čišćenje kasnije“.

Takav razvoj situacije doveo bi do **ponavljanja** svih onih „smeđih“ razvojnih teorija i praksi, koje i svet, i nacija, i lokalna zajednica, i pojedinac danas doživljavaju kao suštinsku **prepreku** zelenoj budućnosti. Praktično, ukoliko bi manje razvijene lokalne zajednice usvojile strateški okvir zasnovan na promišljanju isključivo ekonomsko-ekološkog odnosa u upravljanju razvojem, one bi na sopstvenom primeru **replicirale** sve ono što se danas nalazi u samom korenu planetarne krize. U tom smislu, kada je reč o donosiocima odluka iz manje razvijenih sredina, lokalizacija koncepta zelenog rasta pruža više mogućnosti, kada se ona gradi na shvatanju da je u pitanju izbalansiran proces kojim se „*podstiče ekološki održiv ekonomski napredak, te nisko-emisioni, socijalno inkluzivni razvoj*“⁶⁶. Ono što govori u prilog tome, to je da manje razvijene sredine nisu „zarobljene“ potopljenim kapitalom iz prethodnih decenija, te kao takve imaju **najveću mogućnost** da iskoriste

⁶⁶ Ekonomska i socijalna komisija UN za Aziju i Pacifik (UNESCAP)

sinergiju između ekonomske, ekološke i društvene održivosti. Fokusiranjem na kvalitativni rast kao **zajednički imenitelj** ključnih dimenzija lokalnog razvoja, ove sredine imaju priliku da sebe učine visoko konkurentnom životnom destinacijom. **Očekivane koristi** od adekvatne lokalizacije koncepta zelenog rasta su:

A) Na **ekonomskom** planu:

- Unapređena ekonomska struktura (kvalitativni rast), odnosno poboljšano upravljanje ekonomskim rizicima i smanjena ranjivost;
- Pokrenut talas inovacija, usvojene zelene tehnologije - poboljšano poverenje tržišta
- Povećan BDP kroz proizvodnju zelenih dobara i usluga;
- Povećani prihodi od cena usluga ekosistema (ili sprečeno njihovo smanjenje);

B) Na **ekološkom** planu:

- Povećana produktivnost i efikasnost korišćenja prirodnih resursa
- Korišćenje prirodnog kapitala u ekološkim granicama
- Smanjen negativan uticaj na životnu sredinu i poboljšano upravljanje prirodnim opasnostima/rizikom

C) Na **društvenom** planu:

- Povećane mogućnosti za život, prihod i/ili kvalitet života, posebno ranjivih, siromašnih pripadnika lokalne zajednice;
- Otvorena i održiva pristojna radna mjesta
- Povećani društveni, ljudski i kapital znanja
- Smanjena nejednakost

3.3. Iskustva drugih!

Pregled nekih od **modela učenja**⁶⁷ koje su lokalni donosioci odluka širom sveta koristili u primeni koncepta zelenog rasta su:

⁶⁷ Isto kao pod 1.

Model učenja	Mesto	Naziv projekta
Privlačenje investicija za izgradnju zelene infrastrukture	Gangvon (Koreja)	Projekat zelenog rasta
Razvijanje okvira za upravljanje otpadom i podrška stvaranju novog zelenog sektora	Pecoli (Italija)	Belvedere SpA
Izgradnja lokalne infstrukture za ovladavanje zelenim veštinama	Trentino (Italija)	Federazione Trentina della Cooperazione
Primena integrisanog pristupa u obuci za razvoj lokalnih MSP	EU	Program veština
Priznavanje i validacija ishoda učenja za razvoj veština	Valonija (Belgija)	Centres de competence du Forem
Partnerstvo za ozelenjavanje privrede i ljudskog kapitala	Murek (Austrija)	Južnoštajerska zadruga za proizvodnju energije
Izgradnja institucionalnih kapaciteta za zeleni rast	Istočna Engleska	Operativni program za konkurentnost
Aktiviranje zelenih klastera	Štajerska (Austrija)	Podrška ekološkim inovacijama kroz klastere
Razvijanje sopstvenog tržišta na međunarodnom nivou u saradnji sa privatnim sektorom	Baoding (Kina)	„Demonstracijski“ grad
Podrška vladinim akcijama kroz socijalna preduzeća	Glazgov (Škotska)	The Vise Group
Definisanje i implementacija zajedničkih kriterijuma za zelene nabavke u saradnji sa privatnim sektorom	Baskija (Španija)	Zelene javne nabavke
Zelena obuka za aktore iz privatnog i javnog sektora	Novi južni Vels (Australija)	Zelene veštine u stručnom obrazovanju i obuci
Program rekonstrukcije grada radi uštede emisije CO2 i otvaranja mogućnosti za zapošljavanje.	London (UK)	Retrofit Employer Accord Pilot (REAP)
Utvrđivanje zelenih poslova u privredi	Mineaapolis (USA)	Inicijativa gradova pobratima o zelenoj proizvodnji
Obrazovni sistemi za zapošljavanje mladih u zelenom sektoru	Novi Zeland	Program istraživanja veza u obrazovanju i zapošljavanju
Multisektorska saradnja u funkciji zelenog rasta	Ostin (USA)	Projekat Ulice Pecan
Zajedničko planiranje i upravljanje infrastrukturom	Vankuver (Kanada)	Regionalni rast
Razvijanje turističkog sektora u ruralnim područjima	Kastilja (Španija)	Razvoj seoskog turizma
Podrška pristupu globalnim tržištima kroz jačanje internih kapaciteta preduzeća u zelenim sektorima	Razni regioni (Poljska)	GreenEvo
Podrška zelenoj transformaciji preduzeća u tradicionalnim sektorima (posebno u poljoprivredi)	Podlaskie (Poljska)	Centar za zelene tehnologije
Obezbeđenje zelene obuke na radnom mestu	Podlaskie (Poljska)	Kompanija Bartosz
Besplatni i primenjeni kursevi obuke za „ozelenjavanje poljoprivrede“	Španija	Institut za diverzifikaciju i uštedu energije (IDEA)
Proizvodnja biogasa sa deponije i drugog poljoprivrednog otpada	Kristijanšlad (Švedska)	Biogas u Kristianstadu

Promocija zelenog preduzetništva	Španija	Emprendeverde – Mreža zelenog preduzetništva
Obuka domaćinstva i dece o pristupima uštede energije	Razni regioni (Meksiko)	Fond za uštedu električne energije (FIDE)
Otvaranje radnih mesta kroz pretvaranje kontaminiranih lokacija u upotrebljive braunfilde	Lakavana (SAD)	Pretvaranje „smeđeg“ pojasa u pojas vetra
Stvaranje podsticajnog okruženja za zelena preduzeća	Novi Meksiko (SAD)	Inovacije u regionalnoj zelenoj proizvodnji

3.4. Lokalni kapitali!

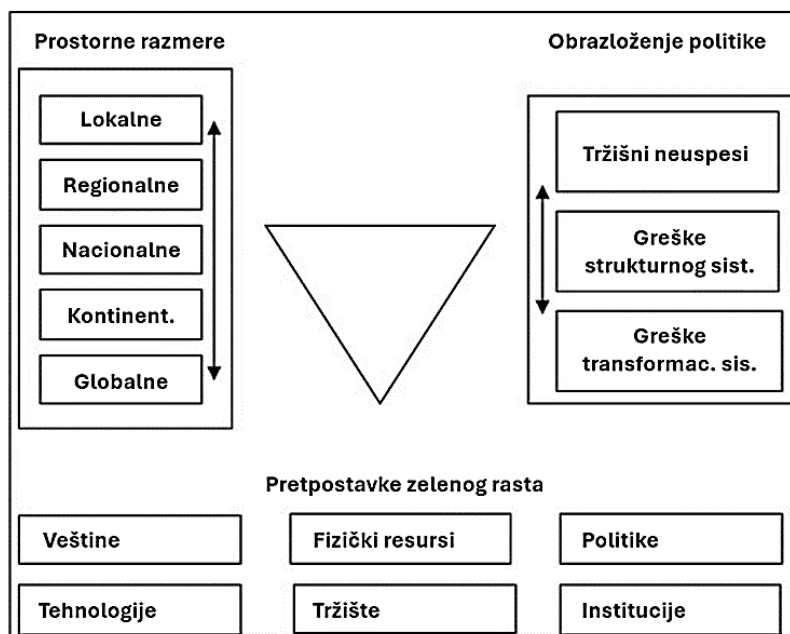
Ulaganje u lokalnu budućnost podrazumeva kreiranje i ostvarivanje **lokalne investicione agende** sa **osam** glavnih, međusobno komplementarnih vrsta kapitalnih (osnovnih) sredstava, a to su:

- 1) **Ljudski kapital:** veštine i zdravlje lokalnog stanovništva, podržano univerzalnim zdravstvenim pristupom i pokrivenošću, kvalitetno obrazovanje, zajednički podaci i znanje, promocija kulture mira i nenasilja, oslanjanje na lokalni identitet i uvažavanje kulturne raznolikosti.
- 2) **Infrastruktura:** proizvodnja i distribucija energije, saobraćaj, telekomunikacije, digitalne informacione usluge, javne zgrade (npr. škole i bolnice), bezbedna i dostupna voda i kanalizacija.
- 3) **Prirodni kapital:** Kapacitet i zdravo funkcionisanje ekosistema, zaštita biodiverziteta, održivo upravljanje slatkovodnim resursima, i eliminisanje toksičnih zagađivača.
- 4) **Inovacioni kapital:** Baza intelektualne svojine i podataka koji proizilaze iz javnih i privatnih istraživanja i razvoja, kreativni kulturni radovi, i odgovorno upravljanje novim tehnologijama.
- 5) **Poslovni kapital:** Roba i usluge istinske društvene vrednosti dobijena korišćenjem mašina, zgrada, informacionih resursa, i drugih osnovnih sredstava koja podupiru poslovnu produktivnost.
- 6) **Socijalni kapital:** Društveno poverenje i prosocijalne vrednosti, dobro upravljanje i pravda, sloboda govora i štampa, pouzdane naučne sposobnosti i međunarodna saradnja.
- 7) **Urbani kapital:** Prostorna ljudska naselja, posebno u urbanim sredinama, koja pokreću i podržavaju produktivne i kreativne interakcije sa ostalim sedam vrsta kapitala.
- 8) **Kulturni kapital:** Uvažavanje različitosti kulture, sistema vrednosti, jezika, tradicionalnog, sistemi znanja starosedelačkih naroda, i umetnički izrazi.

Sve rečeno ukazuje da, kada je reč o zelenoj lokalizaciji, **treba imati u vidu sledeće:**

Prvo, zeleni rast **zahteva kompetencije** koje, kao pokretač zelenog rasta, omogućavaju rukovanje složenim, nerutinskim situacijama – i u privatnom i u javnom sektoru. Naime, rešavanje problema održivosti životne sredine (npr. gubitak biodiverziteta) spada u tzv. „opake probleme“, koje

OKVIR ZA ANALIZU ZELENOG RASTA

karacteriše visoka složenost i višestruke povratne sprege. Rešavanje ovih pitanja na način koji omogućava ekonomski rast dodaje dodatnu složenost. Pri tome, zeleni rast zasnovan na resursima se odnosi na kompromis između dugoročnih ulaganja u održavanje prirodnih resursa (i dugoročnog rasta prihoda) sa kratkoročnim rastom prihoda.

Drugo, u procesu lokalizacije globalnog pristupa održivom razvoju i zelenom rastu **mora se uzeti u obzir** to da je kontinuirani, dinamičan rast svetske populacije jedna od **osnovnih pretpostavki** na kojima je taj pristup zasnovan. U takvoj situaciji, lokalne zajednice koje su suočene sa višedecenijskim procesom demografske devastacije morale bi dobro da razmisle šta su njihovi prioriteti i konkretni zadaci u kreiranju i ostvarivanju politike održivog razvoja, tj. zelenog rasta. To isto važi i kada je reč o lokalizaciji zelenih rešenja EU od strane nedovoljno razvijenih lokalnih zajednica.

Treće, naše znanje o mogućnostima za postizanje zelenog rasta mora se zasnivati **na zajedničkoj proceni** tržišnih neuspeha, grešaka strukturnih sistema i neuspeha transformacionih sistema. Treba imati u vidu da tržišni neuspesi nastaju kada je alokacija različitih vrsta resursa neoptimalna iz društvene perspektive; kvarovi strukturalnih sistema ukazuju na faktore koji ometaju funkcionisanje inovacionih sistema; i kvarovi transformacionog sistema određuju prepreke za adresiranje i upravljanje većim sistemskim promenama. Sve to u konkretnom slučaju situacija

može da zahteva uspostavljanje različitih metrika u odnosu na uobičajene, ustanovljavanje novog načina ekonomskog upravljanja, osnivanje novih organizacija i sl.

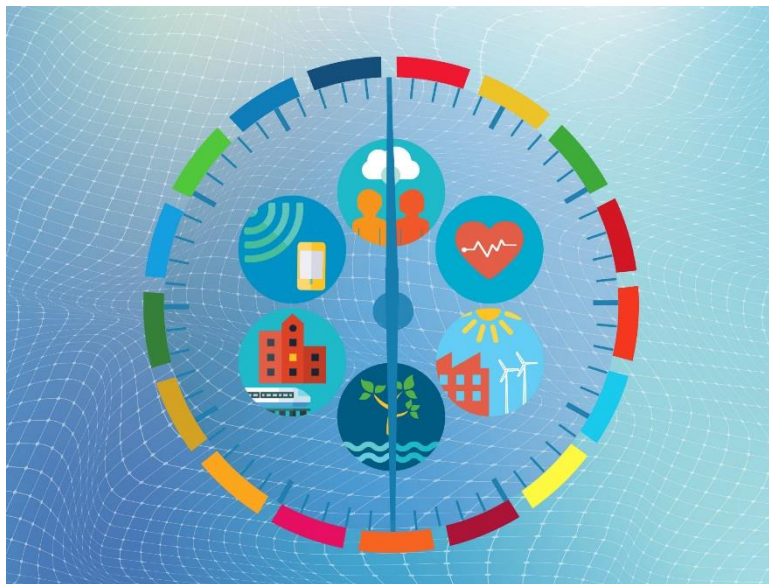
Četvrto, posebnu pažnju treba posvetiti **geografiji procesa zelenog rasta** u različitim razmerama. Zato što, (a) očigledno, postoje **velike razlike u mogućnostima** zelenog rasta na subnacionalnom nivou, i (b) regionalni procesi zelenog rasta na jednoj lokaciji mogu da podrže ili ometaju procese zelenog rasta **na drugoj lokaciji**.

4. KAKO DA ZNAM?

Zeleni rast je relativno mlada oblast prakse javnih politika. Organizacije koje se bave razvijanjem i praćenjem primene politike održivog razvoja, posebno politike zelenog rasta, osmislile su - u skladu sa sopstvenim pristupom ovoj problematici - više sistema pokazatelja za **praćenje napretka** na ovom planu.

4.1. Indeks ciljeva održivog razvoja (*Sustainable Development Goals Index - SDG*)

SDG Indeks ima za cilj **da izmeri** napredak država članica Ujedinjenih nacija u postizanju ciljeva održivog razvoja. Rangira zemlje na osnovu njihovog učinka **kroz 17 ciljeva**. Sastoji se od **125 indikatora**, uključujući 98 globalnih indikatora. Indeks ciljeva održivog razvoja zahteva od zemalja članica da nemaju više od 20% podataka koji nedostaju. Kontrolna tabla SDG koristi

grafikon semafora da proceni **gde se zemlja nalazi** na svakom od 17 SDG-a. Rezultat se može tumačiti kao procenat ostvarenja SDG. Ocena od 100 ukazuje da su svi ciljevi održivog razvoja postignuti. Pomaže zemljama da identifikuju prioritete za rane akcije i pokazuje da se svaka zemlja suočava sa velikim izazovima u postizanju ciljeva održivog razvoja.

U suštini, indeks održivog razvoja je dizajniran **da proceni** ekološku efikasnost nacija u ostvarivanju ljudskog razvoja. Izračunava se kao količnik dve cifre: (1) „**indeksa razvoja**“ zasnovanog na Indeksu ljudskog razvoja, izračunatom kao geometrijska sredina indeksa očekivanog životnog veka, indeksa obrazovanja i modifikovanog indeksa prihoda; i (2) „**indeks ekološkog uticaja**“ izračunat kao stepen do kojeg emisije CO₂ zasnovane na potrošnji i materijalni otisak premašuju udeo planetarnih granica po glavi stanovnika.

Metodološki aspekt ovog Indeksa podrazumeva da **visoki prihodi nisu neophodni**⁶⁸ za postizanje visokog nivoa ljudskog razvoja. Umesto da u potpunosti odbaci indeks prihoda, kao što su neke alternativne metrike učinile, SDI ga zadržava, ali uključuje prag dovoljnosti. Dok nacije sa visokim dohotkom generalno imaju bolje rezultate po ključnim društvenim pokazateljima od nacija sa nižim prihodima, ovaj odnos nije određen nakon određenog trenutka. Postoji nekoliko zemalja sa umerenim prihodima koje ipak postižu visok životni vek i obrazovanje, kao i sreću, zaposlenje, sanitarije, rodnu ravnopravnost, demokratiju i tako dalje. Na primer, prema podacima iz 2019., Kostarika ima očekivani životni vek koji premašuje onaj u SAD sa 71% manjim prihodom po glavi stanovnika (18.500 dolara). Gruzija ima nivo obrazovanja koji odgovara Austriji sa 74% manjim prihodom po glavi stanovnika (14.400 dolara).

Prema podacima iz 2019. godine, neke zemlje postižu veoma visoke nivoe (0,8 ili više) na indeksu očekivanog životnog veka sa samo 3.600 dolara po glavi stanovnika (ili 0.9 sa samo 8.600 dolara), a veoma visoke nivoe u indeksu obrazovanja **sa samo** 13.200 dolara po glavi stanovnika, uz zadržavanje ekološkog uticaja na održivom nivou. S obzirom na to da je prihod tako usko povezan sa ekološkim uticajem, ima smisla ugledati se na nacije koje postižu visok nivo ljudskog razvoja sa umerenim nivoima prihoda, kao na modele koje **treba oponašati** u procesu dizajniranja održivijih pristupa razvoju. Ovo pogotovo, imajući u vidu rezultate istraživanja koji ukazuju da, **kako BND prelazi srednje nivoe**, on počinje da izaziva neto negativne društvene i ekološke posledice

Imajući na umu ovaj raspon cifara, SDI postavlja 20.000 dolara kao prag dovoljnosti na skali indeksa prihoda, u tački **iznad koje dodatni prihod postaje nepotreban** za postizanje snažnih društvenih rezultata. Ova funkcija stvara krivu koja prelazi 0,8 na indeksu prihoda na oko 7.000 dolara, prelazi 0.9 na oko 12.000 dolara i prelazi 0.95 na oko 15.000 dolara, što je sve **moгуće postići bez preteranog ekološkog uticaja**. Prag dovoljnosti dovodi indeks dohotka u skladu sa drugim indeksima humanog razvoja (obrazovanje i očekivani životni vek), u smislu onoga što znamo o odnosu između prihoda i društvenih ishoda, istovremeno osiguravajući da zemlje ne moraju da teže ekološki destruktivnim nivoima ekonomskog rasta, da bi se postigao dobar rezultat.

Pozicija Republike Srbije na rang listi koju utvrđuju eksperti Ujedinjenih nacija na osnovu učinka članica ove organizacije i okolnih zemalja u postizanju ciljeva održivog razvoja data je kako sledi (broj zemalja: od 149 u 2017, do 193 u 2024.):

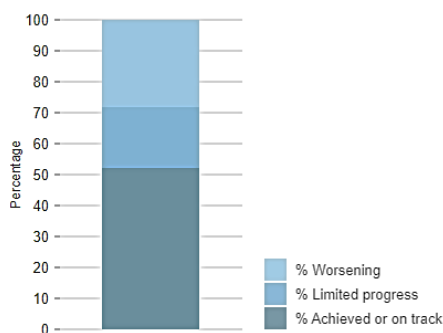
⁶⁸ <https://www.sustainabledevelopmentindex.org/methods>

Zemlja	Rang					
	2017	2018	2019	2020	2021	2024
Srbija	37	40	44	33	34	35
Crna Gora	69	69	87	72	85	57
Severna Makedonija	57	61	70	62	54	51
Hrvatska	24	21	22	19	14	8
Bugarska	40	34	36	39	45	41
Rumunija	35	44	42	38	39	40
Albanija	63	62	69	68	64	42
BiH	84	71	69	50	47	50
Mađarska	18	26	25	29	25	20

Sa skorom od 77,03 poena u 2024. godini, Republika Srbija je rangirana **na 35-om mestu od 193** analizirane zemlje, uz sledeće trendove:

- **Na putu ka postizanju:** Cilj 1. Nema siromaštva i Cilj 10. Smanjena nejednakost
- **Umereno se poboljšavaju:** Cilj 2. Nema gladnih; Cilj 3: Dobro zdravlje i blagostanje; Cilj 5. Rodna ravnopravnost; Cilj 6. Čista voda i sanitacija; Cilj 7. Dostupna i čista energija; Cilj 8. Dostojanstven rad i ekonomski rast; Cilj 9. Industrija, inovacije i infrastruktura; Cilj 11. Održivi gradovi i zajednice; Cilj 17. Partnerstva za ciljeve.
- **Stagniraju:** Cilj 12. Odgovorna potrošnja i proizvodnja; Cilj 15. Život na zemlji; Cilj 16. Mir, pravda i snažne institucije

Status of SDG targets for Serbia (% trend indicators)

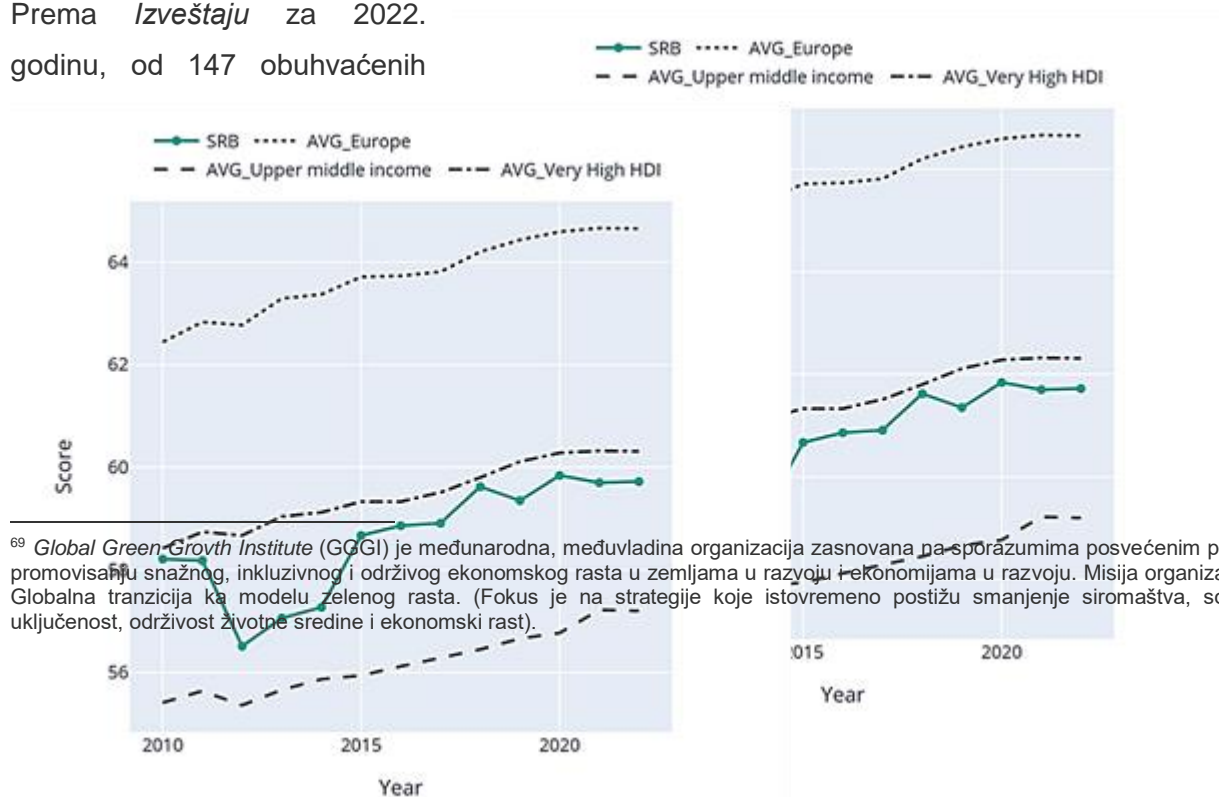
4.2. Indeks zelenog rasta (Green Growth Index - GGI)

Indeks zelenog rasta, koji je ustanovio *Global Green Growth Institute*⁶⁹ (GGGI), meri učinak zemlje u postizanju ciljeva održivosti, uključujući ciljeve održivog razvoja, *Pariski klimatski sporazum* i ciljeve za biodiverzitet iz *Aichija* za četiri dimenzije zelenog rasta: efikasno i održivo korišćenje resursa, zaštita prirodnog kapitala, zelene ekonomske mogućnosti i socijalna uključenost. Sam konceptualni okvir za *Indeks zelenog rasta* (dijagram ispod) neposredno je

povezan sa *Ciljevima održivog razvoja* iz *Agende 2030* i njihovim pokazateljima

Prema *Izveštaju* za 2022. godinu, od 147 obuhvaćenih

⁶⁹ *Global Green Growth Institute* (GGGI) je međunarodna, međuvladina organizacija zasnovana na sporazumima posvećenim podršci i promovisanju snažnog, inkluzivnog i održivog ekonomskog rasta u zemljama u razvoju i ekonomijama u razvoju. Misija organizacije je: Globalna tranzicija ka modelu zelenog rasta. (Fokus je na strategije koje istovremeno postižu smanjenje siromaštva, socijalnu uključenost, održivost životne sredine i ekonomski rast).

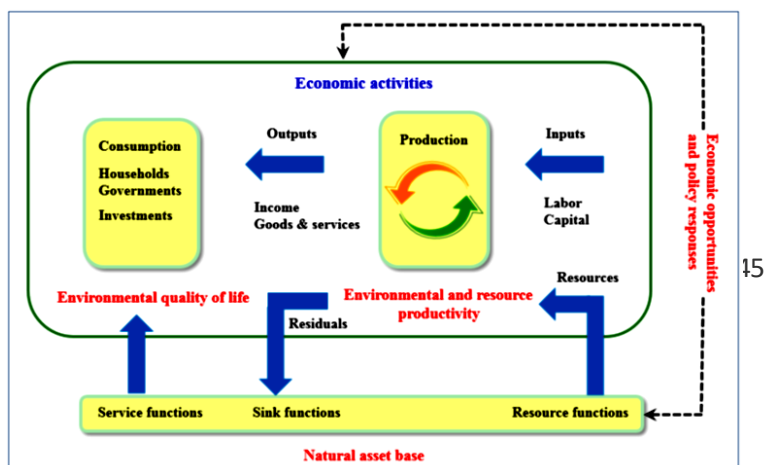
zemalja širom sveta **njih 43, uključujući Srbiju**, svrstano je u grupu sa visokim nivoom *Indeksa zelenog rasta*, 89 zemalja čini grupu sa srednjim nivoom ovog pokazatelja, dok njih 15 čini grupu sa niskim nivoom zelenog rasta. Kada je reč o Srbiji (videti dijagram na sledećoj strani), od 39 evropski zemalja koje su obuhvaćene ovim *Izveštajem* za 2022. godinu, naša zemlja nalazi se **na 30-om mestu**, sa ukupnim *Indeksom zelenog rasta* od 63,49 poena. Na prvom mestu nalazi se Austrija (77,78), potom slede Švedska (76,64) i Danska (76,04), dok su na začelju Rusija (54,96), Island (51,88) i Malta (50,72). U odnosu na susedne zemlje, Srbija je po ovom pokazatelju bolje rangirana od BiH, Albanije i Crne Gore, a iza Mađarske, Hrvatske, Rumunije i Bugarske. U poslednjih 12 godina Srbija je **povećala Indeks zelenog rasta** sa 60,57 na 63,49, ali su druge zemlje napredovale nešto brže, tako da je Srbija u ukupnom poretku **pala** sa 28-og mesta (2010.) na 30. mesto (2022.).

Inače, kada se aktuelna situacija analizira po pojedinim dimenzijama zelenog rasta, Srbija je najveći napredak ostvarila na planu **socijalne inkluzije**, gde je ostvaren pod-indeks od 76,12 poena, uz najveće ostvarenje na poziciji „rodna ravnoteža“ (90,67 poena) i poziciji „socijalna jednakost“ (87,20 poena). Na planu **zaštite prirodnog kapitala** ostvaren je pod-indeks od 70,27 poena, ponajviše pod uticajem ostvarenja na segmentu „kvalitet životne sredine“ (85,98 poena) i segmentu „kulturne i socijalne vrednosti“ (74,47 poena). Na poziciji **„efikasnost i održivost korišćenja resursa“** ostvaren je pod-indeks od 60,72 poena, uz naprosecni rezultat na segmentu „efikasnost korišćenja materijala“ (83,47 poena) i segmentu „održivost korišćenja zemljišta“ (67,47 poena). Najslabiji nacionalni rezultat ostvaren je na planu **zelenih ekonomskih prilika**, gde pod-indeks iznosi 31,02 poena, ponajviše zbog slabog napretka na planu zelenih inovacija (9,91 poena).

4.3. Indikatori zelenog rasta (Green Growth Indicators)

Okvir indikatora zelenog rasta *OECD-a* (videti dijagram u nastavku) uključuje **četiri glavne teme**, a to su: životna sredina i produktivnost resursa, baza prirodnih dobara, ekološki kvalitet života, ekonomske mogućnosti i odgovori politike. Prva tema **ekološke i resursne produktivnosti** odnosi se na efikasnost korišćenje prirodnih dobara za proizvodnju.

Glavna svrha je posmatranje upotrebe efikasnost životne sredine i prirodnih resursa. Međutim,

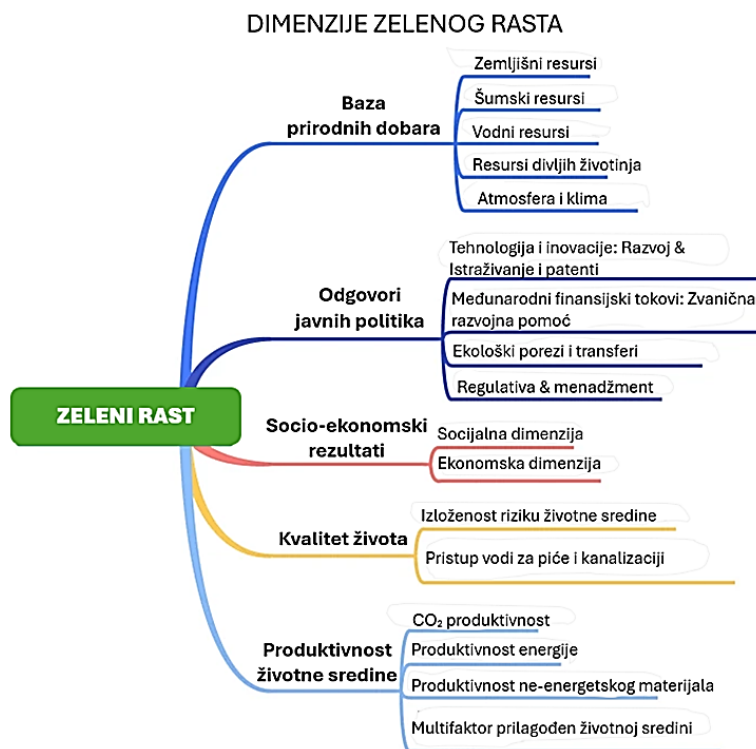

ekonomski razvoj će biti teško održati ako se prirodni resursi iscrpu, a teško je naći alternativne resurse. Dakle, druga tema je fokusirana na **prirodne resurse** kao temelj održivosti rasta, resurse čiji integritet mora biti održan. Treća tema je **kvalitet životne sredine** koja prikazuje izvedene troškove ili ekonomske gubitke usled iscrpljivanja prirodnih dobara, i odražava uticaj životne sredine na ljudski životni standard. Četvrta tema uključuje **ekonomske prilike i političke odgovore** koji koriste politike da odgovori na pitanja zelenog rasta kako bi se potvrdila efikasnost politika zelenog rasta. U suštini, ekološka i resursna produktivnost se odnose na odnos „**proizvodnje**“ i „**prirodnih resursa**“ u privrednim aktivnostima. Životni standard životne sredine odnosi se na odnos između „**potrošnja**“ i „**prirodni resursi**“ u privrednim delatnostima. Ekonomske mogućnosti i odgovori politike odnose se na odnos izgrađen na osnovu **privrednih delatnosti i prirodnih resursa**. Ključni sektori su: energija, transport, agrikultura, industrija i turizam.

4.4. Indikatori sveobuhvatnog zelenog rasta (Comprehensive green growth indicators)

Polazeći od toga da nedostatak jasnih i konzistentnih definicija i zajedničkih mera za zeleni rast **stvara konfuziju** u vođenju policy procesa, grupa eksperata⁷⁰ je predložila inovirani set indikatora za merenje napretka na tom planu, nudeći rešenje, kako za nivo države, tako i za nivo određene teritorije. Polazi se od toga da su **stubovi zelenog rasta** su zasnovani na **pet dimenzija**, i to:

- (1) **Baza prirodnih resursa** - Predstavlja centralno pitanje svakog zelenog rasta ili inicijativa za održivi razvoj u

⁷⁰ Sarkodie A. S, Ovuusu A. P. & Taden J. (2023), *Comprehensive green growth indicators across countries and territories*, <https://doi.org/10.1038/s41597-023-02319-4>

okviru ciljeva biodiverziteta iz Aichija, Pariskog klimatskog sporazuma i Agende 2030.

- (2) **Socio-ekonomski rezultati** - Nove i održive, zelene ekonomske mogućnosti su ključne za uspeh svake strategije zelenog rasta i odnose se na zeleno zapošljavanje, ekološke tehnologije, izvoz ekoloških dobara, smanjenje nejednakosti, smanjenje siromaštva i sl.
- (3) **Produktivnost životne sredine** - Podrazumeva efikasne načine na koje se ekonomski rast odvaja od korišćenja resursa. Uključuje produktivnost energije, ugljenika i materijala, udeo obnovljivih izvora energije itd.
- (4) **Odgovori politike u vezi sa životnom sredinom** – Podrazumeva kvalitet upravljanja javnim poslovima, tj. kvalitet postojećih institucija, i praćenje pokazatelje kao što su: udeo zelenih investicija u BDP, razvoj eko-inovacija, ekološki porezi itd.
- (5) **Kvalitet života** – Uključuje blagostanje pojedinca i društva, brigu o zdravlju, iskorenjivanje siromaštva, socijalnu inkluziju itd.

Sušтина je da dinamički pomak od smeđeg u zeleni rast podrazumeva **strateške višestране** akcije koje su **zasnovane** na ekonomskim ulaganjima, političkim izborima, socio-ekonomskim sposobnostima i ekološkim ishodima. U skladu sa tim, zeleni rast se **definiše** kao *održivi ekonomski razvojni pristup koji ne dovodi do negativnih ekoloških posledica i povećava ekotehnološku efikasnost, smanjuje siromaštvo i povećava socijalnu uključenost.*

4.5. Globalni indeks zelene ekonomije

Globalni indeks zelene ekonomije™ (GGEI) objavljuje organizacija *Dual Citizen LLC*, privatna konsultantska kuća sa sedištem u SAD. Meri se **učinak zelene ekonomije u 160 zemalja kroz 18 indikatora**. Ovaj pristup merenju uzima u obzir **dva razmatranja: napredak** na svakom indikatoru od 2005. do danas i **udaljenost** između trenutnih performansi svake zemlje i onoga što je potrebno za postizanje globalnih ciljeva održivosti. GGEI je definisan sa **četiri ključne dimenzije**:

- 1) klimatske promene i socijalna jednakost,
- 2) dekarbonizacija sektora,
- 3) tržišta i ESG ulaganja i
- 4) zdravlje životne sredine.

GGEI je bio prvi indeks zelene ekonomije, pokrenut 2010. godine, a danas je najšire referencirani proizvod te vrste na međunarodnom nivou, koji koriste kreatori politike, međunarodne organizacije, ESG investitori i kompanije za procenu i razumevanje veza između učinka zelene

ekonomije zemlje i njihovog sopstvene komercijalne ili organizacione agende. Kao i mnogi indeksi, GGEI se koristi za određivanje performansi, informisanje o strategiji ulaganja ESG-a, komuniciranje oblasti kojima je potrebno poboljšanje i edukaciju različitih zainteresovanih strana. GGEI je takođe koristan kao osnova za kreiranje prilagođenih okvira za merenje održivosti za različite zainteresovane strane.

Prema izveštaju za 2022. godinu Srbija je ostvarila određeni napredak u ozelenjavanju ekonomije sve četiri dimenzije. Gledano po pojedinim dimenzijama, **najveći napredak** je ostvaren na planu ujednačavanja prihoda, rodne jednakosti i razvoja sektora za dekarbonizaciju, a **najmanji** na planu smanjenja emisije gasova staklene bašte.

4.6. EU pristup lokalnoj održivosti

Sa ciljem da se podrže lokalne vlasti u njihovom radu na održivosti i obezbede objektivne i uporedive informacije o napretku ka održivosti širom Evrope, *European Communities* su 2000. godine definisale **lokalni profil održivosti** zasnovan na zajedničkom skupu integrisanih indikatora, pri čemu svaki indikator **odražava interakciju** između ekološkog, ekonomskog i socijalnog aspekta. Kao **zajednički indikatori za praćenje lokalne održivosti** utvrđeni su:

RB	Obavezni	RB	Dobrovoljni
1.	Zadovoljstvo građana lokalnom zajednicom: Opšte zadovoljstvo građana različitim karakteristikama u opštini	6.	Dečja putovanja do i od škole: Način prevoza kojim deca putuju između dom i škola
2.	Lokalni doprinos globalnim klimatskim promenama: CO2 emisije (dugoročno, kada se pojednostavi metodologija je identifikovana, ovaj indikator će se fokusirati o ekološkom otisku)	7.	Održivo upravljanje lokalnom samoupravom i lokalnim preduzećima: Udeo javnih i privatnih organizacija koje usvajaju i koriste ekološke i društvene procedure upravljanja
3.	Lokalna mobilnost i prevoz putnika: Dnevne udaljenosti i načini prevoza putnika	8.	Buka: Udeo stanovništva izloženog štetnoj buci u životnoj sredini
4.	Dostupnost lokalnih javnih zelenih površina i lokalnih usluga: Pristup građana obližnjim javnim zelenim površinama i osnovnim uslugama	9.	Održivo korišćenje zemljišta: Održivi razvoj, obnova i zaštita zemljišta i lokaliteta u opštini
5.	Kvalitet lokalnog spoljašnjeg vazduha: Broj dana sa dobrim i zdravim kvalitetom vazduha	10.	Proizvodi koji promovišu održivost: Udeo ekološki obeleženih, organskih proizvoda ili proizvoda fer trgovine u ukupnom iznosu potrošnje

Prilikom izbora ovih indikatora pošlo se od sledećih **šest bazičnih elemenata**:

- (1) **Jednakost i socijalna inkluzija** (pristup za sve adekvatnim i pristupačnim osnovnim uslugama, npr. obrazovanje, zapošljavanje, energija, zdravlje, stanovanje, obuka, transport);
- (2) **Lokalna uprava/osnaživanje/demokratija** (učešće svih sektora lokalne zajednice u lokalnom planiranju i procesi donošenja odluka);
- (3) **Lokalni/globalni odnos** (zadovoljavanje lokalnih potreba lokalno, od proizvodnje do potrošnje i odlaganja otpada, zadovoljavanje potrebe koje se ne mogu zadovoljiti lokalno na održiviji način);
- (4) **Lokalna ekonomija** (usklađivanje lokalnih veština i potreba sa dostupnošću zaposlenja i drugim objektima, na način da predstavlja minimalnu opasnost za prirodne resurse i životnu sredinu);
- (5) **Zaštita životne sredine** (usvajanje ekosistemskog pristupa, minimiziranje korišćenja prirodnih resursa i zemljišta, stvaranje otpada i emisija zagađujućih materija, povećanje biodiverziteta);
- (6) **Kulturno nasleđe/kvalitet izgrađene sredine** (zaštita, očuvanje i rehabilitacija istorijskih, kulturnih i arhitektonske vrednosti, uključujući zgrade, spomenike, događaje, povećanje i očuvanje atraktivnosti i funkcionalnost prostora i zgrada).

4.7. ESG kriterijumi

Implementacija održivosti u korporativnom svetu imala je svoj razvojni put. Najpre, na bazi definisanja i implementacije regulativa o zaštiti radnika i životne sredine tokom osamdesetih godina prošlog veka, u korporativnom svetu raste značaj zdravlja, zaštite i bezbednosti radnika, kao i ekološkog uticaja poslovanja. Potom, devedesetih godina prošlog veka održivi razvoj dobija sve više na značaju, sada sa fokusom na smanjenje negativnog uticaja na životnu sredinu. Početkom 21. veka, u daljim pokušajima da ostvare održivost, kompanije praktikuju koncept društveno odgovornog poslovanja (eng. Corporate Social Responsibility – CSR). S obzirom na nagomilane ekološke i klimatske probleme, danas CSR polako evoluiru u tzv. ESG koncept, sa ciljem da se **uticaj kompanija** kvantifikuje i rangira po industrijama u skladu sa stepenom održivosti.

Skraćenica ESG potiče od reči **Environmental** (životna sredina), **Social** (društvena zajednica) i **Governance** (upravljanje). ESG kriterijumi predstavljaju **set standarda** koje banke i drugi investitori mogu da razmatraju ukoliko imaju težnju da ulažu novac u ekološki-društveno korisne projekte. **Ekološki** kriterijumi (E) treba da pokažu koliko se neka kompanija vodi ekološkim principima u svom poslovanju, odnosno koliko kroz svoje aktivnosti štite životnu okolinu. **Socijalni** kriterijumi (S) pokazuju koliko kompanija upravlja odnosima sa zaposlenima, dobavljačima,

kupcima i, generalno, sa životnom zajednicom u kojoj posluje. **Upravljački** kriterijum (G) jedne kompanije bavi se time kako ista upravlja svojim procesima, na koji način nagrađuje menadžere, kako sprovodi interne revizije i kontrole i koja su prava akcionara.

ESG se koristi kao **okvir za procenu** kako neka kompanija upravlja rizicima i prilikama koje promenljivi tržišni i ne-tržišni uslovi kreiraju. Promenljivost se ogleda kroz promene u ekološkim, društvenim i ekonomskim sistemima, koji utiču na celokupan ambijent u kome kompanije posluju.

Pregled **glavnih faktora** koji se razmatraju u ESG-u:

Ekološki faktori	Društveni faktori	Upravljanje
<ul style="list-style-type: none"> • Klimatske promene i emisije ugljen-dioksida 	<ul style="list-style-type: none"> • Zadovoljstvo klijenata/kupaca 	<ul style="list-style-type: none"> • Struktura borda direktora
<ul style="list-style-type: none"> • Zagađenje vode i vazduha 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaštita podataka i privatnosti 	<ul style="list-style-type: none"> • Struktura komiteta za reviziju
<ul style="list-style-type: none"> • Biodiverzitet 	<ul style="list-style-type: none"> • Raznovrsnost 	<ul style="list-style-type: none"> • Mito i korupcija
<ul style="list-style-type: none"> • Deforestacija 	<ul style="list-style-type: none"> • Angažovanost zaposlenih 	<ul style="list-style-type: none"> • Plate menadžera
<ul style="list-style-type: none"> • Energetska efikasnost 	<ul style="list-style-type: none"> • Odnosi za zajednicom 	<ul style="list-style-type: none"> • Lobiranje
<ul style="list-style-type: none"> • Upravljanje otpadom 	<ul style="list-style-type: none"> • Poštovanje ljudskih prava 	<ul style="list-style-type: none"> • Doprinosi politici
<ul style="list-style-type: none"> • Raspoloživost vodnih resursa 	<ul style="list-style-type: none"> • Poštovanje radnih prava 	<ul style="list-style-type: none"> • Šeme za uzbunjivače

Švajcarska kompanija „Globalni profil rizika“ ustanovila je trodimenzionalni **ESG Index** sa fokusom na društveno odgovorno ponašanje. Pokazatelj je vezan je za tri glavna pitanja u analizi rizika na nacionalnom nivou, a to su: a) životna sredina (ponderisana sa 30%); b) ljudska prava (50%); c) zdravlje i bezbednost (20%). Index se zasniva na 45 pokazatelja i prati stanje u 183 zemlje sveta. Prema ovom pokazatelju, **Srbija** je 2022. godine svrstana u grupu zemalja sa **srednjim** nivoom rizika i nalazi se na 66 mestu (ESG Index = 40.35) od 183 rangiranih zemalja.

Evropska unija je 2022. godine usvojila **Direktivu o dubinskoj analizi korporativne održivosti**, koja je stupila na snagu početkom 2024. Direktiva definiše više od 20 zahteva koji se odnose na zabranu kršenja ljudskih prava i više od 10 zahteva u vezi sa uticajem na životnu sredinu. **Da bi se spremile** za nastupajuće promene, kompanije će morati da što pre revidiraju postojeće strategije, politike i ciljeve kako bi definisali nove ESG akcione planove sa merljivim kratkoročnim i dugoročnim ciljevima i indikatorima uspeha. Ovaj korak može da uključi i reviziju i redefinisane osnovnih vrednosti kompanija, kao i eventualnu promenu biznis modela. Ovo je posebno važno za **mala i srednja preduzeća** (MSP) iz Srbije koja žele da imaju pristup evropskom tržištu i postanu

deo lanaca snabdevanja velikih kompanija. Prilikom selekcije lokalnih dobavljača, one sprovode takozvanu „Due Diligence“ ili dubinsku analizu primene ESG kriterijuma. Očekuje se da će i inostrane banke sprovoditi takve analize prilikom odlučivanja o dodeli kredita i garancija.

*"Pre nego što krenete da tražite sreću,
proverite - možda ste već srećni.
Sreća je mala, obična i neupadljiva i
mnogi ne umeju da je vide"*
Duško Radović

5. PERCEPCIJA LOKALNOG

Po prirodi stvari, u životu pojedinca **dimenzija lokalnog** uspostavlja se u okviru jedinstvenih datosti (prirodnih, ekonomskih, društvenih) njegovog **mesta življenja**. U suštini, to je **jedina opipljiva realnost** unutar koje svako od nas doživljava sopstveni kvalitet života. Praktično, sve priče o stepenu blagostanja koji smo dosegli, dobrobiti koju uživamo, objektivnoj i subjektivnoj strani doživljavanja kvaliteta života, svode se na dve reči: **pripadnost mestu**.

Međutim, država kao institucija koja obezbeđuje opšte i zajedničke elemente kvaliteta života ljudi na svojoj teritoriji, može da ima, a neretko i ima, **drugačije aršine** za uspostavljanje dimenzije lokalnog u odnosu na kriterijum „pripadnost mestu“. Ti aršini mogu proisticati iz različitih ideoloških, političkih, etničkih, organizacionih, ekonomskih, ili bilo kojih drugih viđenja uloge teritorijalne organizacije lokalne vlasti. Nekada se kriterijumi za organizovanje lokalne jedinice mogu **potpuno približiti** individualnoj dimenziji lokalnog, kada dolazi do izjednačavanja broja naseljenih mesta i broj opština, a nekada se mogu i **veoma udaljiti**, kada broj naseljenih mesta u jednoj državi daleko nadmašuje broj lokalnih jedinica.

Srpska država je, na primer, u svojoj istoriji bila organizovana **i na jedan i na drugi način**. U drugoj polovini XIX v. kada je trebalo učvršćivati vojni položaj zemlje, tadašnji srpski vladar Mihajlo Obrenović, da bi zaustavio iseljavanje pograničnog stanovništva, smanjio je cenzus za osnivanje opštine sa 500 na 200 poreskih glava, gde je praktično **svako selo postalo opština**. Takav pristup teritorijalnoj organizaciji lokalne vlasti održao se praktično sve do drugog svetskog rata, kada je, u proseku, na svaka dva naseljena mesta u zemlji - dolazila jedna opština. Kasnije,

posle drugog svetskog rata, sveopšta centralizacija države i društva dovela je do radikalnog smanjenja broja lokalnih jedinica, tj. od tadašnjih 2255 opšina na oko 170, što se se održalo sve do današnjih dana. Imajući u vidu da Republika Srbija danas ima na svojoj teritoriji (bez Kosova i Metohije) tačno 4709 naseljenih mesta⁷¹ organizovanih u 174 gradskih i opštinskih lokalnih jedinica, te da se da svaka od postojećih lokalnih jedinica u proseku ima 27 naseljenih mesta, ispostavlja se da **državna percepcija dimenzije lokalnog umnožava individualnu čak 27 puta**. Za lokalne jedinice poput Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, koje objedinjuju razvoj ukupno 192 naseljena mesta (144 + 48), prosečna razlika u poimanju lokalnog između države i pojedinca još je i **mногоstruko veća**.

Prosečna gustina mreže naselja za Grad Leskovac, Opštinu Vlasotince i Republiku Srbiju (bez Kosova i Metohije) data je kako sledi:

Teritorijalna jedinica	Prosečna gustina mreže naselja (broj naselja/100 km ²)
Grad Leskovac	14,0
Opština Vlasotince	15,6
Republika Srbija (bez Kosova i Metohije)	6,1

U takvim okolnostima, kada **iz jednog mesta** treba donositi razvojne odluke koje se istovremeno tiču i urbanih i agrarnih i brdskih i ravničarskih i demografski stabilnih i demografski urušenih naseljenih mesta, lokalizacija koncepta zelenog rasta predstavlja **razvojnu priliku** za jednu „zajednicu lokalnih zajednica“, poput Grada Leskovca ili Opštine Vlasotince. S jedne strane, to je prilika da se trasira **dalji institucionalni razvoj** postojeće grupe međusobno povezanih i uzajamno zavisnih, te istorijski utemeljenih lokalnih entiteta. S druge strane, to je i prilika da se, **ne čekajući** institucionalna rešenja, **iskoriste razvojne prednosti** koje sa sobom donosi oživotvorenje koncepta zelenog rasta, pre svega kroz ostvarivanje **pozitivnih sinergetskih efekata**⁷² od neposredne institucionalne povezanosti više naseljenih mesta. Ovo drugo, podrazumeva **revalorizaciju postojećih lokalnih potencijala** iz pespektive aktuelnih nacionalnih, evropskih i globalnih razvojnih trendova, a pre svega **skidanje „crnih naočara“**, kada se gleda na razvojnu i svaku drugu perspektivu ovog kraja.

Treba istaći, da je u aktuelnom *Prostornom planu Opštine Vlasotince (2009-2024)*, pored Vlasotinca, kao opštinskog centra, identifikovano više **tradicionalnih** naseljskih centara (Svođe,

⁷¹ RZZS, *Površina i broj naselja, 2024*; <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/1201?languageCode=sr-Latn>

⁷² Termin sinergija je potekao iz grčkog jezika od riječi *συνεργός* što znači zajedničko delovanje, saradnja, pomaganje. Pojam podrazumijeva učinak interakcije dva ili više faktora, sa karakteristikom da su efekti njihove akcije (delotvorni učinak) znatno veći od efekata svake pojedinačne komponente u obliku jednostavne sume.

Gornji Prisjan, Donja Lopošnja, Tegošnica – sedišta nekadašnjih opština) i nekoliko **razvijenijih** seoskih naselja (Stajkovce, Šišava, Orašje). Kada je reč o Gradu Leskovcu, ovde pored samog naseljenog mesta Leskovac kao opštinskog i okružnog sedišta, još dva mesta (Grdelica i Vučje) imaju gradski karakter, a još 18 naselja, među kojima i sedišta nekadašnjih opština, imaju **preko 1000 stanovnika** (Bobište, Bogojevce, Bratmilovce, Brestovac, Guberevac, Velika Grabovnica, Vinarce, Vučje, Gornje Stopanje, Grdelica, Guberevac, Donja Jajina, Donje Sinkovce, Donje Brijanje, Mrštane, Oraovica, Pečenjevce, Strojkovce, Turekovac)⁷³.

§ **Pregled važećih razvojnih dokumenata** Grada Leskovca i Opštine Vlasotince koji su relevantni za lokalizaciju koncepta zelenog rasta dat je kako sledi:

	Naziv dokumenta	Period	Kratak opis
Grad Leskovac	<i>Program razvoja turizma Grada Leskovca sa Akcionim planom</i>	2020-2025	Programom je kreirana inovativna turistička ponuda zasnovana na spoju tradicionalne i savremene kulture ovog kraja
	<i>Plan razvoja Grada Leskovca</i>	2023-2029	Sadrži pregled i analizu postojećeg stanja, viziju odnosno željeno stanje, prioritete ciljeve razvoja koji se žele postići, kao i pregled i kratak opis odgovarajućih mera, koje se dalje razrađuju dokumentima javnih politika i srednjoročnim planom jedinice lokalne samouprave
	<i>Srednjoročni plan Grada Leskovca</i>	2024-2026	Prvi srednjoročni plan Grada Leskovca. Urađen je uz podršku Programa „Povećanje kredibiliteta planiranja, programskog budžetiranja i kontrole izvršenja javnih rashoda na lokalnom nivou u Srbiji – EU Exchange 6“
	<i>Strategija urbanog razvoja Grada Leskovca</i>		Rađena je po Programu URBACT IV. To je program međuregionalne saradnje koji u središte stavlja integrisani održivi urbani razvoj.
	<i>Lokalni plan upravljanja otpadom na teritoriji grada Leskovca 2021-2030 sa izveštajem o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu</i>	2021-2030	Akcentat stavljen na dve ključne teme: (1) Sanacija „divljih deponija“; (2) Otklanjanje uzroka koji još uvek imaju kumulativno dejstvo na rast količina otpada za koje još nije uspostavljen sistem upravljanja (otpad od građenja i rušenja, prevelika količina otpada koja se deponuje na lokaciji „Željkovac“, otpad životinjskog porekla i pojedine vrste posebnih tokova otpada.

⁷³ RZZS, Popis 2022

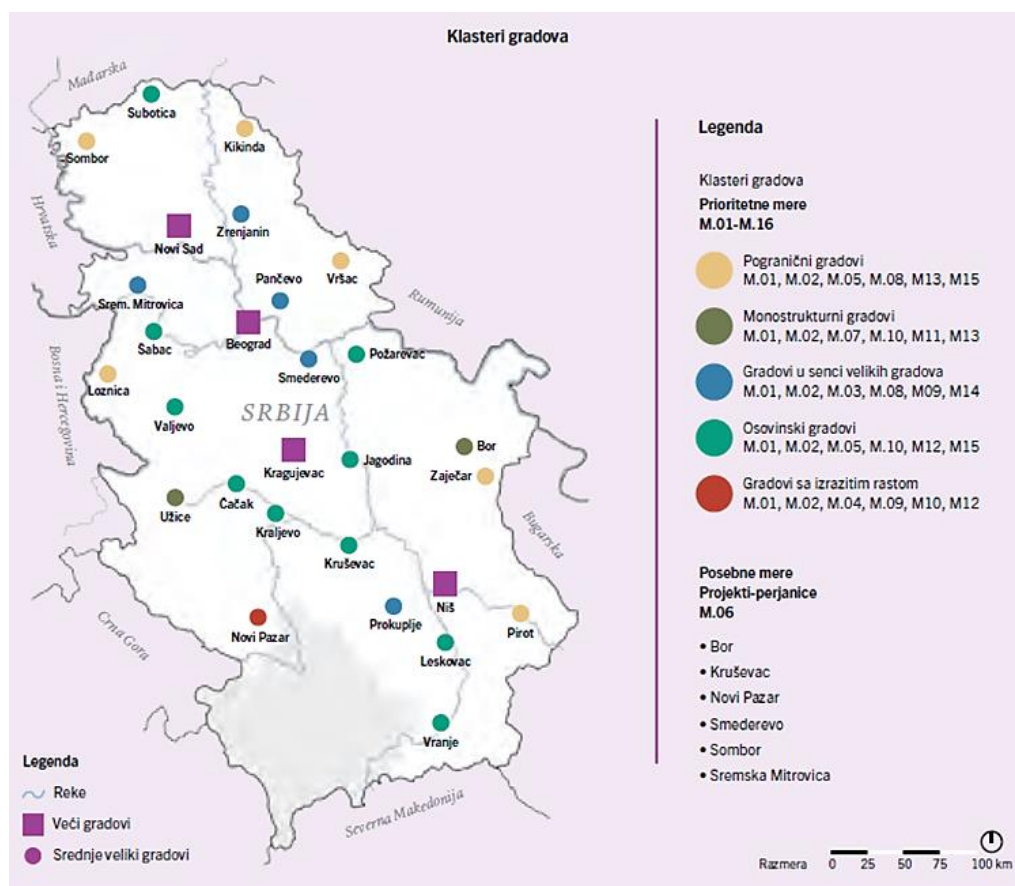
	<i>Kratkoročni akcioni plan za zaštitu vazduha na teritoriji grada Leskovca</i>		Utvrđuju se specifične mere koje je neophodno preduzeti u cilju smanjenja zagađenja vazduha, kao i mere zaštite od daljeg zagađenja, sa prevashodnim ciljem zaštite negativnog uticaja vazduha na stanovništvo.
Opština Vlasotince	<i>Prostorni plan Opštine Vlasotince</i>	2009-2024	Osnovni dokument kojim se utvrđuju načela organizacije, uređenja, korišćenja i zaštite prostora opštine Vlasotince u cilju dugoročnog socijalnog i ekonomskog razvoja lokalne zajednice, usklađenog sa prirodnim i kulturnim vrednostima područja i kao takav predstavlja osnov za definisanje opštinskih razvojnih strategija u meri u kojoj imaju uticaj na prostorni razvoj Opštine
	<i>Plan razvoja Opštine Vlasotince</i>	2022-2029	Definiše razvojne pravce opštine Vlasotince, teži održivom korišćenju prirodnih resursa, ubrzava i olakšava sistemske promene, podstiče ekonomski razvoj i teži očuvanju kulturnog nasleđa.
	<i>Program energetske efikasnosti Opštine Vlasotince</i>	2022-2025	Definiše se ušteda finalne energije, koji je u skladu sa ciljem uštede energije utvrđenim NAPEE RS, kao i vrednost planiranog cilja ušteda energije proračunatog i izraženog u primarnoj energiji, a koji ispunjava zahteve iz uredbe kojom se definišu godišnji ciljevi uštede energije obveznika Sistema energetskog menadžmenta
	<i>Plan aktivnosti za uključivanje građana u procese donošenja odluka u Opštini Vlasotince</i>	2022-2025	Opšti cilj ovog Programa je jačanje finansijske autonomije i poverenja između građana i lokalnih samouprava kroz podršku demokratskim praksama i kreiranju usluga lokalnih samouprave orjentisane na građane.
	<i>Lokalni akcioni plan za rodnu ravnopravnost</i>	2023-2025	Osnovni instrument za sprovođenje politike rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou,
	<i>Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja Opštine Vlasotince</i>	2023 - 2029	Definiše viziju i strateške ciljeve razvoja poljoprivrede i ruralnog područja u Opštini Vlasotince, kao i mere i prioritete aktivnosti
	<i>Studije zaštite graditeljskog nasleđa, zaštita i očuvanja stare čaršije</i>		Valorizuje vrednost graditeljskog nasleđa Vlasotinca s kraja 19. i početka 20. veka i štiti gradsko jezgro sa 57 zgrada, označenih za spomenike kulture.

§ Neke od **moćnosti** koje su naznačene u relevantnim istraživanjima, planovima i preporukama za donosiocima odluka u Srbiji, a koje se izdvajaju po svome **značaju** za lokalizaciju koncepta zelenog rasta u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince, posebno u smislu oslanjanja na postojeći razvojni potencijal **svakog naseljenog mesta ponaosob i svih zajedno** unutar ovih lokalnih jedinica, vezane su za:

- ✚ **Bogatstvo i raznolikost prirodnih resursa** ovog područja, kao osnov za intenzivnije korišćenje i značajniji razvoj privrednih aktivnosti (prvenstveno poljoprivrede i njoj komplementarnih delatnosti, ali i sekundarnih delatnosti i usluga);
- ✚ **Bogatstvo arheoloških vrednosti**, kao osnov za razvoj kulturnog turizma i povezanih delatnosti;
- ✚ Relativno razvijenu mrežu i postojeće kapacitete **javno-socijalnih servisa u seoskim naseljima**, naročito iz domena obaveznih sadržaja javnih službi;

Podela gradova srednje veličine u Srbiji **po klasterima**⁷⁴

- ✚ **Reafirmisanje značaja** Leskovca i Vlasotinca kao administrativnih centara u regionalnom

okruženju kroz planove višeg reda i regionalne i nacionalne razvojne strategije, posebno za ravnomeran regionalni razvoj, i to kroz:

⁷⁴ Izvor: Nacionalni izveštaj o ljudskom razvoju – Srbija 2022 • Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene.

- ✓ podsticanje njihove **tematizacije** na osnovu obeležja privrede, kroz razvoj centara visokog obrazovanja ili istraživanja na nivou specijalizovanog i postdokorskog obrazovanja, sa jasnom vezom ka lokalnoj privredi;
- ✓ izgradnju **poslovno-kreativnih inkubatora**;
- ✓ **preduzetničko udruživanje**, tj. podršku lokalnom i okružnom udruživanju malih preduzetnika radi zajedničkog delovanja na tržištu i u svrhe promocije;
- ✓ **funkcionalnu obnovu gradskih jezgara**, tj. obnovu središta gradova u funkcionalnom smislu, kroz plansko podsticanje smeštanja tržnih centara i osmišljavanje trgovačkih ulica, uz poštovanje zatečenih ambijentalnih vrednosti.
- ✚ **Dobru saobraćajnu povezanost** sa opštinama u bližem i daljem okruženju, koridorom autoputa i značajnim turističkim akterima u regionu, što pruža osnov za razvoj tranzitnog, sportsko-rekreativnog, izletničkog, kulinarskog turizma, trgovine i usluga, i drugih komplementarnih delatnosti u funkciji razvoja primarnih razvojnih aktera;
- ✚ **Predeone vrednosti prostora i bogatstvo rečnih tokova**, kao potencijal za razvoj raznovrsnih vidova turizma i sportsko-rekreativnih aktivnosti;
- ✚ **Dobra opsluženost saobraćajnom, komunalnom i javno-socijalnom** infrastrukturom većih naselja, čime se snižavaju inicijalna ulaganja u razvoj i afirmaciju pojedinih naseljskih centara;
- ✚ **Postojeća akumulacija „Barje“ i planirana akumulacija „Svođe“** mogu da iniciraju značajnije razvojne aktivnosti (nadgradnja postojećih funkcija brane „Barje“), kao i protok i koncentraciju korisnika u ovim delovima ovih lokalnih jedinica, pre svega u smislu intenzivnijeg razvoja privrednih aktivnosti (vodoprivrede, turizma, usluga), kao i značajniju afirmaciju ovih odredišta kao turističkih/naseljskih centara;
- ✚ **Mogućnost razvoja specijalizovanih centara**, naročito duž koridora 10 i osovine M9;
- ✚ **Ekološka očuvanost prostora** - potencijal za razvoj onih aktivnosti za koje je ova vrednost uslov (eko turizma, proizvodnja zdrave hrane i sl.).
- ✚ **Predviđanja** da se u Srbiji u budućnosti mogu očekivati migracije više srednje klase za boljim načinom života, uglavnom u vidu „sekundarnih domova“ u ekološki atraktivnim područjima, pored primarnih domova koji se nalaze uglavnom u gradskim centrima. Mada se kod ovakvog razvoja situacije najveće šanse daju Fruškogorkim opštinama, **nema nijednog razloga** koji bi naseljena mesta sa ovog područja unapred isključio iz konkurencije za privlačenje ovakvih migranata;
- ✚ Razvoj populacionih politika koje bi bile **osetljive na lokalne specifičnosti**;

- ✚ Nalaz stručnjaka da su **gradovi srednje veličine ključni** za uravnoteženi demografski i ukupni razvoj Srbije, te da u njima treba razvijati **više gradske funkcije** u privredi, uslugama, kulturi, trgovini i obrazovanju;
- ✚ Rezultate istraživanja koji govore da evropska **društva sa većim stepenom rodne ravnopravnosti (na nivou stavova i u praksi) imaju i više stope fertiliteta;**
- ✚ **Imperativ:**
 - ✓ prilagođavanja lokalnih lokalnih javnih politika **potrebama porodice i dece;**
 - ✓ **kvalitetnijeg i pravednijeg obrazovanja;**
 - ✓ poboljšanja **položaja mladih na tržištu rada,** posebno mladih iz nižih socio-ekonomskih slojeva;
 - ✓ boljeg korišćenja **Ijudskog kapitala starijih osoba;**
- ✚ Efektivno korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija **(IKT) i digitalizacije**

6. NASLEĐE ZA BUDUĆNOST

Kao dugoročni plan harmonizacije odnosa između ekonomskog, socijanog i ekološkog aspekta razvoja jedne sredine, lokalizacija koncepta zelenog rasta podrazumeva sagledavanje **uporišnih tačaka** kvalitativnog rasta. Do njih se, po logici stvari, može doći fokusom na procese i odnose **dugog trajanja** i primenom holističkog pristupa.

Ono što smo nasledili od prethodnih generacija može biti i **materijalno i nematerijalno**, a ogleda se i u našem prirodnom i u našem izgrađenom okruženju. Naše materijalno nasleđe obuhvata naš prirodni pejzaž sa svojom bogatom raznovrsnošću staništa i vrsta. Uključuje naše izgrađeno okruženje koje se sastoji od svakodnevnih domova, uličnih pejzaža, poljoprivrednih i industrijskih zgrada i karakterističnih primera arhitekture. Takođe uključuje našu bogatu arheološku istoriju, koja se ogleda u vidljivim nadzemnim spomenicima i podzemnim zapisima. Nasleđe može biti i nematerijalno, ili manje očigledno. Ovo odražava naše jedinstvene tradicionalne običaje, muziku, zanate, veštine, usmenu istoriju, lokalna verovanja, mitove i folklor. Ovo su ljudski elementi našeg nasleđa koji su se gradili generacijama i koji nam daju osećaj zajedničkog identiteta. Ovi materijalni i nematerijalni aspekti našeg nasleđa nisu odvojeni entiteti. Oni su veoma bliski

6.1. Životna postojanost

Na prostoru od 1333 km², koliko zajednički obuhvataju Grad Leskovac (1025 km²) i Opština Vlasotince (308 km²) kao dve susedne lokalne jedinice, ljudski život iskazuje **svoju vitalnost** već više od 8000 godina. Istorijski proces razvoja oblikovao je na ovom mestu dva autentična, globalno vredna lokalna entiteta i privlačne životne konstante u svetu željnog samosvojnog načina života i razvojne harmonije. Svedočanstvo o tome pružaju brojna arheološka nalazišta, gde tragovi materijalne kulture govore o postojanju **višemilenijumskog kontinuiteta** ljudskog života unutar ovog životnog prostora.

Na ovom mestu, prebogatom istorijom razvojne sukcesije, **život stalne naseobine** počinje u vreme mlađeg kamenog doba (neolit), nastavlja se tokom bakarnog, bronzanog i gvozdеноg doba, traje tokom rimskog i vizantijskog doba, da bi se nastupanjem srpskog srednjeg veka i opstajanjem u turskom periodu, održao sve do današnjih dana. (Na slici levo gore je slika dela žrtvenika od keramike iz mlađeg neolita, 5700-4700p.n.e.)

Na desetine arheoloških nalazišta rasutih širom ovog kraja govore o dubokoj ukorenjenosti **lokalne zajednice** kao oblika društvenosti koji je ovde spontano nastajao i razvijao se - u skladu sa prirodnim i drugim uslovima - od praistorije do današnjih dana, u njenim najrazličitijim oblicima

(ravničarske, brdske, planinske, zemljoradničke, stočarske, ruralne, urbane, mešovite), vezama i odnosima.

Prastanovnici ovog kraja ostavili su tragove svog života još iz vremena kamenog doba, kada je

iz mlađeg neolita, 5700-4700p.n.e.)

počelo stalno naseljavanja stanovništva na Balkanskom poluostrvu (6200-5400 p.n.e.). To su bili prvi zemljoradnici koji su naselili ove krajeve kao pripadnici **Starčevačke kulture**. O životu ljudi ove kulture u ovom kraju svedoče brojni istorijski artefakti, poput keramičkih posuda zdela i lonaca, loptastog i poluloptastog oblika, ukrašenih slikanjem ili na drugi prigodan način. (Na slici levo je slika dela žrtvenika od keramike

Pre oko 7000 godina, u doba mlađeg neolita, Starčevačku kulturu na ovom prostoru smenjuje **Vinčanska kultura**, koja donosi privređivanje zasnovano na savršenijoj zemljoradnji i oživljavanju razmene, te naseljenost u dužim vremenskim periodima. Tokom hiljadugodišnjeg trajanja Vinčanske kulture dolazilo je do promena u materijalnoj kulturi, smenjivanjem stilova i ukrašavanju keramike, izradi oruđa i podizanju naselja (Na slici levo data je figurina od gipsa sa majkom i deteom, koja potiče iz mlađeg neolita, pronađena na lokalitetu Gradac). Jedna od faza u tom procesu razvoja Vinčanske kulture dobila je naziv **Gradačka faza**, po lokalitetu Gradac kod sela Zlokućani u okolini Leskovca, gde je inače pronađeno čak 7 ljudskih naselja iz ovog doba. Gradinski lokaliteti smešteni su u Leskovačkom polju, na obalama pritoka Južne Morave, na uzvišenjima koja dominiraju okolinom i sa kojih se mogu pratiti kretanja stanovništva u većem delu ovog prostora.

Velike promene u životu Vinčanske kulture na ovim prostorima, ali i same ljudske civilizacije, donosi **otkriće bakra**, što je čini prvom kulturom u svetu koja se koristi metalom. Tragovi života iz ovog vremena (eneolit) nađeni su na 24 lokaliteta u okolini Leskovca. To, kao i brojni predmeti iz kasnijeg **bronzanog** (2200-750 p.n.e.) i **gvođenog** doba (do početka nove ere), svedoče o krupnim promenama u strukturi društva, načinu mišljenja i verovanja, koji su karakterisali razvoj ljudskog

života u ovom kraju. To je vreme, kada je dolazilo do stabilizovanja određenih etničkih grupa i stvaranja prvih plemenskih zajednica. Njihovu društvenu osnovu čine brojne i raznovrsne lokalne zajednice brdskog, planinskog i ravničarskog tipa. (Na slici iznad data je rekonstrukcija kuće iz poznog bronzanog doba na lokalitetu Hisar).

Arheološka istraživanja na Hisaru (Leskovac) otkrila su postojanje višeslojnih naselja **Brnjičke kulture** (1300-1050 p.n.e.) karakteristične za gvozdeno doba, što ukazuje da je u to vreme Leskovac bio njen centar. Inače, ova kultura se povezuje sa prisustvoma Dardanaca na ovim prostorima. Iz tog perioda datiraju i dve metalne igle izrađene od **čistog elementarnog gvožđa** bez prisustva bilo kojih drugih elemenata i tragova rđe. Takođe, na lokalitetu Hisara otkriveno je postojanje centra crne metalurgije koji bio aktivan između 1350. i 1100. godine pre nove ere, što ga čini **najstarijim centrom crne metalurgije u Evropi**. O tome svedoče brojni arheološki artefakti poput rude gvožđa, mlinova za njeno sitnjenje, peći, duvaljki, jama u kojima se proizvodio ćumur, ogromnih količine zgure, te gvozdenih predmeta koji su tu proizvedeni. Stručnjaci navode da nigde u Evropi ne postoji ništa slično. (Slika levo: Iskopine metalurškog centra na hisaru.) To vreme, označeno kao poslednje tehnološko i kulturno razdoblje praistorije, kada je čovek ovladao proizvodnjom i najširojom upotrebom gvožđa u proizvodnji oruđa, oružja i nakita i kada se javlja prvi novac, ostavilo je u ovom kraju brojne i vredne materijalne tragove o kojima svedoči više desetina arheoloških lokaliteta.

U svojoj poslednjoj fazi, gvozdeno doba donelo je u ovaj kraj **helenističku** i **latinsku** kulturu, o čemu svedoče lokaliteti iz II veka p.n.e. Sa helenističkom civilizacijom u ove krajeve nastupio je uticaj novog pogleda na svet, te karakterističnih stilova arhitekture, umetnosti, filozofije i religije, nastalih prožimanjem dotadašnje starogrčke, odnosno "zapadne" kulture i starosedelačkih kultura (prvenstveno mesopotamske i persijske) iz osvajачkih pohoda Aleksandra Velikog. Latenska kultura, čiji tragovi su takođe evidentni u ovim krajevima, javlja se u periodu mlađeg gvozdеног doba (od 500 godine p.n.e. do početka naše ere) i pripisuje se boravku Kelta na ovim prostorima, odnosno njihovom plemenu Skordisci.

Sve do pojave prvih država, na ovoj teritoriji su živela plemena u svojim plemenskim organizacijama i običajima, te su ove krajeve nastanjivali **Tribali**, Dardanci, Avari, Kelti i drugi narodi. Tribali - kako su Grci i drugi narodi tog vremena nazivali **tadašnje Srbe** - su pleme čija istorija počinje u periodu prelaza iz bronzanog u gvozdeno doba, orijentaciono oko 1300. p. n. e. Oni su naseljavali, između ostalog, i kompletno Pomoravlje, a njihovo prisustvo na ovim prostorima traje oko 15 vekova, tj. od 13 v. p.n.e. pa sve do drugog veka naše ere. Za njih se vezuju otkrića kneževskih grobova sa srebrnim i zlatnim nalazima.

Vodili su ratove sa Aleksandrom Makedonskim i kraljem Filipom II Makedonskim. Istoričari ih opisuju kao moćan i složan narod. Grčki istoričar Herodot pominje **u V veku pre nove ere**, da je na mestu ili u blizini današnjeg Leskovca postojalo izvesno ilirsko (dardansko) naselje, oko kojeg se gajila konoplja.

Kad su **Rimljani** zauzeli Leskovačku kotlinu i proširili svoju teritoriju, oni su na ovoj teritoriji zatekli i pokorili Dardance, koji su ovde imali puno robova.. Dva značajna momenta koja su vredna pomena rimske vladavine ovim prostorima jesu: prvi, **pojava konoplje** koju su gajili Dardanci, i, drugi, **podizanje utvrđenja** na Hisaru, gde je kasnije osnovano najvažnije naselje iz kojeg će izrasti Leskovac. (Slika levo: Pločica od slonove kosti iz 4 veka n.e. lokalitet Hisar). Na ovom arheološkom lokalitetu pronađen je i rimski bedem, ukopan u praistorijsku fortifikaciju iz 14. veka pre nove ere, sa zanimljivim fragmentima živopisa, koji upućuju da je reč o sakralnom kompleksu.

Dolazak Rimljana u ove krajeve (28. godina p.n.e.) označava krupan događaj u političkom, kulturnom, privrednom i etničkom pogledu. Oni su razbili do tada rodovsko i plemensko društveno uređenje i doneli novi društveni i privredni razvitak, izgradili su do tada nepostojeće saobraćajnice a na tim saobraćajnicima ustanovili kastele i stanice koje su obezbeđivale sigurnost na putevima i olakšavale putovanja. Tek se od vremena Rimljana može govoriti o pravim putevima kroz ovu oblast. Rimljani su podigli mnoga nova naselja sa vodovodima i kanalizacijama, sa javnim kupatilima, gradili brane i stvarali hidroakumulacije. Starosedelačkom stanovništvu nametnuli su

svoj jezik i kulturu i doneli sa sobom svoj način života i svoje navike. U prvim godinama rimske vladavine Leskovačka kotlina pripadala je provinciji Meziji, a krajem I veka nove ere ona se nalazila u provinciji Gornja Mezija. Prilikom konačne podele Rimskog carstva na Istočno i Zapadno, 395. godine, teritorija Leskovca pripala je Istočnom rimskom carstvu poznatijem kao Vizantija odnosno njenoj provinciji Sredozemna Dakija.

Slovenske države su se vrlo rano pojavile na teritoriji Vizantije, tako da je i Leskovačka kotlina rano ušla u **sastav nemanjićke države**.

Naučnici tvrde da se istorija ovoga kraja može sigurnije pratiti **od 12. veka**, kada je srpski župan Stefan Nemanja, koji je pod svoju vlast držao Toplicu, Ibar i Rasinu, od vizantijskog cara Manojla I Komnina dobio na poklon Dubočicu, tako je ovaj kraj ušao u sastav Raške države kao samostalna oblast. Najstariji zapisani pomen Leskovca potiče **iz 14. veka** i tada se ovo mesto opisuje kao veliko selo. Na lokalitetu Hisar pronađeni su najlepši primerci srednjovekovnog stakla ukrašenog u višebojnoj tehnici, kao i ostaci naselja iz oko 1.400.

godine, između ostalog i srebrni novac Stefana Lazarevića, pre nego što je postao despot. Iz vremena cara Dušana i neposredno posle toga pojedina sela u Dubočici pa i sam Leskovac bili su darivani manastirima: car Stefan Dušan, je 1348. godine dao na poklon manastiru Hilandaru selo Leskovac. Tokom 1374. godine Dubočica je ušla u sastav oblasti kojom je upravljao srpski knez Lazar, a 1395. godine je monahinja Efimija (monaško ime Kneginje Milice) sa sinovima Vukom i Stefanom dala Svetogorskom manastiru Svetog Pantelejmona kuću i dva čoveka u Leskovcu. (Slika desno: Kamena posuda za posvećenu/(bogojavljenj) vodu; lokalitet Hisar). Sadašnje ime grada kao ime naseljenog mesta prvi put se pominje 1308. godine u **Povelji Kralja Milutina. Vlasotince** se prvi put pominje u XII veku, u delu „**Život Sv. Simeona**“, biografiji Stefana Nemanjića, pod imenom Uska, kao kraj oko reke Vlasine.

Leskovac su prvi put osvojili Turci 1427. godine. Tokom 15. i 16. veka, iako pod Turcima, Leskovac je bio velika varošica, **privredni i trgovački centar**, poznat po vašarima na kojima su dolazili ljudi iz svih krajeva Balkana. U letopisima iz 17. veka pominje se panađur koji je trajao petnaest dana. Vojvoda Nikola Skobaljić je 1454. godine sa vojskom iz Dubočice, do nogu je potukao tursku vojsku koja je krenula u pohod na Novo Brdo. Nekoliko meseci kasnije na vodi Trepanji kod Kisline, turska vojska koju je lično predvodio sultan Mehmed II, porazila je ustanike, a

zarobljenog vojvodu Skobaljića nabila na kolac. Od tog **16. novembra 1454. pa sve do 11. decembra 1877.** ovaj kraj bio je pod turskom vlašću.

Godine 1787. sedište pašaluka premešteno je iz Kruševca u Leskovac, što je znatno doprinelo bržem privrednom razvoju. (Slika levo: Šaši-pašin saraj u Leskovcu, jedan od najlepših objekata na ovim prostorima s kraja 18. veka, srušen po oslobođenju od Turaka) Kao centar tog velikog **leskovačkog pašaluka**, koji je obuhvatao celu teritoriju bivšeg sandžaka Aladži—Hisar (Kruševac) i Paraćin, Leskovac je postao jedan od najznačajnijih

gradova u Osmanskom carstvu. Francuski geograf Ami Boue, 1837. godine pisao je da Leskovac ima 3.000 kuća: 2.400 hrišćanskih, 500 turskih, 30 ciganskih i 10 jevrejskih, ukupno 15.000 stanovnika. Leskovac je 1858. godine bio drugi po veličini grad u Srbiji: Beograd je imao 22.000 stanovnika, a odmah za njim Leskovac sa 15.000 stanovnika, dok su najveći gradovi posle njih bili Niš sa 10.500, Kruševac sa 7.000 i Kragujevac sa 4.000 žitelja. Prema turskim izvorima Vlasotince (turski naziv „Vlašotinac“) je 1516.godine bilo **kulturno i poljoprivredno sedište**, sa oko 600 stanovnika i 66 kuća, i nalazilo se u sastavu u sastavu Sofijskog sandžaka. O odnosu stanovnika prema Turskoj vlasti, govori činjenica da ovde nije sagrađena ni jedna džamija, a pre nego što su srpske snage došle u Vlasotince (1877.), varoš je već slobodna.

Nakon oslobađanja od Turaka (1877.), ovaj deo Srbije počinje da **ubrzano razvija**. Izvršena je agrarna reforma, pruga je stigla 1886. godine i povezala ovaj kraj sa Beogradom, Skopljem i Solunom, industija i zanatstvo počeli su da se ubrzano razvijaju,

oživila je trgovina, a ljudi su počeli da šalju svoju decu na školovanje u evropske zemlje. Tokom 1884. godine je u selu Strojkovcu nadomak Leskovca osnovano prvo preduzeće za proizvodnju gajtana u zemlji, što se smatra začetkom tekstilne industrije u Srbiji. Industrijalizacija i razvoj pokrenuli su i pionirske poduhvate, a jedan od njih datira iz 1903. godine, svega tri godine od izgradnje prve hidroelektrane u Srbiji, kada je na reci Vučjanki podignuta hidroelektrana kao druga u Srbiji. (Slika desno: Seljak iz okoline Leskovca s kraja 19 veka.)

bila
se

Između dva svetska rata Leskovac i Vlasotince **dostižu svoj zenit** u privrednom razvoju, pre svega zasnivajući svoje ekonomije na postojećim prirodnim pogodnostima i koristeći svetska tehničko-tehnološka rešenja u svojim poslovnim poduhvatima. Pred početak drugog svetskog rata ovde je privređivalo trinaest tekstilnih fabrika, tako da je ovdašnja vunena industrija činila preko 40% ukupne jugoslovenske tekstilne industrije, a Leskovac je stekao naziv „Srpski Mančester“. Ogromna životna energija lokalnog stanovništva, nesputana neodrživom ideologijom, graničnim barijerama, suprotstavljenim politikama, krutim zakonima i standardima, hladnoratovskim podelama, ili geopolitičkim diktatima, materijalizovana je za kratko vreme kroz napredak u svim aspektima lokalnog razvoja.

§

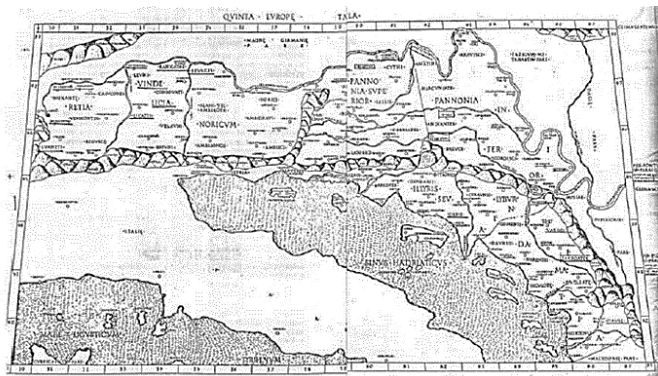
Ovako bogata, „nabijena prilikama“ istorija ovog kraja, sa svojim arheološkim artefaktima, civilizacijskim prožimanjima, slobodarsko-moralnom vertikalom, jedinstvenim istorijskim razvojem, autentičnim običajima i univerzalno vrednim mitovima i legendama, sadrži u sebi nepregledne mogućnosti za njegovo **pozicioniranje**, kako u nacionalnim, isto tako, pa i više od toga u širim regionalnim i globalnim okvirima. **Iskorak u delatnostima** kao što su kulturni turizam, arheoturizam, etnoturizam obrazovanje, preduzetništvo, kreativna industrija, društvene inovacije, ekološke inovacije, virtuelizacija istorije i slično, a koje neposredno odgovaraju na potrebe savremenog čoveka za doživljavanjem života u njegovoj civilizacijsko-istorijsko-lokalnoj vertikali – može **približiti budućnost** održivosti mnogo ranije, nego što to danas izgleda.

6.2. Znakovi pored puta

Geografija je ovde obdarila ljudski život svime što je kroz vekove vodilo ka njegovoj **lokalnoj samosvojnosti**, s jedne strane, i njegovom **spajanju i prožimanju**, s druge. Plodna Leskovačka kotlina, planinskim vencima odvojena od drugih delova ovog prostora, pruža trajnu mogućnost da se bude svoj. U sadejstvu sa položajem nezaobilazne tačke unutar Balkanskog poluostrva - geografskog i geološkog posrednika između Zapadne Evrope i Azije, to je određivalo istorijsku ulogu i sukcesivnost kultura na ovom prostoru, kao i njegov autentični lokalni duh. O tom duhu

verodostojno svedoči i sam **leskovački govor**⁷⁵, kao jedna od lingvističkih relikvija srpske kulture i uporišnih tačaka kulturnog kontinuiteta Srbije od jezičke reforme Svetog Save, sve do današnjih dana. Samo u takvim okolnostima, gde su crte lokalnog reljefa čuvale posebnost, a geografija otvarala vrata spajanju i prožimanju, mogao je do današnjih dana da opstane jedan lokalni govor koji nosi pečat zvaničnog govora srednjevekovne srpske države, a da njegovi nosioci steknu naziv „Srpskog Mančestera“.

Zahvaljujući svojoj **povezanosti** sa glavnim komunikacijskim pravcima, Leskovačka kotlina na kojoj se prostiru Grad Leskovac i Opština Vlasotince, omogućavala je **prožimanje** sa praistorijskim civilizacijama, ali i svim drugim koje su potom usledile: helenskom, rimskom, vizantijskom ... (Slika levo: Ptolomejeva karta iz 2 veka n. E.). Geografija

lokalne sredine, sa svojim tačkama prodora i putnim pravcima prema Aziji i Zapadnoj Evropi, učinila je da spajanje i prožimanje sa drugim geografskim celinama donosi lokalnom stanovništvu sve ono što **poboljšava i oplemenjuje** sam život: Počev od oživljavanja trgovine i korišćenja proizvoda materijalne i duhovne kulture starovekovne Azije (žitarice, tekstilne biljke, kultura vinove loze, sistem zemljoradnje, način života zasnovan na žitu i hlebu), preko najrazličitijih antičkih (filozofija i umetnost)), rimskih (pravo) i vizantijskih (pravoslavlje) uticaja, pa sve do kasnijih industrijskih i najsavremenih tehničko-tehloloških i naučnih proizvoda i rešenja. Pored toga, treba reći da su svi osvajački narodi uvek težili da zavladaju uzdužnim udolinama i putevima, kojima pripada i Leskovačka kotlina, što je u ove krajeve dovodilo Kelte, Avare, Rimljane, Vizantince, Krastaše, Turke, Austrijance, Nemce, ostavljajući određene životne tragove.

No, *velike kotline, kojima pripada i Leskovačka, odvojene jedna od druge visokim i prostranim planinama, bile su utoliko više povoljna središta za stvaranje posebnog života*⁷⁶. Smeštene u jednom od tektonskih basena duž Južne Morave (koji predstavlja dno nekadašnjeg Panonskog mora), zatvorenom sa svih strana osim uskog prolaza na jugu, odvojene od okolnih geografskih delova teško prohodnim planinskim vencem čiji vrhovi dosežu do 1638 m (Čemernik), sa

⁷⁵ U nauci jezik predstavlja jedno najpouzdanijih sredstava za utvrđivanje starosti jednog naroda. Leskovački govor, koji predstavlja prizrensko-južnomoravski govorni tip prizrensko-timočkog dijalekta, održao je do današnjih dana osobine zvaničnog jezika Despotovine (1402-1427) za vreme Stefana Lazarevića, na kojem su pisani zakoni.

⁷⁶ J. Cvijić, *Balkansko poluostrvo i Južnoslovenske zemlje*

komunikacijski problematičnom Grdeličkom klisurom, nekada močvarnom kotlinom i velikim šumskim pokrivačem, ljudske zajednice na prostoru današnjeg Grada Leskovca i Opštine Vlasotince imale su sve uslove da se razvijaju kao **autentični** lokalni razvojni entiteti. S tim u vezi J. Cvijić navodi: *Velike kotline, odvojene jedna od druge visokim i prostranim planinama, bile su utoliko više povoljna središta za stvaranje **posebnog** života.*

Jedna od ključnih karakteristika posebnosti života na ovom prostoru ogleda se u pravom bogatstvu mikrokulturne različitosti, koja se vremenom razvila unutar njegovih granica. Razuđenost reljefa, petorečje sa niskim, ali močvarnim obalama, guste šume i drugi biološki faktori, te mikroklimatski i brojni drugi faktori (istorijski, sociološki, ekonomski, ekološki) učinili su da Grad Leskovac, sa svojih 144 naseljenih mesta i Opština Vlasotince (48) danas predstavljaju svetske primere bogatstva, na

lokalitetu zasnovane, **mikrokulturne različitosti**. Svaka od ove 192 lokalne zajednice, uključujući i one koje su spale na nekoliko staračkih domaćinstava, danas ima svoju zajeničku slavu, svoju razvojnu istoriju, svoj razvojni interes, svoje znamenite pripadnike, svoju okolnu prirodu, svoje nostalgичne odseljenike itd.

Početak takvog razvoja ljudske zajednice na ovom prostoru ima svoje korene u praistoriji, u vreme kada je stalno naseljavanje stanovništva postalo alternativa nomadskom načinu života (6200-5400 p.n.e.). Arheološka istraživanjima su dokazala da organizovan ljudski život **u formi brojnih naselja**, na području današnjeg Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, postoji u kontinuitetu od vremena najstarijih praistorijskih populacija do današnjih dana. Od sredine šestog milenija pre nove ere, kada – uporedo sa uspostavljanjem tople i vlažne atlantske klime – na ovom prostoru počinju da niču naselja prvih zemljoradnika i stočara i uspostavlja se kultura koja se zasniva na tekovinama »neolitske revolucije« i proizvođačkoj ekonomici.

Značaj ovih lokalnih zajednica ogleda se u najmanje dve sledeće stvari. Napre, budući da je

reč društvenim entitetima koji su nastajali u vreme kada nije bilo granica i države, njihovo formiranje i razvoj odvijali su se **spontano**, kao izraz slobodne volje njihovih pripadnika i istinska **emancijacija slobodnog duha**. Socijalni kapital koji se – na temelju teritorijalne bliskosti pripadnika ovih zajednica - formirao unutar ovih lokalnih društvenih celina, imao je snagu prirodnih zakona i jedino kao takav mogao je da održi ljudski život na ovim prostorima u osmomilenijumskom kontinuitetu. Na primer, samo jedna takva lokalna zajednica kao što je Vlasotince, u kojoj je vladala gvozdena logika međusobne pripadnosti i teritorijalne bliskosti, mogla je **da se odupre** nametanju tuđe religije izgradnjom džamija na svojoj teritoriji. Ili, samo jedna lokalna zajednica poput Leskovca, koja je u sebi nosila istu takvu snagu zajedništva, ali u drugoj, lukavijoj fomi, mogla da se izbori za očuvanje svoje pravoslavne religijske pripadnosti izgradnjom i funkcionisanjem **jedinstvene Crkve odžaklije** (Stara crkva svete Bogorodice izgrađena 1803. godine) – objekta sa ozidanim odžakom, koji je spolja upućivao na sve drugo, samo ne na pravoslavni hram (videti sliku iznad). Za neverovati je da se i u jednom i u drugom slučaju nije našao niko iz ovih zajednica, ko bi zarad ličnog interesa, ili jednostavno zbog iskrsele međusobne svađe, dodvoravanja vlasti, lične slabosti, ljutnje, zavisti, te bilo čega sličnog - otkrio suštinu stvari i Turke usmerio da onemoguće delo zajedničke volje, a pre svega lokalni nepokorni duh⁷⁷.

I drugo, **izbalansirana zastupljenost** različitih tipova ovih zajednica (zemljičarskih, stočarskih, mešovitih, ravničarskih, brdskih, planinskih) na relativno malom prostoru, omogućavala je razvoj lokalne „zajednice zajednica“, tj. efikasnu teritorijalnu podelu rada, međusobno nadopunjujuću proizvodnju i živu međusobnu razmenu, a pre svega mogućnost da svaka od njih razvija svoj autentični lik, ne ugrožavajući druge. (Slika gore levo: panorama Leskovca; Slika ispod: Panorama Vlasotinca) Otuda rani nastanak efikasnog tržišnog mehanizma na ovom prostoru, koji je kroz milenijume evoluiralo do nadaleko poznatih, višenedeljnih panađura u duboko kontinentalnom, srednjevekovnom Leskovcu, redovnih godišnjih industrijskih izložbi između dva svetska rada, te međunarodnog sajma tekstila i tekstilnih mašina nakon drugog svetskog rata.

Moć koju u sebi nose ove zajednice, na ovim prostorima prvi je shvatio kralj Milan

- A, bre, rajo, šta to gradite?

- Lepi aga - odgovori starešina Leskovčana - gradimo kuću našem popu!

- A šta će mu, more, tolika?

- Lepi Aga, evo, nas je mnogo, u carskome zdravlju; a svi treba da imamo mesta, kad dođemo svome učitelju, svome popu.

Obrenović (1854-1901). On je - u želji da sačuva prostor pogranične Srbije **od demografskog pražnjenja** - doneo zakon o smanjenju cenzusa za osnivanje tadašnje opštine sa 600 na 300 poreskih glava. To je omogućilo da je Srbija, sve do početka drugog svetskog rata, imala 2275 lokalnih jedinica, a samo na prostoru Grada Leskovca i Opštine Vlasotince bilo ih je 35.

Takođe, kako ističe J. Cvijić⁷⁸, geografska sredina jednog kraja – reljef, zemljište, klima, relativna vlažnost vazduha, karakter vetrova, toplotne i svetlosne pojave – sve to vrši svoj neposredni i posredni uticaj **na psihologiju njegovih stanovnika, formiranje njihovih osećanja, ukus i način mišljenja**. Leskovačka kotlina sa svojom plodnom dolinom, jedinstvenim petorečjem, pitomim pobrđem, izazovnim planinskim vencima bogatim nalazištima zlata i srebra (Radan), raznolikošću izgleda prirode tokom četiri godišnja doba, mističnim šumama, bogastvom svakovrsnog zelenila, posebno cveća, sugestivnim nebeskim plavetnilom, slikovitim izlascima i zalascima sunca, zdravom ružom vetrova, sazvučjem tonova prirode i drugim privlačnim geografskim odlikama, uticala je snažno i višestruko na svoje stanovnike. Ona sa sobom donosi **sklad** između emotivne, misaone i voljne komponente njihovog psihičkog života, **vezanost** za raznovrsne lokalne prilike, **osećaj** za svojinu i **poštovanje** tuđeg, **brigu** za porodicu, **uvažavanje** uloge predaka u razvoju zajednice, **smisao** za muziku, **ljubaznost** prema gostima itd.

Svrstavajući stanovništvo ovog kraja u „centralni psihološki tip“, J. Cvijić ukazuje da je „**realistička crta**“ - njegova glavna osobina. Kroz ceo život ovog čoveka glavna je „rabota“, tj. stalno razmišljanje o poslovnim interesima, praktično i okretno postupanje, te brzo odlučivanje. Mnogi od pripadnika ovog psihološkog tipa su **aktivni i poslovni temperamenti**. „Rabotom“ su ispunjeni onako kao što su Crnogorci ispunjeni „verom Obilića“, ističe J. Cvijić. Pravi pretstavnici ovoga temperamenta u centralnom tipu vrlo malo govore i u govoru kratko seku. Pričanje i zanovetanje bez praktičnog cilja po pravilu je protivno njihovoj prirodi. Na još jednu osobinu ljudi ovog kraja, a to je muzikalnost, ukazao je „otac srpske muzike“ Stevan Mokranjac (1856-1923).

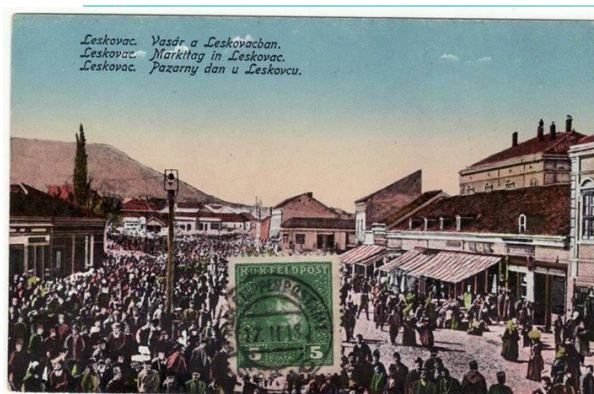

Treba reći da je, upravo **zahvaljujući** aktivnom i poslovnom temperamentu ljudi ovoga kraja, 1884. godine u vodenici u selu Strojkovcu (*okolina Leskovca; objekat je dat na slici levo*) nastala gajtanara koja važi za **začetak tekstilne industrije u Srbiji**.

Geografski uticaju i intervencija društvenih elemenata.

Nekolicina domaćih poslovnih ljudi, ne robujući predrasudama o poslovanju sa tuđincima, tj. gradeći odnos na poštovanju tuđeg, držanju date reči i slobodi odlučivanja, formirali su akcionarsko društvo sa partnerom iz Bugarske, i uspeli da, uprkos bugarskim carinskim zabranama, donesu potrebne mašine iz Bugarske i otpočnu sa proizvodnjom u Leskovcu. To su učinili noću preko planina, koristeći naopako potkovane konje, da bi zavarali carinske patrole koje su ih uveliko tražile.

Snažan i sveprisutan poslovni duh, kao jedna od naglašenih karakternih crta ljudi ovog kraja, u sadejstvu sa teritorijalnom podelom rada i povoljnim geografskim položajem, učinili su da na ovom mestu **slobodna razmena roba i funkcionisanje tržišnog mehanizma** postanu njegovi zaštitni znakovi (Slika levo: Pazarni dan u Leskovcu – 1918. godine).

Prve lokalne pijace prerasle su u nadaleko

čuvene srednjeevropske „panađure“ koji su trajali i po 15 dana, da bi između dva svetska rata sve to bilo nadograđeno godišnjom industrijskom izložbom, a nakon drugog svetskog rata – organizovanjem međunarodnog sajma tekstila i tekstilnih mašina. Okrugli paviljon, koji je u centru leskovca izgrađen odmah nakon drugog svetskog rata za potrebe te manifestacije, predstavlja **prvu evropsku repliku** jednog od pionirskih, revolucionarnih iskoraka u dizajnu i graditeljstvu (“Dorton Arena”, SAD, Severna Karolina), koji je u svetu prepoznat i vrednovan kao **kulturno nasleđe XX veka**.

Ono što predstavlja **zajednički imenitelj** svih prethodno navedenih znakova pored puta u životu ovog kraja, a koje nam otkriva perspektiva geografije lokalne sredine, to je postojanje jednog

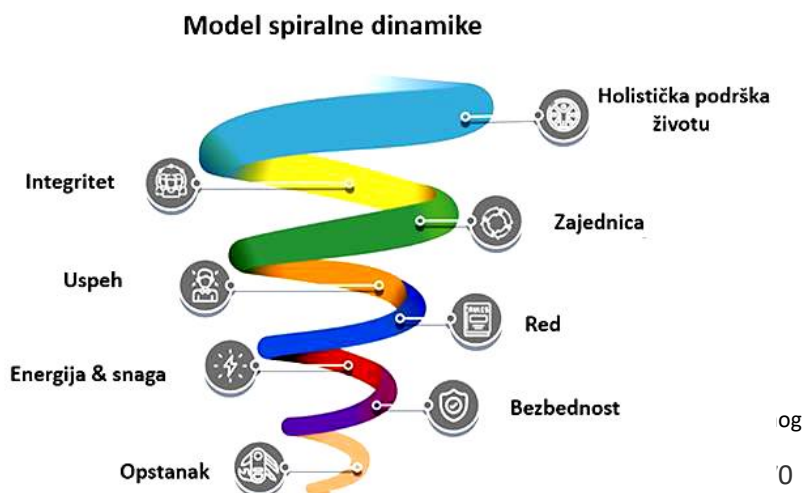

jezgra harmonije između prirode, čoveka i društva. (Slika levo: Reljef Južnog Pomoravlja). Na ovom mestu i sama priroda je, kao takva, stvorila balans između svojih ravničarskih, brdskih i planinskih elemenata, te između odvojenosti ovog prostora od drugih prostornih celina i njegove povezanosti i prožimljenosti sa drugim prostorima. Između takve prirode i organizacije ljudskog života na ovom

prostoru, takođe postoji harmonija, jer je razuđenost reljefa praćena bogatom raznovrsnošću lokalnih društvenih entiteta, kojih ima ukupno 192. I najzad, postoji ravnoteža između lokalne prirode koja nudi bezbroj prilika za dobar ljudski život, lokalne zajednice koja podržavaju korišćenje tih prilika i pojedinca koji svojim „aktivnim i poslovnim temperamentom“ održava fokus na korišćenje tih prilika.

Ishodi takvog lanca uravnoteženosti života na ovom prostoru su:

- prapočetak ljudskog života na ovom prostoru u formi spontano nastalih **praistorijskih zemljoradničkih naseobina**, zasnovanih na privlačnim životnim prilikama koje pruža povoljna geografija lokalne sredine, pre svega plodno petorečje i umerena klima;
- **osmomilenijumska vertikalna lokalnog života**, zasnovana na privlačnim životnim prilikama koje pruža povoljna geografija lokalne sredine, uz podršku samoorganizovanih društvenih entiteta u formi lokalne zajednice i izuzetnu sposobnost prilagođavanja kroz generisanje raznolikosti, selekciju i replikaciju;
- **prvi centar metalurgije u Evropi** (1350-1100. godine p.n.e.), zasnovan na privlačnim životnim prilikama koje pruža inovativna obrada meteoritskog gvožđa sa ovog prostora;
- **jedinstven Leskovački govor**, zasnovan na relativnoj odvojenosti Leskovačke kotline od drugih prostornih celina, što je kod ovog dela srednjovekovnih Srba sačuvalo karakteristike zvaničnog govora Despotovine (1402-1427) iz vremena Stefana Lazarevića;
- **začetak tekstilne industrije u Srbiji** (1884.), direktno vezan za inovativnu upotrebu obilja meke rečne vode u Strojkovcu, poštovanje univerzalnih pravila ponašanja i preduzetnički duh ljudi ovog kraja;
- **jedinstvena crkva Odžaklija** – društvena inovacija zasnovana na dubokoj povezanosti ljudi ovog kraja sa srednjovekovnom Srbijom i lokalnoj solidarnosti kao manifestaciji slobodne volje pripadnika lokalne zajednice;
- **okrugli paviljon Leskovačkog sajma (1958-1959)**⁷⁹ - prva evropska primena fascinantne Dorton Arene, jednog od pionirskih, revolucionarnih iskoraka u

⁷⁹ Objekat je planiran i građen u vreme ideološkog nasleđa XX veka.

dizajnu i graditeljstvu - zasnovan na tradicionalnom, lokalno utemeljenom i globalno prestižnom poslovnom duhu ljudi ovog kraja, te njihovom vrednovanju principa slobodne tržišne razmene kao suštinskog za lokalni razvoj.

§

Gledano **iz perspektive zelenog rasta**, navedeni ishodi istorijskog susretanja prirode, ljudi i zajednice na ovom mestu ispoljavaju se kao sledeće **planske pretpostavke**:

- I. **Fokus na lokalne prilike;**
- II. **Lokalni poslovni duh kao pokretač promena**
- III. **Bitna uloga teritorijalne bliskosti i lokalnih različitosti u ubrzavanju promena**

6.3. Priroda za budućnost

Dobra vest je glas koji danas dolazi iz naučne zajednice, da **prvi put u ljudskoj istoriji** razumemo svoj uticaj na prirodu koju volimo i od koje zavisimo. Taj glas obavezuje

da sebe prihvatimo kao prvu generaciju koja je svesna činjenice da uništava sopstvenu planetu, ali isto tako i kao poslednju generaciju koja to može da promeni **obnovom prirode i pokretanjem inovacija**. Ključno pitanje je „Kako stvoriti bolju budućnost za ljude i prirodu?“, ili, što je isto, „Kako pametnije koristiti šume, zemljište i slatku vodu i proizvesti energiju, hranu i druge resurse?“, „Kako pokrenuti otkrivanje i primenu novih načina da se nahrani stanovništvo, ispune energetske potrebe i upravlja vodom?

U stvaranju poželjne budućnosti, lokalne prilike treba da se koriste **imajući u vidu** ono što danas predstavlja opšte mesto u svakom, iole ozbiljnom sagladavanju odnosa između čoveka i prirode, tj. da je:

- čoveku **potrebnija priroda**, nego što je on potreban prirodi;
- život čoveka od **ogromnog uticaja** na prirodu (Slika levo⁸⁰);
- veza između čoveka i prirode **veoma jaka**;

⁸⁰ Milutinović S. (2020), *Upravljanje prirodnim resursima*, Fakultet zaštite na radu Niš

- tokom vremena **uzajamno dejstvo** čoveka i prirode sve veće;
- odnos između ovdašnjeg čoveka i prirode ušao u fazu, kada se čovek bavi očuvanjem prirode **zarad svojih potreba**;
- veza između čoveka i prirode dovela do neočekivanih paradoksa **na štetu prirode**;
- odnos između čoveka i prirode karakteriše **prekomerna upotreba i neravnoteža**;
- industrijalizacija **udaljila** čoveka od prirode;
- priroda uvek **uzvrćala i pobeđivala**, kada je bila prinuđena da se bori;
- veza između čoveka i prirode ponekad **dvosmislena, koliko i zamršena**.

6.3.1. Priroda kao kultura

Postoji naučni konsenzus o tome da su ljudi u osnovi prirodna vrsta, koja podleže istim ekološkim principima i evolucionim silama kao i drugi oblici života. U tom smislu, odnos ljudi prema prirodi je odnos integracije i međuzavisnosti, a ne razdvajanja ili

superiornosti. Doživljavajući sebe kao **sastavni deo prirode**, ljudi vrednuju prirodu kao kulturu i time čine svoju i budućnost sveukupne prirode održivom. Naša okolina, iako izvan nas, ima u nama ne samo svoju sliku, kao nešto što se **stvarno i imaginativno odražava**, već i **svoju materijalnu energiju i informacione kanale i procese**. Ovo prisustvo prirode u idealnom, materijalizovanom, energetskom i informacionom obliku u čovekovom Ja je toliko organsko da kada nestanu ovi spoljašnji prirodni principi, sam čovek nestaje iz života. (Slika desno: Dev-kazan na Vučjanki).

Otuda nikako nije svejedno šta se dešava sa **brojnošću** ljudske populacije na jednom prostoru, tj. da li se njen broj povećava, ili smanjuje, jer to neposredno znači da, na tom mestu, sveukupna priroda **postaje bogatija, ili siromašnija** različitostima, materijalnom energijom i procesima razmene. A to dalje znači, da **zbog sebe i prirode**, sadašnje i dolazeće generacije Grada Leskovca i Opštine Vlasotince imaju istorijsku odgovornost da učine sve, kako bi se sadašnji nepovoljni demografski trendovi na ovom prostoru zaustavili i preusmerili. Ne tako davno, koliko

pre 20-ak godina, na prostoru ove dve lokalne jedinice gradilo je svoje živote bezmalo 200000 ljudi⁸¹, sa gustinom naseljenosti od 150 stanovnika po 1 m².

Danas, kada na istom tom prostoru živi za četvrtinu⁸² manje ljudi nego tada, broj od 200000 stanovnika ostaje da važi kao pokazatelj stvarnih demografskih potencijala ovog prostora, a pre

svega kao **inspiracija i poziv** za sadašnju i dolazeće generacije da se - u skladu sa postojećim lokalnim prilikama - izbere za lokalnu održivost ljudskog života kao istinski vitalnog dela prirode. Planovi za lokalni zeleni rast i

lokalni održivi razvoj, posebno za **ljudski razvoj**⁸³, pružaju **suštinsku priliku** za to. Takvi planovi, koji polaze od ljudi kao **dragocenog resursa** i **generišu širenje lokalnih mogućnosti i izbora**, omogućuju lokalnim zajednicama poput Leskovca i Vlasotinca, da uobliče i promovišu nacionalno i globalno **konkurentan** lokalni način života zasnovan na autentičnosti, ekonomsko-socijalno-ekološkom skladu i personalizovanoj teritorijalnoj bliskosti.

Oni dobijaju na aktuelnosti posebno u današnjim okolnostima, kada metropolizacija i modernost, sa svim svojim dinamizmom, međuljudskim udaljavanjem i neprirodnošću - prodiru u sve pore ljudske svakodnevnice, uvlačeći pojedinca u **neodrživi život „usamljene gomile“**. Realnu alternativu takvom načinu života može stvoriti samo pojedinac ukorenjen u lokalnoj zajednici, koji u okruženju bliskih, međusobno povezanih i uzajamno zavisnih ljudi, izgrađuje svoju i zajedničku održivost u formi **autentičnog lokalnog načina života**. A to sa svoje strane podrazumeva vrednovanje, objedinjavanje i kapitalizovanje komparativnih prednosti sopstvene lokalne sredine, gde je **razvojni fokus** na aktiviranju potencijala vezanih za: postojeće odnose teritorijalne bliskosti; neopterećujuće prostorne distance u zadovoljavanju svakodnevnih potreba (posao,

⁸¹ RZZS, Opština Leskovac – 161962 stanovnika; Opština Vlasotince – 34242 stanovnika; *Opštine u Srbiji (2001)*

⁸² DevInfo, Grad Leskovac – 124467 stanovnika (2022); Opština Vlasotince – 25942 stanovnika (2023)

⁸³ „**Ljudski razvoj** je proces širenja mogućnosti i izbora koji stoje pred ljudima. Najvažniji je izbor da živimo dug i zdrav život, da budemo obrazovani i da imamo pristup resursima koji su nam neophodni za dostojanstven standard života, ali i političke slobode, ljudska prava i lično samopoštovanje (UNDP, 1990: 1). Naše slobode i sposobnost da pravimo izbore zavise od niza društvenih faktora, od politika i institucija do kulture i vrednosti. One zavise od ekonomskog rasta, koji nije samo cilj po sebi, već i sredstvo za postizanje bogatih i ispunjenih života i ostvarivanje sloboda, te od društvenih i ekonomskih uslova života u koje spadaju dostupnost obrazovanja i zdravstvene zaštite i politička i građanska prava (Sen, 2000: 3; Sen, 2003). Drugim rečima, ljudski razvoj zavisi od odlika društava, društvenih i političkih institucija i ekonomskih poredaka u čijoj osnovi stoje ljudi i koje zavise od ljudi.“ – *Nacionalni Izveštaj o ljudskom razvoju - Srbija 2022*; grupa autora.

stanovanje, obrazovanje nabavka, zdravlje, zabava); bogatsvo lokalnih različitosti; komplementarnost urbanog i ruralnog; porodični duh; osećaj lokalne pripadnosti itd.

Može se reći da takav razvojni pristup predstavlja i **svojevrnsni imperativ**, kada se posmatra iz perspektive samih odnosa između čoveka i ostale prirode. Činjenica da smo sa ostalom prirodom povezani „krvnim“ vezama, da van nje ne možemo da živimo, kao i to da su prirodni procesi dodelili lokalitetima raznovrsne, svakom jedinstvene, kombinacije faktora kao što su količina svetlosti, toplote, vode, padavina, flore i faune, sve to, već samo posebi, u prvi plan stavlja **važnost naseljenog mesta** u profilisanju načina života koji se razvija na određenom mestu tokom vremena.

Na toj osnovi je nastalo **lokalno znanje** jedinstveno za svaku lokalnu kluturu ili zajednicu, čije korišćenje predstavlja jedan od napouzdanijih načina da se dođe do **poslovnih i društvenih inovacija** koje generišu potrebne razvojne promene. Pripadnici ovdašnjih zajednica obdareni su dubokim znanjem o upotrebi divljih biljaka, uzgajanju poljoprivrednih kultura, spravljanju hrane, proizvodnji najrazličitijih proizvoda itd. (Slika desno: Starinski razboj).

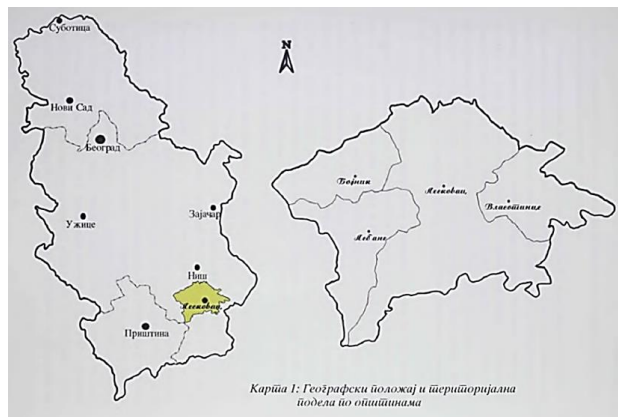

Stariji i mladi, žene i muškarci, poljoprivrednici i trgovci, obrazovani i neobrazovani ljudi - svi oni imaju različite vrste znanja koja su vezana za njihovu životnu dob, pol, zanimanje, podelu rada unutar porodice, preduzeća ili zajednice, socio-ekonomski status, iskustvo, okruženje, istoriju. Ceo ovaj kraj, **svako od 192 naseljena mesta** u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince, i urbanog i ruralnog i varoškog tipa, obiluje nekim od znanja koja su:

- skrivena;
- stečena na osnovu iskustva;
- često testirana tokom vekovne upotrebe;
- prilagođena lokalnoj kulturi i okruženju;
- ugrađena u prakse zajednice, institucije, odnose i rituale;
- individualna ili zajednička;
- dinamična i promenljiva.
-

6.3.2. Lice prirode

Leskovačka kotlina, kojoj pripadaju lokalne jedinice Grad Leskovac i Opštine Vlasotince, Bojnik i Lebane, obuhvata **centralne delove jugoistočne Srbije** u površini od 1.928,6 km. Prostire se u okviru Rodopskog sistema, u središnjem delu toka Južne Morave, između Vranjske kotline na jugu i Niške kotline na severu. Zauzima prostor gde široke ravnice Južne Morave srastaju sa ravnica oko Veternice, Jablanice, Puste reke i Vlasine. Mada okružena planina, ona nije izolovana i po svom položaju ima tranzitni karakter. Spada u red većih kotlina u Srbiji sa dužinom od 50 km, duž pravca sever-jug, i najvećom širinom od 45 km, u pravcu istok-zapad. Visinska razlika između najviše (Ostrozubska čuka 1546 m. n. v.) i najniže tačke (na izlazu iz Južne Morave iz Leskovačke kotline 196 m. n. v.) iznosi 1.250 m.

U geološkoj građi ovog prostora učestvuju sve tri grupe stena⁸⁴ – **magmatske** (vulkanske) stene, čija se starost meri milijardama godina i sa kojima se povezuju rude zlata, srebra, olova i cinka na ovom prostoru; **metamorfne**, koje se ovde pojavljuju u formi kristalnih škriljaca i zauzimaju srazmerno velike površine uglavnom po obodu Leskovačke kotline, sa nepropusnim elementima pogodnim za izgradnju hidroakumulacija, navodnjavanje, zaštitu od poplava i sl.; **sedimentne** stene, koje dominiraju u geološkoj građi ovog prostora, nastajale su tokom 26 miliona godina i od najvećeg su značaj za razvoj poljoprivrede, s obzirom na to da se za njihovo prisustvo vezuju zemljišni tipovi najvišeg boniteta.

Kao **posebne reljefne celine** unutar Leskovačke kotline mogu se izdvojiti⁸⁵:

- 1) **Široke ravnice pored reka i rečne terase** koje čine dno kotline, nastale akumulacionim delovanjem reka i usecanjem rečnog toka u inicijalnom reljefu, sastoje se od rečnih nanosa (peska, leske, gline) i sa stanovišta razvoja poljoprivrede predstavljaju najznačajniji oblik reljefa;
- 2) **Kotlinsko pobrđe** koje se satoji od pobrđa dna kotline i pobrđe oboda kotline do 700 m. n. v, sa karakteristikama dobre ekspaniranosti strana i nagiba od 6⁰ do 12⁰, za koje su, pored oraničnih, vezane i površine pod voćnjacima i vinogradima.

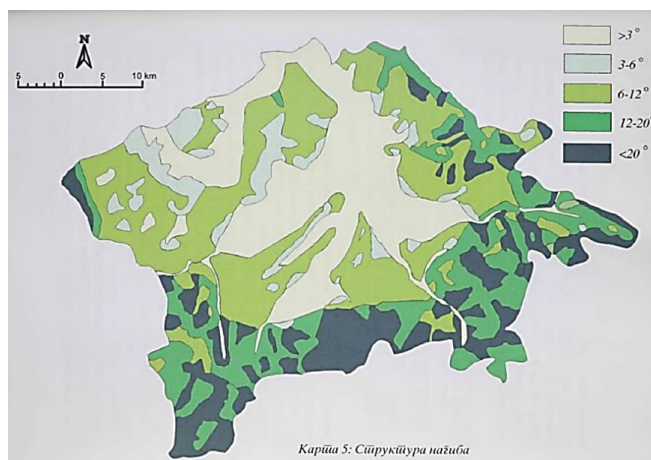
⁸⁴ Šušić V.(2000), *Geografske osnove poljoprivredne proizvodnje u Leskovačkoj kotlini*, Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Institut za geografiju

⁸⁵ Isto kao pod 10.

- 3) **Planinski obod**, koji okružuje Leskovačku kotlinu sa istoka, juga i zapada, mestimično je ispresecan dubokim rečnim dolinama, sa karakteristikama oštih formi reljefa dominantnih nagiba preko 20°, pretežno pod prirodnim travnjacima i šumskom vegetacijom.

Sam prostor Leskovačke kotline može se podeliti u **tri visinske zone**⁸⁶:

- 1) **Nizijska zona**, koja se prostire od 200m do 400 m nadmorske visine i obuhvata 52,3% ovog područja;
- 2) **Zona brdskog zemljišta**, koja obuhvata visinski pojas od 400m do 700 m. n. v, odnosno 28,7% ovog područja i nalazi se u jezerskim sedimentima i kristalnim škriljcima;
- 3) **Planinska zona**, koja se pruža na visini od 700m do 1500 m. n. v, zauzima 19,0% Leskovačke kotline i u celosti je izgrađena od kristalnih škriljaca različitog stepena kristaliteta.

Kao rezultat uticaja različitih prirodnih i antropogenih činioca u Leskovačkoj kotlini razvila su se zemljišta različitih agroekoloških vrednosti. **Automorfna zemljišta**, koja vlagu dobijaju isključivo od atmosferskih padavina, pojavljuju se u različitim klasama, a najzastupljenija je klasa kiselo-smeđeg zemljišta koja obuhvata čitav brdsko-planinski obod (padine Kukavice, Ostrozuba, Babičke gore itd.). **Hidromorfna zemljišta**, za koja je karakteristično povremeno ili trajno prekomerno vlaženje, zastupljena su sa tri klase ovog zemljišta, od kojih su najzastupljenija ilovasta aluvijalna zemljišta na kojima je moguće gajenje većine poljoprivrednih, posebno povrtarskih kultura.

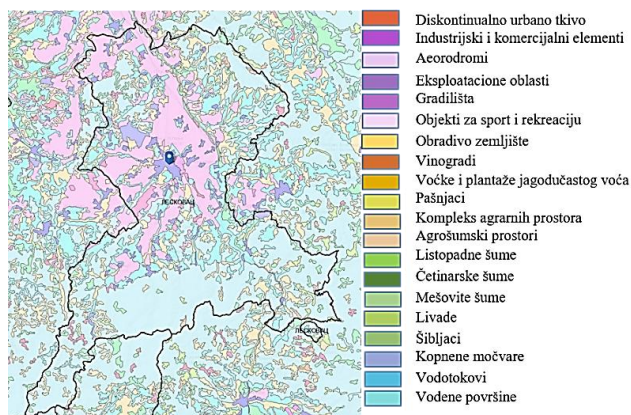
Od ukupne površine Leskovačke kotline (192.863 ha) **produktivna zemljišta**, svrstana u osam katastarskih klasa, obuhvataju 179.263 ha, ili 92,9%, a neplodna 13.600 ha (7,1%). Od ukupne površine produktivnog zemljišta, poljoprivredna zemljišta zauzimaju 64,9%, a šumska zemljišta 35,1%. Najveći udeo u produktivnim površinama imaju zemljišta III i IV katastarske klase (41,2%), a zatim zemljišta V i IV klase (38,4%), što znači da na zemljišta srednjih proizvodnih vrednosti otpada oko 80% ukupnog produktivnog zemljišta. U poljoprivrednom zemljištu, (zemljišta

⁸⁶ Isto kao pod 10.

pod ratarskim kulturama, voćnjaci, vinogradi, livade, pašnjaci) najveće učešće imaju III i IV katastarske klase koje učestvuju sa 37,4% , dok najneproduktivnija zemljišta I i II klase obuhvataju 14,7%.⁸⁷

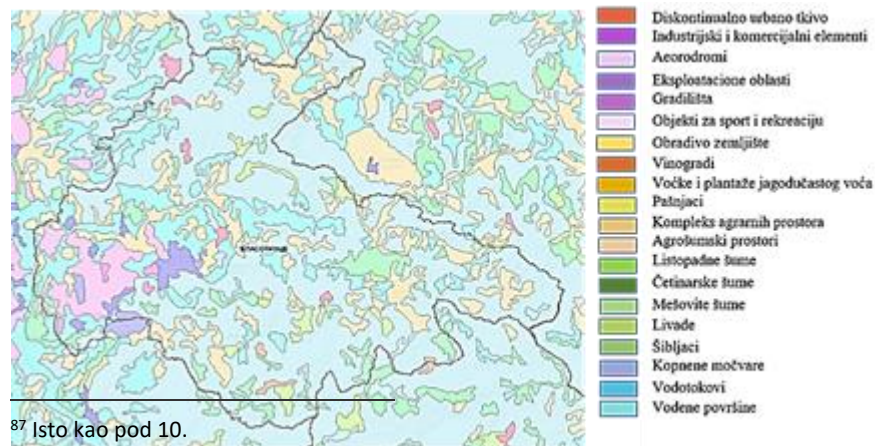
Opšti podaci o ključnim aspektima korišćenja zemljišta u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince (2018) dati su kako sledi:⁸⁸

Pokazatelj	Grad Leskovac	Opština Vlasotince
Broj gazdinstava	14280	3680
Korišćeno poljoprivredno zemljište (ha)	32745	6595
Oranice i bašte	23582	3763
Voćnjaci	4442	898
Vinogradi	795	437
Livade i pašnjaci	3675	1445
Goveda	11685	1858
Svinje	29788	5507
Ovce	4217	1455
Živina	180647	40617
Traktori	12475	2124
Godišnja radna jedinica ¹⁵	20468	4227

Početkom 1980-ih, Evropska komisija je prepoznala potrebu za sveobuhvatnim, detaljnim i usklađenim skupom podataka o zemljišnom pokrivaču i korišćenju zemljišta na evropskom kontinentu. U to vreme, nacionalne karte zemljišnog pokrivača često su bile nedosledne i neuporedive preko granica, što je činilo izgleda za praćenje evropskog okruženja na kontinentalnom nivou

gotovo nemogućim. Kao odgovor, Evropska komisija je pokrenula **program CORINE** (Koordinacija informacija o životnoj sredini) u nastojanju da razvije standardizovanu metodologiju za izradu mapa pokrivača zemlje, biotopa i kvaliteta vazduha na nivou kontinenta.

Tokom 1990. godine proizveden je prvi skup podataka CORINE Land Cover. Od tada je postao vodeća komponenta Kopernikus službe za

⁸⁷ Isto kao pod 10.

⁸⁸ RZZS, *Opštine i gradovi u Srbiji, 2023.*

praćenje zemljišta Evropske agencije za životnu sredinu, gde je više od tri decenije pružao osnovne informacije o evropskom pokrivaču/korišćenju zemljišta. Prikaz zastupljenosti **načina korišćenja zemljišta**, po površini i procentima a na osnovu analize CORINE Land Cover (CLC) podloge, za period 1900. i 2018. za Grad Leskovac i Opštinu Vlasotince, dat je na slikama iznad:

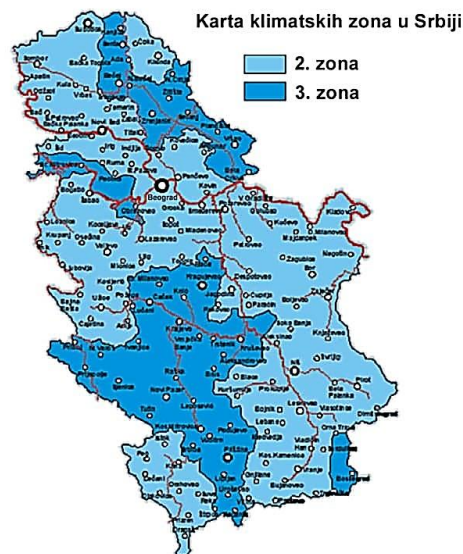
Uporedni pregled teritorijalne i procentualne zastupljenosti korišćenja zemljišta za teritoriju Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, prema CORINE Land Cover podlozi za 1990. i 2018. godinu dat je kako sledi:

Opis	Grad Leskovac				Opština Vlasotince			
	1990.		2018.		1990.		2018.	
	km ²	%	km ²	%	km ²	%	km ²	%
Kontinualno urbano tkivo	0.580	0.056						
Diskontinualno urbano tkivo	14.670	1.422	32.70	3.17	3.23	1.06	5.039	1.648
Industrijski i komercijalni elementi	1.490	0.144	4.36	0.42			0.709	0.232
Aerodrom			0.54	0.05				
Gradilišta			1.06	0.10				
Objekti za sport i rekreaciju	0.520	0.050	0.30	0.03				
Obradivo zemljište	167.710	16.251	205.51	19.92	11.26	3.69	13.895	4.545
Vinogradi	6.130	0.594	11.27	1.09	1.94	0.63	1.758	0.575
Voćnjaci	1.600	0.155	7.19	0.70	0.58	0.19	0.525	0.172
Pašnjaci	12.060	1.169	7.84	0.76	2.15	0.70	1.531	0.501
Kompleks agrarnih prostora	241.030	23.356	161.54	15.66	54.14	17.72	48.035	15.712
Agrošumski prostori	105.560	10.229	108.92	10.56	47.59	15.58	44.517	14.561
Listopadne šume	445.320	43.151	443.30	42.96	172.43	56.43	164.861	53.926
Četinarske šume	1.470	0.142	3.43	0.33	0.60	0.20	0.945	0.309
Mešovite šume	4.370	0.423	8.03	0.78	5.46	1.79	8.003	2.618
Livade			0.07	0.01	1.18	0.39	1.253	0.410
Šibljac	25.930	2.513	30.13	2.92	4.98	1.63	14.646	4.791
Kopnene močvare			1.27	0.12				
Vodotoci	2.360	0.229	2.65	0.26				
Vodene površine	1.200	0.116	1.22	0.12				

6.3.3. Priroda kao osećajnost

Geografski položaj Grada Leskovca⁸⁹ i opštine Vlasotince⁹⁰ i specifičnosti njihovog reljefa, gde se smenjuju uzvišenja nejednake visine sa kotlinom i poljima,⁹¹ određuju pripadnost ovog prostora tipu **umereno-kontinentalne klime** koja se - zavisno od mikroreljefa i izloženosti padina suncu - ovde otkriva u pravom bogatstvu lokalnih klimatskih varijeteta. Glavne **klimatske karakteristike** ovog podneblja su:

- **neprekidna „borba“** između (ekstremno) hladnog severa i (ekstremno) toplog juga, praćena promenljivošću kao jednom od glavnih karakteristika ovog klimata.
- prilično suva, **umereno** hladna zima;
- stabilnija, postojanija i **trajnije leta** u odnosu na zimu, uz izvesniju pojavu toplih leta i blagih zima nego hladnih leta i oštih zima;
- **vrlo izražena** oba prelazna perioda (proleće i jesen), uz zadržavanje snega u kotlinskoj ravni oko 40 dana, a u kotlinskom i obodnom pobrđu od 40 do 70 dana (u zavisnosti od nadmorske visine);
- dužina trajanja **sunčevog sjaja** oko 2000 godišnje, uz najveću dnevnu insolaciju tokom jula i avgusta;
- rečne doline i niže kotlinsko pobrđe kao **najtopliji delovi** Leskovačke kotline;
- **godišnje padavine** povećavaju se sa nadmorskom visinom, od 600 mm u kotlinskoj ravni, do 950 mm na visokom planinskom obodu, uz postojanje dvostrukog maksimuma padavina sa čestim i obilnim kišama u letnjoj polovini godine (jun), i sekundarnim maksimumom u jesen (novembar);
- srednja godišnja **temperatura** vazduha, od 11,2 °C u Vlasotincu do 6,4 °C na Kukavici, sa julom kao najtoplijim mesecom i januarom kao najhladnijim;

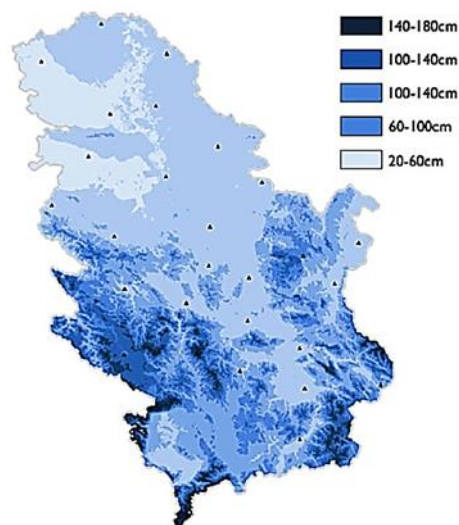

⁸⁹ Grad Leskovac - severna geografska širina 42°52', istočna geografska dužina 21°57'

⁹⁰ Opština Vlasotince - severna geografska širina 42°57', istočna geografska dužina 22°07'

⁹¹ Leskovačku kotlinu uokviruju planine: Babička gora (1098 m), Seličevica (903m) i Kruševica (913m). Na zapadnom obodu kotline su planine Radan (1409 m) i Čemernik (1638 m).

- srednja godišnja **relativna vlažnost** vazduha od 71% do 72%, uz deficit vlage u vegetacionom periodu od 2000 m³/ha (Vlasotince) do 2500 m³/ha (Leskovac);
- formiranje **tri agro klimatska reiona**⁹², i to:
 - **Agroklimatski rejon aluvijalnih ravni, rečnih terasa i pobrđa** do oko 400 m n. v. koji traje 260-270 dana godišnje i ima najpovoljnije termičke karakteristike;
 - **Agroklimatski rejon kotlinskog oboda**, do oko 700-750 m n. v. koji traje 234-249 dana godišnje i odlikuje se manjom opasnošću od poznih prolećnih mrazeva i ekstremno niskih temperatura tokom zime;
 - **Subplaninski agroklimatski rejon**, koji obuhvata visinski pojas iznad 750 m n.v. koji traje oko 170 dana godišnje i omogućuje gajenje ranih i srednjeranih kultura.

Prostorna raspodela visine snežnog pokrivača u Srbiji

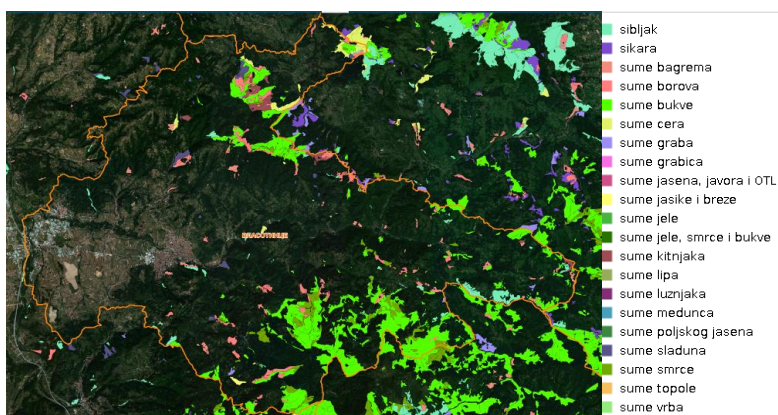
Razmatrajući uticaj klime na ljude, J. Cvijić ističe: *Beskrajno su raznovrsni uticaji klimskih pojava na svakodnevni život: promenljiv sastav atmosfere, vlažnost koja svuda prodire, čila svežina, nesnošljiva i zagušljiva toplota; i zbog njihove **promenljivosti i smena** učini se kao da je **atmosfera obdarena osetljivošću**. Ona mora znatno **uticati na ljudsku osećajnost**. Opšte su poznati oni nastupi, kod nekih tako česti, pri kojima se ljudi osećaju kao ostavljeni od celog sveta i usamljeni, i ona beskrajna tuga koja se, kao što se to kaže, na srce svije; zatim protivna osećanja zadovoljstva samim sobom i poverenja.*

Ove reči našeg utemeljivača geografije, koje su pisane pre jednog veka, dobijaju na težini danas, kada svaki razgovor o klimi **obeležava** kataklizmična slika klimatskih promena, koja **isključuje** iz vidokruga životne prilike, što ih povoljna klima kao takva - poput klime ovog podneblja - donosi ljudima. I **umesto da se fokus** u bavljenju klimatskim pitanjima usmeri ka razvojnim, ekonomskim i socijalnim šansama koje ljudskom životu na ovom prostoru otvara postojeće bogatstvo lokalnih klimatskih različitosti, režim padavina po meri vegetacije, dominantna slika nebeskog plavetnila, veliki broj neoblačnih dana u godini, lokalna zastupljenost svih godišnjih doba; postojanost leta i

⁹² Prema: Šušić, V (2000), *Geografske osnove poljoprivredne proizvodnje u Leskovačkoj kotlini*, Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-Matematički fakultet, Institut za geografiju

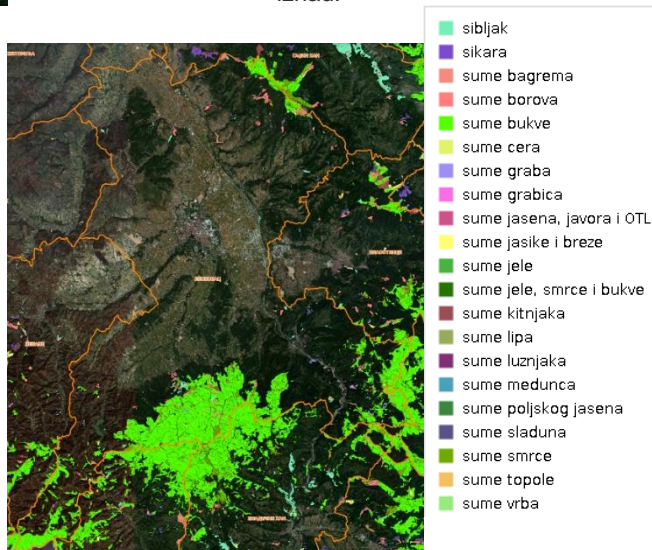
druge klimatske povoljnosti – dešava se **upravo suprotno**. Strah od klimatskih promena – koje svakako i jesu jedna od važnih tema za svakog pojedinca, zajednicu i državu – **zaklanja** vrednosti lokalne „atmosfera obdarene osetljivošću“ i njene moći da pozitivno utiče na ljude, između ostalog, i kao faktor zelenog rasta, tj. lokalnog održivog razvoja.

6.3.4. Dah prirode

Kao najizdašniji i najraznovrsniji obnovljivi resurs prirode koji istovremeno pruža širok spektar ekonomskih, ekoloških i kulturnih koristi i usluga, **šume** ovog kraja čine jedno od ključnih uporišta zelenog rasta i lokalnog održivog razvoja. (Slika iznad:

Prikaz šumskog pojasa u Opštini Vlasotince). U Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince⁹³ šume čine ukupno **45,7% njihove površine**, što je znatno iznad analognog pokazatelja za Srbiju (25,6%; 2023). U tom pogledu, znatno povoljnija situacija je u Opštini Vlasotince, gde šume zahvataju **61,8% površine**. Za Grad Leskovac, udeo šuma je nešto manji (**40,8%**), što je i dalje

⁹³ RZZS, *Opštine i regioni u Srbiji, 2023*, Beograd

znatno više u odnosu na nacionalne pokazatelje. U poslednjih pedesetak godina, nasuprot aktuelnim svetskim trendovima, povećavaju se površine pod šumama u ovom kraju: U Gradu Leskovcu udeo šumske površine povećan je sa 33,9% u 1974. godini, na 40,8% u 2022. godini, dok je u Opštini Vlasotince taj procenat u ovom periodu skoro udvostručen, tj. povećan sa 35,8% na 61,8%. (Slika desno: Prikaz šumskog pojasa u Leskovcu).

Šumske ekosistemске usluge, koje su dostupne akterima zelenog rasta i održivog razvoja sa ovog prostora, date su kako sledi:

USLUGE OBEZBEĐIVANJA	Šume obezbeđuju: <ul style="list-style-type: none">▶ hranu,▶ vlakna,▶ ogrev,▶ genetske resurse,▶ biohemikalije,▶ prirodni lekovi,▶ farmaceutiku,▶ ukrasne resurse,▶ svežu vodu.
REGULATIVNE USLUGE	Šume regulišu: <ul style="list-style-type: none">▶ kvalitet vazduha,▶ klimu,▶ vodu,▶ bolesti,▶ štetočine,▶ zagađenja,▶ prirodne opasnosti.
USLUGE PODRŠKE	Šume podržavaju: <ul style="list-style-type: none">▶ formiranje tla,▶ fotosintezu,▶ primarnu proizvodnju,▶ kruženje hranljivih materija,▶ kruženje vode.
KULTURNE USLUGE	Nematerijalne koristi od šuma su: <ul style="list-style-type: none">▶ kulturne raznolikosti,▶ duhovne i religijske vrednosti,▶ sistemi znanja,▶ obrazovne vrednosti,▶ inspiracija,▶ estetske vrednosti,▶ socijalni odnosi,▶ osećaj pripadnosti mestu,▶ vrednost kulturnog nasleđa,▶ rekreacija i ekoturizam

Procenjeno je da **ekonomska vrednost godišnjih usluga prirode** iznosi **ukupno 3,060.00 evra po hektaru**, i to:

- ▶ 1.696 evra za **regulisanje kvaliteta slatkih i obalnih voda**;
- ▶ 964 evra za **nematerijalne doprinose** kao što su fizička i psihička iskustva povezana sa turizmom i rekreacijom; i
- ▶ 400 evra za **regulisanje klime**.

Kada se to primeni na šumski deo prirode u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince, ispostavlja se da ekonomska vrednost godišnjih usluga ovog dela lokalne prirode iznosi **ukupno 18.624.384,00 evra** (12.796308.00 + 5.828.076,00). Takođe, procenjuje se da šume u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince **apsorbuju 2.873.513 tona ugljenika godišnje**.

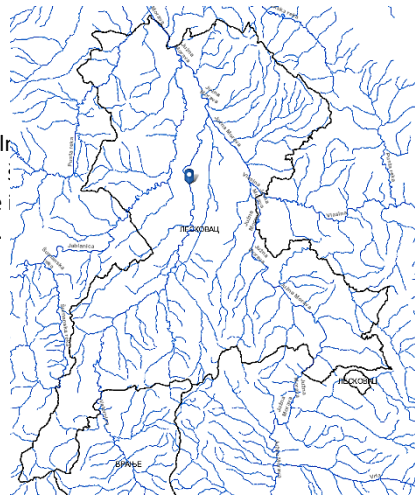

Kada se ovaj deo lokalnog prirodnog nasleđa sagleda iz perspektive zelenog rasta, tek onda se dobija prava slika o stvarnim razvojnim mogućnostima ovog kraja. (Slika levo: Planina Kukavica) Svakako, takva slika stiće se, napre, korišćenjem mogućnosti za **uspostavljanjem odgovarajućeg računovodstvenog sistema**, tj. unapređenjem postojećeg, koji sada zanemaruje amortizaciju šuma i drugog prirodnog kapitala i troškove ublažavanja ili

nadoknađivanja nuspojava iscrpljivanja resursa⁹⁴, što prenosi pogrešnu poruku: da prihod dobijen od iscrpljivanja šumskih resursa može da se nastavi zauvek. Napredak u nacionalnom/lokalnom računovodstvu omogućava jasno pripajanje kapitalne vrednosti šumskih resursa kao proizvodnih zaliha i procenu efekata promena u njima nacionalnom/lokalnom proizvodnom kapacitetu⁹⁵. U situaciji, kada ukupna drvena zapremina šumskog zemljišta u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince uveliko **premašuje 10 miliona m³**, takav zadatka postavlja se kao svojevrsni imperativ.

Kao sastavni deo lokalne ekonomije, šume ovog kraja mogu da odigraju **ključnu ulogu u prelasku na zeleni rast**. One su nepregledni izvor najšireg spektra proizvodnih inputa, ekoloških dobara, hrane, goriva, lekova, opreme za domaćinstvo,

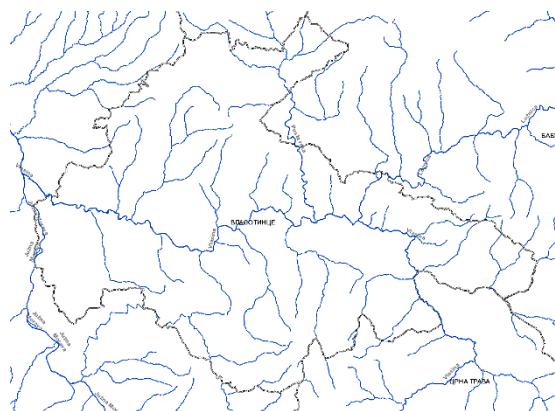
⁹⁴ Npr. mere protiv sedimentacije u deforestiranoj slivnici se ne oduzimaju od nacionalne prirode.
⁹⁵ Neke zemlje uspostavljaju nove računovodstvene sisteme koji mere amortizaciju i njihov reproduktivni kapacitet i njihovu aprecijaciju usled pošumljavanja, regeneracije i kompromise između ekonomskih, ekoloških i društvenih funkcija prirodnih resursa. „Nacionalno nasleđe“, evidentira odvojene račune za šume, divlje životinje, vodu i zemljište.

građevinskog materijala i sirovina za industrijsku preradu, podrške poljoprivrednoj proizvodnji itd. Bioekonomija zasnovana nedrvinim šumskim proizvodima, određene obrazovne delatnosti (škole u prirodi), šumski zdravstveni turizam, lovni turizam, kulturne industrije, samo su neke od delatnosti koje mogu da generišu ubrzan lokalni prelazak na zeleni rast.

6.3.5. Priroda kao izvor života

Kao i svugde u svetu, voda je i ovde privukla i omogućila opstanak ljudskog i svakog drugog oblika života. Milenijumima se transformišući iz „plave vode“ (voda u rekama) u „zelenu vodu“ (voda u živoj materiji i plodnom zemljištu), ovaj nezamenljivi element prirode svojom strukturom **petorečja** uticao je na **jedinstven način** u oblikovanju ekonomskog, socijalnog i kulturnog identiteta ovog kraja. Pet reka koje pripadaju Crnomorskom slivu - Vlasina, Veternica, Jablanica, Južna Morava i Pusta reka, presecajući Leskovačku kotlinu na delove, vodile su stvaranju jedne međusobno povezane i uzajamno zavisne mreže životnih lokaliteta. (Slika desno: Prikaz hidrografske mreže za teritoriju Grada Leskovca).

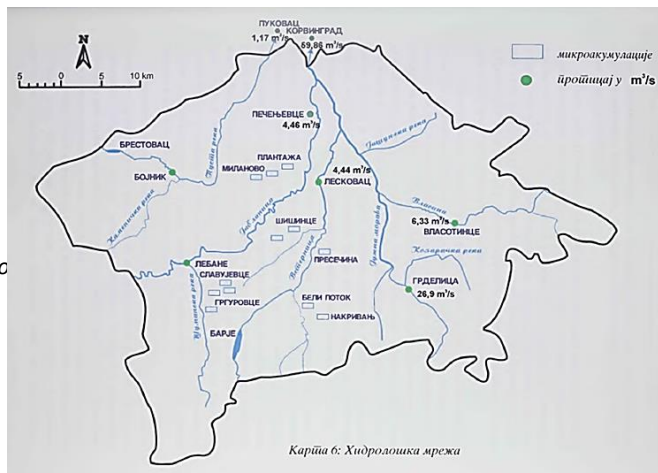

Ukupno **vodno zemljište** na teritoriji Grada Leskovca (1625 ha) i Opštine Vlasotince (489 ha) prostire se na površini od 2.114 ha i čini 1,6% njihove teritorije. (Slika levo: Prikaz hidrografske mreže za teritoriju Opštine Vlasotince). U ove površine ulaze sve tekuće vode i površina akumulacije Barje, kao i sadašnja i stara rečna korita.

Gustina rečne mreže na ovom prostoru je različita u planinskim i ravničarskom delovima sliva: u planinskim delovima sliva Jablanice – 1.322 m/km², Veternice – 1332 m/km² itd; u ravničarskom delu sliva Jablanice – 477 m/km², Veternice – 316 m/km², Puste reke – 259 m/km² itd.

Kada je reč o **režimu površinskih voda** koje čine hidrografsku mrežu ovog kraja, u celini gledano zvanična ocena⁹⁶ je da je reč o rečnom slivu slabije izdašnosti, koji pripada snežno-kišnim režimima, relativno siromašnijim vodom u sušnijim periodima, što već samo po sebi mora da ima suštinsko razvojno

⁹⁶ Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, *Voda*

značenje za svakog stanovnika ovog kraja. **Prosečni višegodišnji proticaji**⁹⁷ reka ovog kraja su: Južna Morava (Grdelica) – 25,29 m³/sec; Veternica (Leskovac) – 4,44 m³/sec; Jablanica (Pečenjevce) – 4,94 m³/sec; Pusta reka (Pukovac) – 1,96 m³/sec; Vlasina (Vlasotince) – 8,37 m³/sec.

U sklopu sliva reke Veternice izgrađena je i koristi se **akumulacija „Barje“**, sa kapacitetom evakuatora od 250 m³/sec. Projektovana je tako da se može nadvisiti za šest metara, čime bi se zapremina dodatno povećala za deset miliona kubnih metara za potrebe navodnjavanja i proizvodnje

električne energije. Na Vlasini, na profilu "Gorunika", **planirana** je višenamenska **akumulacija "Svođe"** koja bi u velikoj meri povećala vodne resurse područja. Vodno zemljište planirane akumulacije bi zahvatalo oko 90ha, na delu klisurastih dolina Vlasine i Tegošnice do kote blizu 400mnv, od mesta pregrade na sastavu reka. (Slika levo: Akumulacija Barje)

Pored površinskih voda, kao deo ukupnih vodnih resursa, u Leskovačkom neogenom basenu na dubini od 150 m do 200 m postoje **značajnije količine podzemnih voda** koje su hidrogeološki istražene i **odličnog** su kvaliteta (odlikuje ih nizak stepen mineralizacije od 300 do 600 mg/l i koncentracija H jona u granicama od 6,0 do 8,1 pH). Generalno gledano, podzemne vode Leskovačke kotline pogodne su za navodnjavanje jer povoljno utiču na razvoj poljoprivrednih

kultura. Inače, arterska izdan Leskovačke kotline formira u najbogatiju neogenu izdan u Republici Srbiji. Od puštanja u rad Vodosistema „Barje“ (2009), prestalo je korišćenje desetak arterskih bunara iz kojih se grad ranije snabdevao vodom. (Slika desno: Karta sa ucrtanim podzemnim vodnim telima u Srbiji) Procenjuje se da **ukupni kapacitet** postojećih izvorišta podzemnih voda u Jablaničkom okrugu iznosi 405 l/sec.

⁹⁷ Isto kao i pod 15.

Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji (WHO), **dnevne lične potrebe** za vodom iznose između 50 i 100 litara⁹⁸, a tri osnovne komponente **prava na vodu**⁹⁹ su:

- 1) **dostupnost** - koja podrazumijeva ne samo fizičku dostupnost čiste pitke vode, nego i platežnu dostupnost, odnosno mogućnost plaćanja, kao i zakonsku dostupnost lišene ikakve diskriminacije;
- 2) **kvalitet** – nedovoljna briga za zaštitu okoline je dovela do zagađenja voda i ugrožavanja zdravlja; dostupnost čiste pitke vode postala je ograničavajuća i zato je Svetska zdravstvena organizacija (1993.) preporučivala zemljama da razviju svoje standarde i tako omoguće „sigurnost vode za piće kroz otklanjanje ili smanjenje na minimalne koncentracije onih sastojaka vode koji mogu biti opasni po zdravlje“;
- 3) **količina** – se odnosi na postojanje dovoljne količine vode kako bi se zadovoljile osnovne ljudske potrebe za pićem, kuvanjem, kupanjem i čišćenjem.

Danas jedno domaćinstvo u Gradu Leskovcu u proseku troši 460 litara pitke vode na dan, a u Opštini Vlasotince 490 litara, što je i u jednom i u drugom slučaju još uvek znatno ispod nacionalnog proseka (576 litara na dan).¹⁰⁰ Za proteklih 15 godina prosečna dnevna potrošnja pitke vode po domaćinstvu u Srbiji i Gradu Leskovcu smanjena za po 19%, dok je Opštini Vlasotince minimalno povećana (2,4%), mada i dalje na nivou koji je znatno ispod nacionalnog proseka (-15%). Inače, prema zvaničnoj statistici¹⁰¹, danas je u gradu Leskovcu od ukupno 42294 domaćinstava njih **81% priključeno** na vodovodnu mrežu, dok u Opštini Vlasotince taj broj iznosi **91%**.

Treba reći da, kao javan, besplatan, obnovljiv i relativno lako dostupan resurs, voda i na ovim prostorima najčešće nije tretirana kao značajan ekološki, ekonomski i socijalni činilac. Vremenom, relacija vodni resursi– ljudsko **društvo doživljava izrazitu progresiju složenosti odnosa** – prvo lokalno i regionalno, a zatim i globalno. Tako je sveža voda kroz agrarnu i industrijsku revoluciju i socijalni razvoj

Agrarna Proizvodnja	Količina vode (m ³)	Industrijska proizvodnja	Količina vode (m ³)
1 t žita	750	1 t cementa	4-5
1 t kukuruza	800	1 t piva	50
1 t soje	1.300	1 t stakla	70
1 t sunčokreta	1.700	1 t šećera	100
1 ha pšenice (veg. period)	500-2.000	Jedan automobil	300
1 ha kukuruza (veg. period)	3.000	1 t bakra	500
1 t pamuka	10.000	1 t azotnih đubriva	600
Navodnjavanje 1 ha polj. zemlj.	5.500-14.000	1 t hartije	400-800
1 t goveđeg mesa	31.000	1 t aluminijuma	1500
1 ha kupusa (veg. period)	800.000	1 t sintet. vlakana	2.500-5.000

⁹⁸ Prema: Kovačević, dr. Baco (2017), *Značaj voda*, Luka.

⁹⁹ „Prognose predviđaju da će se u narednih petdeset godina reserve pitke vode smanjiti za jednu trećinu, a vrlo izvesno je i za jednu polovinu“. Nešković, S. i Zurovac D. (2017), *Voda kao bezbednosni i geopolitički izazov XXI veka*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, Banja Luka.

¹⁰⁰ Isto kao pod 12.

¹⁰¹ Isto kao pod 12.

postala prvorazredna ekološka, ekonomska i socijalna kategorija, odnosno univerzalni resurs i kapital svake društvene zajednice, od esencijalnog značaja za zadovoljenje bioloških, proizvodnih i aspirativnih potreba. Zato se problem njenog obezbeđenja i zaštite nameće kao sve značajnije pitanje budućnosti – kvaliteta životne sredine i kvaliteta života savremenog društva.

Trajni rast potreba i(li) zavisnosti i nepostojanje realnih alternativa uslovljava da njeno obezbeđenje postaje **imperativ po cenu** velikih materijalnih, ekoloških, ljudskih, prostornih, organizacionih i drugih žrtvovanja i odricanja, a njeno upravljanje osnova kvaliteta životne sredine, egzistencijalne sigurnosti i socio-ekonomskog razvoja. U suprotnom, efekti njene nedovoljnosti ili lošeg kvaliteta lančano se prenose (domino sistem) kroz sve segmente života društvenih zajednica generišući najteže političke, ekonomske, higijenske, zdravstvene i druge probleme.

6.4. Nasleđe za ekonomsku održivost

Ekonomski prosperitet lokalnih zajednica Leskovca i Vlasotince ključni je element kvaliteta života, koji podrazumeva održivi ekonomski rast, sigurnost i konkurentnost i predstavlja **rezultantu**:

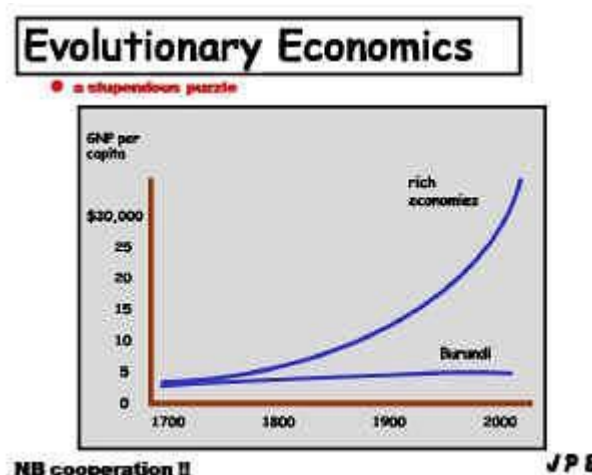
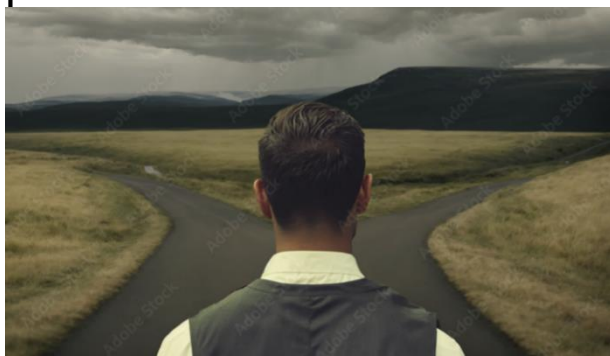
- kvalitativnih promena** u načinu zadovoljavanja potreba lokalnog stanovništva, procesima proizvodnje, tehnologiji, ekonomskoj organizaciji i ekonomskoj strukturi;
- inovativnog** delovanja lokalnih razvojnih aktera;
- razvoja i funkcionisanja **institucija** kao skupa pravila i normi koje oblikuju i ograničavaju društveno ponašanje.

§ Kvalitativne promene u načinu zadovoljavanja generičkih potreba lokalnog stanovništva (materijalne potrebe, potrebe za

slobodom izbora, kompetencijama, učenjem i zabavom) ogledaju se pre svega u:

- ◇ **dominantnoj i rastućoj ulozi tržišnog načina** zadovoljavanja potreba, gde se lokalni pojedinac sve više pojavljuje u ulozi globalnog tržišnog aktera i gde elementi tržišta ubrzano prodiru i u sektor javnih usluga (zdravstvo, obrazovanje, socijalne usluge), oblast funkcionisanje domaćinstva (nabavka gotove hrane, umesto njene pripreme u kući) itd. Ovakvi trendovi u prvi plan stavljaju **slobodu izbora**, odnosno odgovornost za donošenje odluka o načinu zadovoljavanja ličnih, zajedničkih i opštih potreba, pre svega sa stanovišta njihovog vrednovanja i prioritizacije.
- ◇ **rastući značaj prostornog i drugih povezanih aspekata problematike zadovoljavanja potreba**, gde sve više dolaze do izražaja prednosti života u manjem mestu, tj. mogućnost oblikovanja sopstvenog kvaliteta života **bez suočavanja** sa zamornim, neproaktivnim i preskupim načinima zadovoljavanja potreba, vezanim za nehumane prostorne distance i otuđenost, te sveopštu prenatrpanost, gužve, buku i neprirodni dinamizam metropolskog načina života.

◇

loženosti lokalnog pojedinca sve oštrijem unutrašnjem sukobu povodom zadovoljavanja potrebe za radom. S jedne strane, kao **društveni akter** pojedinac je čvrsto vezan za određeno mesto svojim poreklom, jezikom, vaspitanjem, religijom, mentalitetom, ličnim odnosom prema porodici i prijateljima, te je prirodno da svoju potrebu za radom vezuje za svoju lokalnu sredinu.

- ◇ S druge pak strane, **kao ekonomski akter** on je u mogućnosti da - posredstvom globalnog tržišta rada - svoju potrebu za radom zadovolji van svog mesta življenja, po cenu udaljavanja, a neretko i raskidanja, sa sopstvenim društvenim korenima. Nedavna pandemija, kao i aktuelna geopolitička dešavanja koja dele svet po, ljudski gledano, najosetljivijim granicama (pripadnost religiji, rasi i sl), otkrivaju svu težinu i složenost individualnog izbora u ovakvim slučajevima, a pre svega sav značaj lokalne zajednice i značenje „sopstvenog doma“ u životu pojedinca. Otuda je na lokalnim sredinama poput Grada Leskovca i Opština Vlasotince - gde aktuelni demografski trendovi govore da su ljudi prvo, osnovno i najvažnije od čega zavisi lokalna budućnost - da usmere svoj rast i razvoj putem koji pruža globalno konkurentan lokalni način života, a to je **put zelenog rasta i održivog razvoja.**

- ◇ **jačanje položaja potrošača na tržištu i njegovih osnovnih prava**, a to su:

- Zadovoljenje osnovnih potreba – dostupnost najnužnijih proizvoda i usluga kao što su hrana, odeća, obuća itd.
- Bezbednost - zaštita robe i usluga koje su opasne po život i zdravlje;
- Obaveštenost – raspolaganje tačnim informacijama koje su neophodne za razuman izbor ponude;
- Izbor – mogućnost izbora između više roba i usluga po prihvatljivim cenama i uz garanciju kvaliteta;
- Učešće – zastupljenost potrošača u svim aktivnostima vezanih za zaštitu potrošača;
- Pravna zaštita – zaštita prava potrošača u slučaju povrede njegovog prava;
- Obrazovanje – sticanje osnovnih znanja i veština koje omogućavaju informisan izbor;
- Pravo na zdravu i održivu životnu sredinu – život i rad u sredini koja nije štetna za zdravlje.

Osnovni pokazatelji postojećeg stanja lokalnih ekonomija Grada Leskovca i Opštine Vlasotince dati su u tabeli kako sledi:

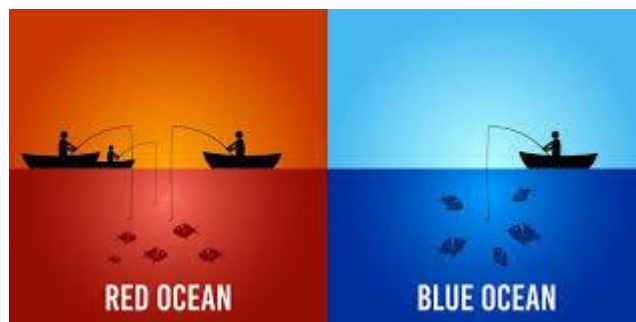
Broj stanovnika (2022)	124467	25803	
Projektovani broj stanovnika (2041)	115457	22258	
Radni kontingent stanovništva (15-64, 2022)	852015	17652	
Registrovani zaposleni	41375	8483	
Prosečne neto zarade (2023. RSD)	65.108	58.842	
Nivo zarada u odnosu na nacionalni prosek (2023)	68,5%	61,9%	
Registrovani nezaposleni (2023)	11372	3420	
Registrovani nezaposleni na 1000 stanovnika (2022)	104	134	
Nivo nezaposlenosti u odnosu na nacionalni prosek (2022)	148,6%	191,4%	
Učešće mladih (15-29) u ukupnom broju nezaposlenih (2023)	19%	18%	
Aktivna privredna društva (2023)	1090	161	
Aktivni preduzetnici (2023)	4688	1422	
Aktivni preduzetnici na 1000 stanovnika (2023)	37,7	55,1	
Ostvarene investicije u nova osnovna sredstva (2022, RSD)	3.843.626.000,00	1.138.257.000,00	
Udeo investicija u prerađivačku industriju u ukupnim investicijama (2022)	61,2%	70,8%	
Podsticaji regionalnog razvoja (2022)	2.070.540.000,00	289.948.000,00	
Broj poljoprivrednih gazdinstava (2018)	14280	3680	
Prosečna veličina gazdinstva (u ha)	2,29	1,79	
Dolasci turista (2022)	domaći	12545	160
	strani	14044	69
Noćenja turista (2022)	domaći	26422	569
	strani	27287	246
Prosečan broj noćenja turista (2022)	domaći	2,1	3,6
	strani	1,9	3,6
Dužina puteva	Ukupno (u km)	608	288
	km na 1 km ² površine	0,59	0,93
Izgrađeni stanovi na 1000 stanovnika	2	1	
Udeo nastanjenih stanova (u %)	76,0	64,7	
Telefonske linije na 100 stanovnika	23	15	

§ **Kvalitativne promene u lokalnoj ekonomiji** ogledaju se, pre svega u:

- ◇ **rastućem značaju i mogućnostima ekonomske lokalizacije**, što podrazumeva da se:
 - **ekonomija vraća na ljudske razmere**;
 - **izgrađuju ekonomske strukture** koje omogućavaju da se dobra i usluge koje su potrebne zajednici proizvode lokalno i regionalno kad god je to moguće. (Osnovni pokazatelji¹⁰² postojećeg stanja lokalnih ekonomija Grada Leskovca i Opštine Vlasotince dati su u tabeli)
 - većina naše hrane **nabavlja od obližnjih poljoprivrednika** koji obezbeđuju sigurnost hrane tokom cele godine,

- obezbeđuje da novac koji trošimo na svakodnevnu robu **nastavlja da cirkuliše** u lokalnoj ekonomiji;
 - razvijaju lokalna preduzeća koja pružaju **široke, značajne mogućnosti zapošljavanja**;
 - **izvoze viškovi** proizvedene robe i **uvoze nedostajuće robe**;
 - **jača kohezija zajednice i doprinosi** poboljšanju zdravlja ljudi i njihovog materijalnog blagostanja, uz istovremeno smanjenje zagađenja i degradacije prirodnog sveta;
 - **gradi lokalno, regionalno, pa čak i nacionalno samopouzdanje**, nasuprot postojeće zavisnosti od udaljenih, grabežljivih korporacija;
 - **valorizuju vrednosti lokalne kulture, lokalnih resursa i lokalnih potreba**;
 - **ostvaruje svestrana saradnja** na rešavanju globalnih problema poput klimatskih promena i sl.
- ◇ **otvorenosti za preuzimanje i primenu** dokazanih, inovativnih rešenja u tehničko-tehnološkom i organizacionom aspektu poslovnih aktivnosti, uključujući **usvajanje i primenu svetskih, evropskih standarda** u proizvodnje roba i pružanju usluga, kao i **principe društveno odgovornog i ekološki održivog** poslovanja;
 - ◇ **otvorenosti za saradnju sa naukom** u pronalaženju optimalnih proizvodnih, ekološki prihvatljivih i društveno relevantnih rešenja;
 - ◇ **sve većim mogućnostima za korišćenje globalnih poslovnih prilika**, kao rezultat poboljšanja tehničko tehnološke osnove lokalne ekonomije;
 - ◇ **pridavanju sve većeg značaja zelenim poslovima**, kako u privatnom, tako i u javnom sektoru.
 - ◇ **poboljšanju performansi lokalne ekonomije** kroz osavremenjavanje lokalne ekonomske strukture, tj. lokalizaciju globalno propulzivnih privrednih delatnosti (IT sektor, etno-turizam, brendirana proizvodnja itd.), i stvaranje novog sinergetskog potencijala.
- § **Kvalitativne promene u inovativnom ekonomskom delovanju** ogledaju se, pre svega u:

- ◇ promenama poslovnog stava **od konfrontacije i nadmetanja sa konkurentima, ka produbljivanju razumevanja delatnosti i svog doprinosa u njoj**, čime konkurencija postaje irelevantna. Umesto pokušavanja da se nadmaše rivali i prigrabi veći udeo u raspodeli postojećeg tržišnog kolača (gde se tržišni prostor sužava i dugoročno

manju izgledi za profit i rast), pojedini preduzetnici počinju da primenjuju **inovativnu poslovnu filozofiju „plavog okeana“**, gde se:

- uvećavaju prilike i istovremeno smanjuje rizik;
 - smanjuju troškovi, uz istovremeno povećanje vrednosti;
 - potražnja stvara, tj. ne prevladava;
 - nastupa na nepoznatom tržišnom prostoru, neokaljanom konkurencijom;
 - istovremeno stvara vrednost i za kupca i za preduzeće (eliminisanjem funkcija koje su na lokalnom tržištu manje vrednovane),
- ◇ sve veća izloženost aktera lokalne ekonomije globalnoj konkurenciji stvara **sve značajniju priliku za otkrivanje novih, potencijalno boljih načina u obavljanju sopstvenog posla;**
- ◇ **preduzimanju raznovrsnih poslovnih zahvata** kojim se
- **unapređuje poslovanje** kroz smanjenje inputa, tj. troškova proizvodnje i administracije, povećanje produktivnosti ili iskorišćenja opreme ili vremena, poboljšanje kvalitet proizvoda ili usluga, povećanje sigurnost, smanjenje škarta, unapređenje plasmana i dr.
 - **poboljšava zaštita životne sredine;**
 - **unapređuje primena koncepta društveno odgovornog poslovanja.**
- ◇ **rastući značaj praktikovanja redovnih i predvidljivih obrazaca poslovnog ponašanja**, tzv „rutina“, kao osnove za stvaranje zelenih i svih drugih inovacija. Brojna poljoprivredna gazdinstva, preduzetničke firme i privredna društva, koja čine ovdašnji sektor lokalne ekonomije, stekle su proizvodnu i poslovnu **rutinu** u čijoj osnovi se nalazi ogromno **akumulirano znanje**. Takvo znanje predstavlja nepresušni **izvor inovativnog razvoja** ovih poslovnih subjekta. U ekonomiji, ove rutine igraju ulogu koju **geni** imaju u biološkoj teoriji evolucije¹⁰³.
- ◇ preduzimanju mera na **uspostavljanju i funkcionisanju lokalnog inovacionog sistema** kao mreže lokalnih organizacija, institucija i njihovih veza u funkciji inovacija, uključujući promociju inovativne kulture.

¹⁰³ NELSON, R.; WINTER, S. (1982) *An evolutionary theory of economic change*. Harvard University Press, str. 14,

- ◇ **povećanju konkurentnosti** ovih lokaliteta kroz **stvaranje optimalnih infrastrukturnih uslova** za razvoj biznisa (Zelena zona u Gradu Leskovcu) i pružanje raznih vidova **lokalnih olakšica**.

§ **Kvalitativne promene u oblasti razvoja i funkcionisanja institucija** ogledaju se, pre svega u:

- ◇ **reafirmaciji ekonomskog značaja postojećih sklonosti** lokalnog stanovništva **da praktikuje tri univerzalna pravila ljudskog ponašanja, a to su:**

- sloboda odlučivanja,
- poštovanje tuđeg,
- držanje date reči.

Radi se o **tradicionalnim vrednostima** lokalnog stanovništva - kulturnom nasleđu generacija, koje egzistira u formi naučenih pravila ponašanja: pravila kojih se pridržavamo, a da toga najčešće nismo svesni. Na doslednom praktikovanju ovih pravila - koja leže u samoj osnovi robne razmene, tj. funkcionisanja institucija tržišta - **nastao je ekonomski uzlet ovog kraja između dva svetska rata**. Gajtanara u selu Strojkovcu, koja označava početak razvoja tekstilne industrije u Srbiji, pokrenuta je formiranjem akcionarskog društva u kome je jedan od akcionara bio bugarski državljanin, dakle neko ko je mogao da dođe u stranu sredinu samo ako je tu sredinu doživljavao kao poslovni ambijen u kojem se drži data reč, poštuje tuđe i slobodno odlučuje. Kasnije, sa uspostavljanjem komunističkog sistema, ovo lokalno kulturno nasleđe je obesmišljeno razaranjem institucije privatne svojine, da bi danas, kada privatna svojina ponovo zauzima svoje mesto civilizacijskog uporišta na ovim prostorima, ove tradicionalne vrednosti ponovo dobile na značaju.

Treba reći da je reč o lokalnom kulturnom nasleđu koje predstavlja **rezultantu iskustva sticanog u milenijumskom hodu generacija**, kroz selekciju onih obrazaca ponašanja i prakse koja je **donosila uspeh društvenoj grupi**, a ne samo pojedincu. Taj razvoj, koji se odvijao kao svojevrsno 'prosejavanje' prakse kroz stalne pokušaje i greške, po nekim izvorima trajao je hiljadu vekova. U njemu su sva ona ponašanja pojedinca, koja su ugrožavala opstanak i razvoj njegove društvene grupe, odbacivana kao neprikladna. Pri tome, ovde nije reč ni o urođenim pravilima, niti o svesno usvojenim pravilima ponašanja. Ovde se radi o **nasleđenim**, izvantelesnim kontrolnim mehanizmima, svojevrsnim kulturnim softverima za organizovanje našeg ponašanja. Oni predstavljaju nešto što se zasniva na prenošenju stečenih svojstava i što svaki pojedinačni um **nalazi kao dato**. Kao zajednička karakteristika pripadnika jedne lokalne zajednice, ovo svojstvo predstavlja

moćan i nepresušni izvor progresivnih kvalitativnih promena u jednoj lokalnoj ekonomiji inficiranoj virusom društvene svojine, ideologijom jednačarenja i sveopštom centralizacijom odlučivanja.

◇ **jačanje razvojne uloge lokalnog tržišta** kao institucije koja obezbeđuje:

- **ključne ekonomske informacije** (cene, kvalitet, količina), pre svega o stanju lokalne ponude i tražnje za određenim robama, te **povezivanje** samostalnih robnih proizvođača,
- **redovno i pouzdano testiranje sposobnosti** robnih proizvođača, tj. njihovu selekciju i inovativni razvoj,
- **optimalno razmeštanje** postojećih ekonomskih resursa na privredne aktivnosti;
- **primarnu raspodelu** društvenog proizvoda u skladu sa isporučenim vrednostima od strane robnih proizvođača.

Naseljena mesta poput Leskovca i Vlasotinca, ali i svih drugih sa ovog područja, koja su se legitimisala **odredišta gde se skupljaju prodavci i kupci da bi razmenjivali robu**, svoj razvoj

kao

duguju upravo tržištu, tj. tržišnim institucijama poput pijaca, panađura, sajмова, berzi itd. Danas je **ubrzani razvoj komunikacija** omogućio da se svako, pa i najmanje tržišno mesto, poveže u veće tržišta, sve do globalnog, te da postane **korisnik prednosti** koje puža funkcionisanje ovog ekonomskog mehanizma.

◇ **jačanje razvojne uloge lokalne samouprave** kao institucije koja:

- predstavlja **jedinu realnost** u kojoj pojedinac doživljava sopstveni kvalitet života;
- **artikuliše vrednosti i interese lokalne zajednice**;
- ima mogućnost da **autonomno upravlja** lokalnim javnim poslovima;
- raspolaže, ili može da raspolaže **arsenalom lokalnih javnih politika** od suštinskog značaja za harmonizaciju ekonomskog, socijalnog i ekološkog aspekta lokalnog razvoja;
- ima mogućnost **da snažno utiče** na donošenje potrebnih javnih politika na nacionalnom nivou.

Osnovne karakteristike institucionalnog okruženja, u okviru kojeg deluju lokalne samouprave Leskovca i Vlasotinca, prezentovane su 2022. godine kroz istraživanje¹⁰⁴ lokalne ekonomije u 57 zemalja sveta, koje je sprovedla *Ekonomska komisija*. Istraživano je 11 varijabli i sedam dimenzija funkcionisanja lokalne samouprave (2015-2020.), na osnovu čega je formiran **Indeks lokalne autonomije**, za svaku od istraživanih zemalja, među kojima je i Srbija. Osnovni nalazi ovog istraživanja za Republiku Srbiju dati su kako sledi:

Varijabla	Opis varijable	Ostvarena vrednost varijable prosek 2015-2020.		Opis ostvarene vrednosti
		prosek	moгуći raspon	
Institucionalna dubina	U kojoj meri je lokalna uprava formalno autonomna i može birati zadatke koje želi da obavlja	2,00	0-3	Lokalne vlasti mogu da biraju iz širokog spektra unapred definisanih zadataka
Opseg politika	Opseg funkcija (zadataka) u kojima lokalna uprava preuzima odgovornost za pružanje usluga (bilo da ih pruža opštinsko osoblje ili putem drugih aranžmana)	2,55	0-4	Natprosečan nivo odgovornosti za obrazovanje, socijalnu pomoć, zdravlje, korišćenje zemljišta, javni prevoz, policiju, stanovanje i funkcije primarne zdravstvene zaštite
Efektivna politička diskrecija	U kojoj meri lokalna uprava može donositi konačne odluke o ovim funkcijama	2,04	0-4	Natprosečno autoritativno donošenje odluka o obrazovanju, socijalnoj pomoći, zdravlju, korišćenju zemljišta, javnom prevozu, policiji, stanovanju i funkcijama primarne zdravstvene zaštite
Fiskalna autonomija	U kojoj meri lokalna samouprava može samostalno da oporezuje svoje stanovništvo	2,00	0-4	Lokalne vlasti određuju stopu jednog velikog poreza (prihodi fizičkih lica, preduzeća, porez na dodatu vrednost, imovinu ili promet) pod ograničenjima koja propisuju viši nivoi vlasti
Sistem finansijskih transfera	Udeo bezuslovnih finansijskih transfera u ukupnim finansijskim transferima koje prima lokalna uprava	3,00	0-3	Skoro svi transferi su bezuslovni (bezuslovno = 80-100%)
Finansijsko oslanjanje na sebe	Udeo prihoda lokalne samouprave iz sopstvenih/ lokalnih izvora (tj. porezi, naknade, naknade na koje lokalna uprava ima uticaj)	2,00	0-3	Sopstveni izvori učestvuju od 25-50%

¹⁰⁴ *Self-rule index for local authorities in the EU, Council of Europe and OECD countries, 1990-2020*, European Commission

Autonomija zaduživanja	U kojoj meri se lokalna samouprava može zadužiti	1,50	0-3	Lokalne vlasti mogu da se zadužuju uz prethodno odobrenje višeg nivoa vlasti i uz ograničenja zaduživanja koja nameću viši organi vlasti
Organizaciona autonomija	U kojoj meri je lokalna uprava slobodna da odlučuje o sopstvenoj organizaciji i izbornom sistemu	2,94	0-4	Natprosečna sloboda
Samoupravljanje	Meri se kao zbir prethodnih 8 varijabli	18,03	0-28	Natprosečan rezultat
Pravna zaštita	Postojanje ustavnih ili zakonskih sredstava za potvrđivanje lokalne autonomije	2,50	0-3	<ul style="list-style-type: none"> • Ustavne odredbe ili drugi zakonski propisi štite lokalnu samoupravu; • Lokalne vlasti se obraćaju sudskom sistemu preko ustavnih sudova da bi rešile sporove sa višim organima vlasti; • Lokalne vlasti se obraćaju pravosudnom sistemu preko upravnih ili redovnih sudova da rešavaju sporove sa višim organima vlasti ili na druge načine koji štite lokalnu autonomiju.
Administrativna supervizija	Koliko je upravni nadzor lokalne samouprave (ne)nametljiv	1,50	0-3	Administrativni nadzor obuhvata detalje računa i prioriteta potrošnje
Centralni ili regionalni pristup	Mera u kojoj lokalne vlasti imaju kanale da utiču na kreiranje politike višeg nivoa vlasti	1,83	0-3	<ul style="list-style-type: none"> • Lokalne vlasti imaju pristup odlučivanju na višem nivou kroz formalne konsultativne procedure i mehanizme; • Lokalne vlasti imaju pristup donošenju odluka na višem nivou kroz formalne strukture predstavljanja
Interaktivno pravilo	Opšte interaktivno pravilo koje uživa lokalna uprava u zemlji Ks (zbir sva tri indikatora iznad)	5,83	0-9	Natprosečan rezultat
Lokalna autonomija	Ukupna autonomija lokalnih vlasti (zbir svih varijabli)	23,86	0-37	Natprosečan rezultat (Srbija je rangirana kao 16 zemlja od 57 analiziranih zemalja)

Prema ovom istraživanju, Republika Srbija rangirana je na 16 mestu od 57 analiziranih zemalja, pri čemu rezultati pokazuju da lokalne samouprave u Srbiji, kao takve, **imaju veći Indeks lokalne**

autonomije¹⁰⁵ u odnosu na sve susedne zemlje, uključujući i članice EU (Hrvatska, Mađarska, Rumunija i Bugarska), kao i sve zemlje nastale raspadom Jugoslavije, uključujući Sloveniju.

6.5. Nasleđe za društvenu održivost

Društvena održivost jedne lokalne zajednice, gde je važno **ne samo ono što imamo, nego i ko postajemo**, podrazumeva da **svaki njen pripadnik** može da:

- uživa u dobrom kvalitetu života,
- ispunji svoj potencijal ne ugrožavajući druge
- bude deo zajednice koja ga podržava

Društvena održivost je **kritična komponenta blagostanja i dugovečnosti jedne zajednice**, što je uglavnom zanemareno pitanje u glavnim debatama o održivosti. Prioritet je dat ekonomskoj i ekološkoj održivosti, posebno u kontekstu planiranja, stanovanja i zajednica, gde su politika i investicije fokusirane na obnovljive izvore, zajednice sa niskim emisijama ugljenika i podsticanje ponašanja u domaćinstvima za zaštitu životne sredine. **Zajednicu čine ljudi kao i mesta u**

¹⁰⁵ *Indeks lokalne autonomije* po posmatranim zemljama za period 2015-2020: Srbija – 63,84; Mađarska – 45,19; Rumunija – 51,41; Hrvatska – 50,44; Bugarska – 59,68; Slovenija – 53,44; Severna Makedonija – 54,02; BiH – 52,07; Crna Gora – 57,86.

kojima žive. Ona je društveno okruženje koliko i fizičko okruženje. Dakle, lokane zajednice nisu samo poželjni ekološki održivi entiteti, **one** su isto tako, pa i više od toga – **poželjni društveno održivi entiteti**. Pri tome, društvena održivost se ne može stvoriti jednostavno kroz fizički dizajn zajednice, kao što se ni održivost životne sredine ne može stvoriti samo fizičkim dizajnom. Fizički dizajn ne može osigurati da će pojedinci, porodice i zajednice voditi ekološki održiv način života, iako može pomoći da se takvi ekološki održivi izbori učine lakšim. Isto tako, **postoji mnogo toga što se može učiniti na „dizajnu“ meke infrastrukture zajednice**, kako bi se osigurala njena društvena održivost.

6.5.1. Zašto je to važno?

Kao nezavisna dimenzija održivog razvoja, i jednako važna kao ekonomska ili ekološka dimenzija, **društvena dimenzija razvoja još uvek nema široko priznanje** od strane naučnika, kao i od strane donosioca odluka.

Poseban problem nastaje, kada lokalna zajednica nema slobodu da se legitimiše kao javni autoritet u formi lokalne samouprave, već mora da deli kapacitete jednog javnog autoriteta sa drugim lokalnim zajednicama, delujući kao spolja nevidljivi deo jedne lokalne jedinice, kada je reč o životnoj i poslovnoj privlačnosti koju nudi i razvija. U tom smislu, i Grad Leskovac i Opština Vlasotince - sa svojih 144, odnosno 48 naseljenih mesta, pa dakle i ukupno 192 lokalne zajednice unutar dve lokalne jedinice – imaju posebnu odgovornost da iskoriste šansu koju pruža bogatstvo postojećih lokalnih različitosti.

Sam **društveni rast** je, inače, višestruki koncept koji obuhvata širenje, razvoj i poboljšanje društvenih odnosa, socijalnih veština, emocionalnog razvoja, zajednica i mreža. Uključuje kvalitativno i kvantitativno poboljšanje veza, interakcija i saradnje među pojedincima, vršnjačkim odnosima, grupama ili društvima (kulturni kontekst). Igra vitalnu ulogu u oblikovanju blagostanja i napretka društava, jer podstiče saradnju, inovacije i ukupan kvalitet života pojedinaca u tim društvima. Može se manifestovati u različitim oblicima, kao što su:

- **Rast stanovništva** – Povećanje veličine zajednice ili društva kroz faktore kao što su natalitet, imigracija ili migracija.
- **Razvoj zajednice** – Poboljšanje fizičke (fizičke) i socijalne infrastrukture unutar zajednice, poboljšanje kvaliteta života i mogućnosti za njene stanovnike.

- **Ekonomski rast** – Unapređenje ekonomskog blagostanja društva, koje se često meri faktorima kao što su BDP, stopa zaposlenosti i raspodela prihoda.
- **Tehnološki napredak** – usvajanje i integracija novih tehnologija koje olakšavaju komunikaciju, umrežavanje i razmenu informacija među pojedincima i zajednicama.
- **Kulturno obogaćivanje** – Diverzifikacija i evolucija kulturnih praksi, društvenih veština, verovanja i tradicija unutar društva.
- **Društveni kapital** – Razvoj poverenja, društvenih mreža i zajedničkih vrednosti među pojedincima i grupama, što može dovesti do povećane saradnje i kolektivnog delovanja.
- **Globalna povezanost** – Rastuća međusobna povezanost društava na globalnom nivou, vođena globalizacijom, međunarodnom saradnjom i razmjenom ideja i resursa.

Kada je reč o samoj zajednici, ona treba **da privuče i zadrži** stanovnike različitih pozadina, uzrasta i staža, **ako želi** da uspe kao mesto u kojem ljudi žele da žive na duži rok. Početna motivacija za preseljenje u novu zajednicu često je kvalitetniji smeštaj, više prostora po istoj ceni i izgledi za zapošljavanje. Da bi uspela da privuče nove i zadrži postojeće stanovnike, jedna lokalna zajednica treba **da promoviše blagostanje - razumevanjem** šta je ljudima potrebno od mesta u kojem žive i rade i **kombinovanjem** dizajna fizičkog sveta sa dizajnom društvenog sveta, tj. izgradnjom infrastrukture koja podržava društveni i kulturni život, društvene pogodnosti, sisteme za angažovanje građana i prostor za ljude i mesta za razvoj.

S tim u vezi, uzimajući u obzir obrazovanje, zdravlje i sticanje dohotka u proceni blagostanja, **pristup zasnovan na humanom razvoju**, koji organizacije poput UNDP-a primenjuju još od 1990. godine, napušta dohodak po glavi stanovnika kao ključnu standardnu determinantu nivoa razvijenosti. Koncept humanog razvoja počiva na uverenju da je pojam razvoja znatno širi od ekonomskog rasta, da su **ljudi „istinsko bogatstvo“** zemalja i da je krajnji cilj razvoja njihovo blagostanje.

§ Osnovne **demografske karakteristike** Grada Leskovca i Opštine Vlasotince date su kako sledi:

Pokazatelj		Grad Leskovac	Opština Vlasotince
Kretanje ukupnog broja stanovnika	1948	113158	33845
	1971	147487	36002
	1991	161986	34302
	2002	156252	33112
	2022	123950	25695
Kretanje udela gradskog stanovništva	1948	20,8%	14,5%
	1971	34,3%	24,4%
	1991	42,0%	42,4%

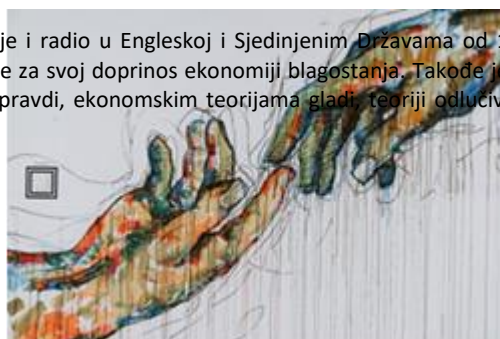
	2002	44,0%	49,0%
	2022	47,1%	58,1%
Projektovan broj stanovnika (2041)		115457	22258
Dinamika projektovanog smanjenja stanovništva u odnosu na nacionalni trend		sporije za 44,2%	brže za 17,1%
Gustina naseljenosti (broj stanovnika/km ²)		121	84
Udeo ekonomski aktivnog stanovništva u ukupnom broju stanovnika (2022)		41,6%	43,2%
Prosečna starost stanovništva (u godinama)		44	44
Indeks starenja (60+ godina / 0-19)		158	161
Ukupan broj domaćinstava (2022)		42294	8388
Prosečan broj članova domaćinstva (2022)		2,92	3,06
Ukupan broj porodica (2022)		37592	7770
Udeo stanovništva drugih nacionalnosti (2022)		9,8%	5,4%
Udeo stanovništva pravoslavne veroispovesti (2022)		94,9%	96,6%
Broj staračkih domaćinstava		8343	1636
Udeo staračkih u ukupnom broju domaćinstava		19,7%	19,5%
Udeo doseljenog stanovništva		47,9%	41,0%
Broj osoba sa invaliditetom stare 2 i više godina		12561	3101

6.5.2. Principi društvene održivosti

Četiri principa (dimenzije)¹⁰⁶ na kojima se zasniva održivost jedne lokalne zajednice su:

- (1) **Kvalitet života** - Velika tema koja pokriva mnoge aspekte stvari koje utiču na naše životne kvalitete. Suština je da **pojedinač doživljava kvalitet života samo i isključivo na lokalnom nivou**: pristupačno stanovanje, fizička i mentalna medicinska podrška, mogućnosti obrazovanja, mogućnosti zapošljavanja, zabave, učenja i fizičke aktivnosti, pristup podršci, odnosi sa susedima, bezbednost i sigurnost itd. – to je svačija životna stvarnost, bez obzira na kojoj tački zemljine kugle da živi.
- (2) **Jednakost i različitost** – Princip jednakosti podrazumeva aktivnosti kojim se smanjuju nepovoljnosti za određene grupe, ili pomaže određenim grupama da uklone barijere kako bi

¹⁰⁶ Amartya Kumar Sen (1933-), Indijski ekonomista i filozof. Predavao je i radio u Engleskoj i Sjedinjenim Državama od 1972. godine. Sen je 1998. godine dobio *Nobelovu nagradu* za ekonomske nauke za svoj doprinos ekonomiji blagostanja. Takođe je dao veliki naučni doprinos teoriji društvenog izbora, ekonomskoj i socijalnoj pravdi, ekonomskim teorijama gladi, teoriji odlučivanja, ekonomiji razvoja, javnom zdravlju i merama blagostanja zemalja.

imali veću kontrolu nad svojim životima. Takođe uključuje identifikovanje uzroka i razloga nedostataka i pronalaženje načina za njihovo smanjenje. Dimenzija raznolikosti društvene održivosti uključuje pronalaženje potreba iz različitih različitih grupa različitih tipova različitosti i procenu njihovih potreba, kao i obrazovanje svih da imaju različita gledišta kako bi iskoristili prednosti različitosti.

- (3) **Društvena kohezija** - Podrazumeva povećanje učešća pojedinca u ciljnoj grupi, kao i pomoć ciljnim grupama da pristupe javnim i građanskim institucijama. Jedan važan faktor je izgradnja veza između različitih ciljnih grupa na širi način podsticanjem ciljnih grupa da daju doprinos društvu.
- (4) **Demokratija i upravljanje** – Podrazumeva samoupravu gradova, naselja, sela i okruga demokratskim sredstvima. Dobro upravljanje obezbeđuje da budžet i resursi budu adekvatni za održavanje programa održivosti i sposobnost da se to izmeri.

Svetska iskustva u oživotvorenju ovih principa govore da procena sopstvenog grada, varoši, sela treba da se vrši **kroz sočivo blagostanja, lokalnih društvenih prednosti i onoga „što ide kako treba“**, tj. ne samo kroz sračunavanje BDP-a po stanovniku, i ne samo evidentiranja lokalnih deficita, ranjivosti i svega što „ide po zlu“. Zato što tada izvan vidokruga ostaje međusobna bliskost, komšijska ljubaznost, život u ambijentu međusobno znanih, briga za suseda i komšijska ispomoć, važnost ugleda u zajednici, težina lične preporuke i zajedničkih kontakata u traženju posla, lokalne vrednosti i etika, svakodnevni uvid u karakter i postupke pojedinca i sve ono što čini posebnim život pojedinca kao pripadnika lokalne zajednice: sadržaji života koje „nemaju cenu“, ali „imaju vrednost“. A to je zapravo „**socijalni kapital**“ lokalne zajednice, tj.

- njena **kolektivna i/ili individualna vrednost** dobijena iz povezanosti teritorijalno bliskih grupa ili mreža u formi povezujućih, premošćujućih i institucionalnih odnosa¹⁰⁷;
- njene **norme reciprociteta (solidarnosti) i međusobno poverenje** njenih pripadnika, od čega neposredno zavisi nivo sreće i blagostanja u bilo kojoj društvenoj sredini;
- njen **potencijal** da angažuje ljude za potrebe saradnje i koordinacije za lično i/ili opšte dobro.

¹⁰⁷ **Povezujući socijalni kapital** upućuje na socijalne mreže izgrađene oko percipiranih zajedničkih identiteta kao što su društvena klasa, etnička pripadnost, starost, pol, obrazovanje, veroispovest, jezik i tako dalje. Ovaj kapital opisuje veze između ljudi sa sličnim personalnim i socijalnim karakteristikama koji mogu biti članovi porodice, prijatelji, rođaci ili susedi. **Premošćujući socijalni kapital** prelazi granice socijalnih kategorija, identiteta i statusa tako što povezuje ljude iz raznovrsnih socijalnih sredina, inkluzivnijeg je karaktera i otuda snažnije utiče na socijalnu koheziju. Ove veze su demografski raznovrsnije i uvode nove informacije i resurse koji mogu pomoći pojedincima da napreduju u društvu. **Institucionalni socijalni kapital** se u osnovi odnosi na veze između civilnog društva i države, odnosno građana i onih koji donose odluke.

S tim u vezi, kreatori izuzetno vrednog istraživanja¹⁰⁸ o **socijalnom kapitalu opština** u Srbiji i njegovoj ulozi, istakli su, između ostalog, i sledeće:

- ▶ „Što je zajednica **čvršće povezana** socijalnim mrežama i vezama, to je njena sposobnost prilagođavanja i otpornosti prema šokovima **veća**. U situacijama u kojima sistem neadekvatno funkcioniše, u prvi plan dospevaju **vrednosti** ličnih kontakata, mreža i građanskih inicijativa kojima se premošćuje jaz između odocnele reakcije sistema i neodložnih potreba zajednice.“
- ▶ „..... pristup utemeljen na humanom razvoju potrebno je proširiti uvođenjem kolektivne perspektive, jer se **zajednica** pokazala kao važno sredstvo **individualnog razvoja**.“
- ▶ „**Bliske veze unutar zajednice** doprinose obimu volonterskih aktivnosti. Kao što pokazuje primer Srbije, zajednice su imale koristi od tog resursa bez obzira na to da li su i koliko računale na njegov potencijal.“
- ▶ „Kada se daje ocena opština u Srbiji na agregatnom nivou, u apsolutnoj vrednosti, najizraženiji faktori otpornosti su ekonomske, a potom fizičke karakteristike. Međutim, kada se indeks kapitala otpornosti razloži na nivou opština, neki drugi kapitali dobijaju **važniju** ulogu, na primer, **socijalni kapital**.“
- ▶ „Pripadnici lokalnih zajednica u Srbiji pokazuju **znatan nivo poverenja** u članove porodice i prijatelje.“

6.5.3. Ključni aspekti društvene održivosti na lokalnom nivou

Ključni aspekti društvene održivosti Grada Leskovca, Opštine Vlasotince i Republike Srbije uporedno su dati u tabeli koja sledi:

Pokazatelj	Grad Leskovac	Opština Vlasotince	Republika Srbija
Zdravlje			
Očekivano trajanje života živorođenih (prosek godina, 2022)	74	73	76
Broj živorođenih na 1000 stanovnika (2022)	9	8	9,4
Broj umrlih na 1000 stanovnika (2022)	18	18	16,4
Broj lekara na 1000 stanovnika (2022)	3,2	1,4	3,1
Broj stomatologa na 10000 stanovnika	2,6	1,9	2,2
Incidencija tuberkuloze (na 100000 stanovnika)	8,8	11,6	9,0
% dece vakcinisane protiv	100%	94,0%	95,1%

¹⁰⁸ ¹⁰⁸ UNDP, Izveštaj o humanom razvoju, Srbija 2016 – SOCIJALNI KAPITAL, Nevidljivo lice otpornosti, ISBN: 978-86-7728-239-4

	difterije, tetanusa i velikog kašlja u prvoj godini života							
	% dece vakcionisane protiv malih boginja u prvih 18 meseci života	78,4%		87,1%		88,0%		
Obrazovanje	Udeo stanovništva (15 +) sa višim i visokim obrazovanjem (2022)	18% žene	17% muškar.	15% žene	14% muškar.	16% žene	16% muškar.	
	Udeo stanovništva (15+) sa srednjim obrazovanjem (2022)	52% žene	61% muškar.	49% žene	59% muškar.	44% žene	54% muškar.	
	Udeo stanovništva (15+) sa osnovnim obrazovanjem	18% žene	16% muškar.	21% žene	22% muškar.	21% žene	22% muškar.	
	Udeo kumpjuterski pismenog stanovništva (15 +, 2022)	40% žene	38% muškar.	32% žene	34% muškar.	33% žene	36% muškar.	
	Udeo kompjuterski delimično pismenog stanovništva (15+, 2022)	27% žene	33% muškar.	32% žene	39% muškar.	14% žene	16% muškar.	
	% zadovoljenja potrebe za ustanovama predškolskog obrazovanja (2021)	89,2%		80,5%		69,3%		
	Neto stopa obuhvata osnovnim obrazovanjem (2022)	95,3%		97,3%		93,9%		
	Učenici upisani u srednje škole (2023)	4770		818		/		
Socijalna zaštita	Stopa rizika od siromaštva ¹⁰⁹ (% , 2013)	42,7		43,8		25,7		
	Stopa rizika od siromaštva – rang lokalne jedinice (ukupno 174)	138		141		/		
	Džini koeficijent ¹¹⁰ (od 0 do 100, 2013))	36,8		36,1		36,8		
	Relativni jaz rizika od siromaštva ¹¹¹ (u %)	15,9		16,2		8,8		
	Indeks dečjeg blagostanja ¹¹²	Vrednost indeksa (2014)	32,14		28,32		38,4	
		Rang lokalne jedinice (od 174)	82		110			
	Udeo korisnika socijalne zaštite u ukupnoj populaciji (2022)	10,0%		10,7%		10,3%		
	Odnos korisnika socijalne	347		689		437		

¹⁰⁹ **Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti** pokazuje procenat lica koja su u riziku od siromaštva, ili su izrazito materijalno i socijalno uskraćena, ili žive u domaćinstvima veoma niskog intenziteta rada.

¹¹⁰ **Džini koeficijent** pokazuje meru nejednakosti prihoda. Niži koeficijent označava manju nejednakost prihoda.

¹¹¹ **Relativni jaz rizika** od siromaštva predstavlja razliku između praga rizika od siromaštva i medijane ekvivalentnog raspoloživog prihoda lica koja su ispod praga rizika od siromaštva.

¹¹² **Indeks dečjeg blagostanja** ima vrednost od 1 do 100, i predstavlja složeni pokazatelj društveno-ekonomskog položaja dece na lokalnom nivou, koji se meri na osnovu 12 pokazatelja različitih aspekata uslova života dece. Ovih 12 aspekata prikupljeni su iz zvanične statistike i grupisani u četiri kategorije: zdravlje i zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, obrazovanje i ekonomski uslovi. Podaci se prikupljaju na godišnjem nivou, čime se omogućava praćenje promena u ovoj oblasti.

Projekat „ZELENO-PLAVE ZAJEDNICE“, Dokument „ISTRAŽIVANJE O MOGUĆNOSTIMA ZELENOG RASTA U GRADU LESKOVCU I OPŠTINI VLASOTINCE, jun-avgust, 2024. godine

	zaštite i stručnih radnika centra za socijalni rad (2022)			
	Stopa dece koja koriste usluge smeštaja u hraniteljskim porodicama (na 1000 dece)	3,8	3,5	4,4
	Udeo korisnika novčane socijalne pomoći u ukupnoj populaciji	3,4%	6,0%	3,1%
	Udeo korisnika dečjeg dodatka u ukupnoj populaciji dece	16,0%	29,6%	17,7%
	Udeo korisnika domova (65+) u populaciji 65+ godina starosti	0,3	0,3	0,5
Kultura	Broj posetilaca bioskopa na 1000 stanovnika (2022)	132	/	475
	Broj posetilaca muzeja na 1000 stanovnika (2022)	77	110	325
	Broj posetilaca pozorišta na 1000 stanovnika (2022)	122	/	153
Zaštita	Broj prijavljenih slučajeva porodičnog nasilja prema deci na 1000 stanovnika	0,4	0,5	1,2
	Broj prijavljenih slučajeva porodičnog nasilja nad ženama na 1000 stanovnika (2022)	4,59	9,84	2,91
	Stopa dece (6-17) u sukobu sa zakonom (na 1000 dece)	12	11	10
Društvena participacija	Procenat birača izašlih na izborima za odbornike (2020)	58,6%	68,0%	49,2%
	Procenat žena odbornika (2020)	36,0%	33,3%	33,3%
Budžetska potrošnja	Rashodi korisnika budžetskih sredstava po stanovniku (u RSD, 2022)	116.270,00	77.817,00	347.383,19
	Rashodi korisnika budžetskih sredstava po stanovniku za obrazovanje (u RSD, 2022)	30.908,00	28.191,00	38.703,53
	Rashodi korisnika budžetskih sredstava po stanovniku za zdravstvo (u RSD, 2022)	37.044,00	17.572,00	51.429,00
	Rashodi korisnika budžetskih sredstava po stanovniku za socijalnu zaštitu (u RSD, 2022)	2.247,00	1.305,00	4.609,73
	Prihodi i primanja budžeta lokalne samouprave po stanovniku (u RSD, 2022)	38.778,00	38.781,00	65.314,00
	Rashodi i izdaci budžeta lokalne samouprave po stanovniku (u RSD, 2022)	38.055,00	40.133,00	62.399,00
Pravosuđe	Maloletni učinioci krivičnih dela (14-17) kojima su izrečene krivične sankcije (na 10000 stanovnika)	1,98	4,65	2,41
	Pravosnažno osuđena punoletna lica (na 10000)	41,8	24,8	40,5

stanovnika)

6.5.4. Rezltati fokusgrupnog intervjuja

Orijentiri sa fokus-grupnog intervjuja:

- ✚ **Marija** (Vlasotince): *Imam tri deteta i četiri unučića. I bila bih najsrećnija da svi žive ovde!*
- ✚ **Sanja** (Leskovac): *Želim budućnost u kojoj nećemo potcenjivati sami sebe!*
- ✚ **Sanja** (Vlasotince): *Svako treba da počne od sebe, ne čekajući druge. Kad krenem da pešačim od svoje kuće – nijednog drveta. Napravila sam projekat, da promenim to. I promenila sam!*
- ✚ **Dorđe** (Leskovac): *Nema ništa vrednije od onoga što mi imamo ovde. To što mi imamo ovde – drugde pokušavaju da naprave veštački!*
- ✚ **Marina** (Vlasotince): *Povezali smo se kao komšije, da bismo sačuvali ulicu koja predstavlja identitet Vlasotinca.*
- ✚ **Stevica** (Leskovac): *Najveća razvojna šansa vezana je za mogućnost da svako naše selo počne da odlučuje o sebi. A tu ima posla i za nas i za državu.*
- ✚ **Vladica** (Vlasotince): *Ne želim da živim budućnost „pokondirenih tikvi“!*
- ✚ **Emili** (Leskovac): *Važna nam je sudbina naše dece sa posebnim potrebama i njihovih porodica. Okupili smo se da im pomognemo, tako što ćemo im nabavljati igračke od novca obezbeđenog sakupljanjem papira za recikliranje!*
- ✚ **Dušan** (Vlasotince): *Ljudi u selu Dadincu godinu dana su danonoćno čuvali svoju reku od profitera koji je hteo da napravi mini-hidroelektranu. I sačuvali su je.*
- ✚ **Nataša** (Vlasotince): *Ovaj kraj nije zagađen. Imamo selo koje možemo da sačuvamo. Ljudi su počeli da se vraćaju*

- ✚ **Nenad** (Leskovac): *Kukavica uopšte nije posečena, mada kud god da krenem, čujem kako ljudi pričaju da jeste!*
- ✚ **Žaklina** (Vlasotince): *Nažalost, uleteli smo u vrtlog potrošačkog društva!*
- ✚ **Milena** (Leskovac): *Zašto u ovoj državi baš sve mora da bude crno?*

§ Odgovori oko kojih postoji **puna, ili najviši nivo saglasnosti**:

✚ **Vlasotince:**

- ✓ Žele da žive u mestu, koje ima svoj identitet i preuzima od drugih ono što poboljšava život, ali čuva identitet (puna saglasnost);
- ✓ Ako bi lokalna samouprava napravili i usvojili jedan veoma dobar plan lokalnog razvoja, savetovali bi mlade da ostanu ovde (puna saglasnost);
- ✓ Zdravlje je na prvom mestu, kada je reč i zadovoljavanju lokalnih potreba (90% ispitanika saglasno).
- ✓ Reč “dom” doživljava se kao pripadnost porodici, zajednici i okolnoj prirodi (95%)
- ✓ Lokalna samouprava je najvažnija za bolji život na ovom prostoru (80%).

✚ **Leskovac:**

- ✓ Žele da žive u mestu, koje ima svoj identitet i preuzima od drugih ono što poboljšava život, ali čuva identitet (puna saglasnost);
- ✓ Slika željene budućnosti uključuje i život sopstvenog potomstva u ovoj sredini (puna saglasnost)
- ✓ Mogu da zamisle svoju decu, unuke u svom sadašnjem mestu življenja, ukoliko se ono razvija (puna saglasnost);
- ✓ Željena budućnost se opisuje kao mogućnost ličnog napredovanja u saglasnosti sa zajednicom i prirodom (90%).
- ✓ Reč “dom” doživljava se kao pripadnost porodici, zajednici i okolnoj prirodi (86%);
- ✓ Zdravlje je na prvom mestu, kada je reč i zadovoljavanju lokalnih potreba (90% ispitanika saglasno).

§ Na osnovu rezultata fokusgrupnog intervjua, kao i drugih sagledanih aspekata društvene dimenzije lokalnog zelenog rasta u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince, može se izvesti zaključak da je u konkretnom slučaju reč o najvećem neiskorišćenom potencijal ove dve „zajednice lokalnih zajednica“, koji ima svoja najznačajnija **lokalna uporišta**, pre svega, pre svega u:

- ✚ **osvetljavanju i utemeljivanju kolektivne perspektive**, koja se izgrađuje i oživotvoruje kroz donošenje i ostvarivanje različitih, značajnih lokalnih planskih dokumenata, te

podržava odgovarajućim lokalnim javnim politikama, kao i uticanjem na donošenje odgovarajućih nacionalnih politika;

 prisustvu suštinskih elemenata:

- ✓ **povezujućeg** socijalnog kapitala, što se ogleda u percipiranom zajedničkom identitetu (videti rezultate fokusgrupnog intervjua); ispoljenoj zabrinutosti zajednice za nezaposlene, stare, uopšte, ranjive grupe lokalnog stanovništva isl.
- ✓ **premošćujućeg** socijalnog kapitala, što se ogleda u zajedničkom interesu za izlazak iz stanja višedecenijske razvojne marginalizacije i periferijalizacije ovog društveno-ekonomskog prostora, za integrisanje lokalne kulture, uključujući i lokalno narečje, u nacionalnu kulturnu baštinu itd.
- ✓ **institucionalnog** socijalnog kapitala, što se ogleda u poboljšanoj saradnji između lokalnih OCD, odnosno građana, i lokalnih donosioca odluka

Obnovljivi izvori energije poput solarne energije, energija vetra, hidroelektrana i biomasa, praktikovanje plodoreda, pokrivanja useva i pametnog korišćenja vode u poljoprivredi, selektivna seča i gazdovanje šumama, kao i sve drugo iz tog domena – to su standardni elementi na kojima se danas grade globalni, nacionalni i lokalni planovi širom sveta, objedinjujući **četiri osnovne funkcije održivosti životne sredine:**

Ekotočak: Prirodni resursi koje pruža biodiverzitet, koristi i pokretači promena.

- ▶ **Ekološki integritet** - Kamen temeljac održivosti. Naglašava očuvanje i obnavljanje prirodnih sistema, osiguravajući da oni mogu nastaviti da funkcionišu i pružaju osnovne usluge od kojih zavisi ceo život. Ovaj princip zahteva odgovorno upravljanje resursima, zaštitu biodiverziteta i ublažavanje zagađenja i degradacije staništa.

→ **Očuvanje biodiverziteta** - Biodiverzitet, raznolikost života na Zemlji, od vitalnog je značaja za stabilnost i otpornost ekosistema. Obuhvata raznovrsnost vrsta, genetski materijal i same ekosisteme. Čuvanjem biodiverziteta obezbeđujemo da se ekosistemi mogu prilagoditi promenljivim uslovima, kao što su klimatske fluktuacije ili invazivne vrste. Ovo koristi divljim životinjama i obezbeđuje vitalne resurse za ljudsku populaciju, kao što su hrana, lekovi i čista voda.

→ **Efikasnost resursa, ekološka produktivnost** - Efikasno korišćenje resursa je od suštinskog značaja za održavanje ekološkog

integriteta. Ovo uključuje smanjenje otpada, minimiziranje eksploatacije resursa i usvajanje održivih praksi poljoprivrede, šumarstva i ribarstva. Podstiče razvoj obnovljivih izvora energije i promoviše modele recikliranja i cirkularne ekonomije kako bi se smanjio teret prirodnih sistema. **Produktivnost resursa** je mera ukupne količine materijala koje privreda direktno koristi (mereno kao domaća potrošnja materijala (DMC)) u odnosu na BDP. Pruža uvid u to **da li je došlo do razdvajanja** između korišćenja prirodnih resursa i ekonomskog rasta.

→ **Prevenција i sanacija zagađenja** - Rešavanje problema zagađenja je kritičan aspekt ekološkog integriteta. Ovo uključuje kvalitet vazduha i vode, kontaminaciju zemljišta i upravljanje opasnim otpadom. Održive prakse se fokusiraju na smanjenje emisija, tretiranje zagađivača i sanaciju kontaminiranih lokacija kako bi se osiguralo da se ekosistemi oporave i napreduju

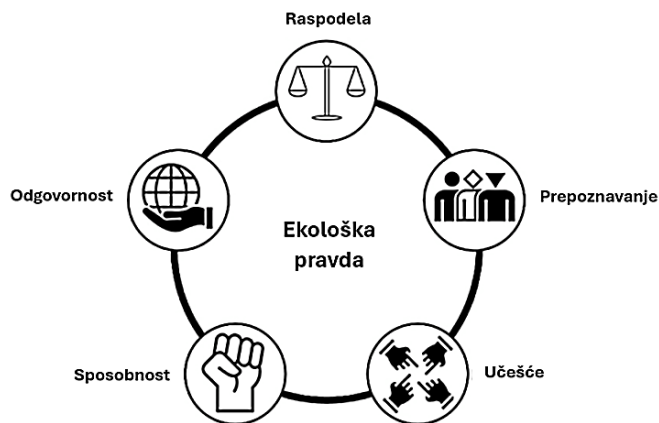
- **Socijalna jednakost** - Društvena pravičnost ima za cilj stvaranje pravednog i inkluzivnog društva u kojem svaki pojedinac ima priliku da ispuni svoj potencijal. On obuhvata pitanja kao što su ljudska prava, socijalna pravda i jednak pristup resursima i mogućnostima, odnosno ekološka pravda.

→ **Jednak pristup osnovnim potrebama** - Osigurati da svi imaju pristup čistoj vodi, hranljivoj hrani, adekvatnom skloništu, zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju je od najveće važnosti za socijalnu jednakost. Održive inicijative rade na eliminisanju siromaštva, gladi i dispariteta u pristupu osnovnim uslugama, promovišući na taj način dobrobit zajednica širom sveta.

→ **Inkluzivno donošenje odluka** - Uključivanje zajednica u procese donošenja odluka je ključno za društvenu pravičnost. Osnažuje pojedince da učestvuju u oblikovanju politika, programa i projekata koji direktno utiču na njihove živote. Inkluzivno upravljanje podstiče osećaj vlasništva i odgovornosti, što dovodi do pravednijih ishoda.

→ **Ljudska prava i pravda** - Poštovanje i poštivanje ljudskih prava je ključna komponenta društvene jednakosti. Ovo uključuje zaštitu prava marginalizovanih grupa, zalaganje za rodnu ravnopravnost i obezbeđivanje pravičnog tretmana u skladu sa zakonom. Inicijative za održivost imaju za cilj da isprave istorijske nepravde i promovišu društvo u kome se svi pojedinci cene i poštuju.

Ekološka pravda podrazumeva pravičan tretman i značajno učešće svih ljudi bez obzira na rasu, boju kože, nacionalno poreklo ili prihode u pogledu razvoja, primene i sprovođenja zakona, propisa i politika životne sredine.

- **Ekonomska efikasnost** - Ekonomska efikasnost u održivosti uključuje **stvaranje robusne i otporne ekonomije** koja stvara prosperitet bez iscrpljivanja resursa ili degradacije životne sredine. Nastoji da uravnoteži ekonomski rast sa dugoročnom stabilnošću i upravljanjem životnom sredinom.

→ **Cirkularna ekonomija, zelena ekonomija** - **Cirkularne ekonomije** daju prioritet smanjenju, ponovnoj upotrebi i reciklaži materijala, minimizirajući otpad i potrošnju

resursa. Prelaskom sa linearnog modela „uzmi-uradi-odlaži“, ekonomije mogu postići veću efikasnost resursa i smanjiti svoj ekološki otisak. **Zelena ekonomija** ima za cilj smanjenje ekoloških rizika i ekoloških nedostataka, te razvoj bez degradacije životne sredine. Ona je blisko povezana sa ekološkom ekonomijom, ali ima više politički primenjeni fokus.

→ **Zelene tehnologije i inovacije** - Uključivanje

održivih tehnologija i praksi u industrije je od suštinskog značaja za ekonomsku efikasnost. Ovo uključuje obnovljive izvore energije, energetski efikasne tehnologije i metode

održive poljoprivrede. Ulaganje u istraživanje i razvoj podstiče inovacije i podstiče ekonomski rast uz minimiziranje uticaja na životnu sredinu.

→ **Analiza troškova i koristi** - Održivost zahteva procenu dugoročnih troškova i koristi od akcija. Ovo uključuje razmatranje ne samo trenutnih ekonomskih dobitaka već i potencijalnih uticaja na životnu sredinu i društvo. Uzimajući u obzir eksterne efekte i usvajajući holistički pristup, ekonomske odluke mogu dovesti do održivijih ishoda.

► **Međugeneracijska jednakost** - Odgovornost sadašnjih generacija da ostave održiv i uspešan svet budućim generacijama. Naglašava potrebu očuvanja prirodnih resursa i održavanja stabilnog okruženja kako bi se osiguralo dobrobit svih onih koji dolaze posle nas.

→ **Planiranje nasleđa** - Podrazumeva donošenje odluka danas koje će pozitivno uticati na buduće generacije. Ovo uključuje zaštitu prirodnih staništa, ublažavanje klimatskih promena i odgovorno upravljanje resursima kako bi se sprečilo njihovo iscrpljivanje.

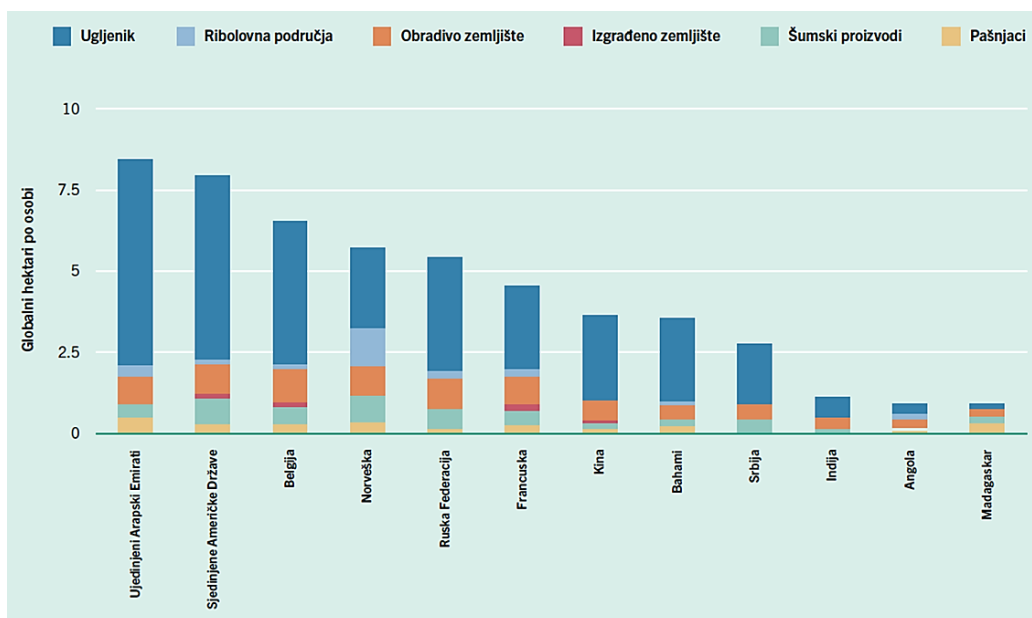
→ **Obrazovanje i svest** - Podsticanje ekološke svesti i obezbeđivanje obrazovanja o principima održivosti je ključno za međugeneracijsku jednakost. Opremajući buduće generacije znanjem i veštinama za rešavanje ekoloških izazova, mi ih osnažujemo da nastave nasleđe održivosti.

→ **Dugoročna politika i planiranje** – Vlade, lokalne samouprave i institucije igraju vitalnu ulogu u obezbeđivanju međugeneracijske jednakosti kroz razvoj i sprovođenje politika koje promovišu održive prakse. Ovo uključuje propise o upravljanju resursima, emisijama, korišćenju zemljišta i dugoročnom planiranju za održivu infrastrukturu i razvoj.

6.5.2. Opšti ekološki ambijent

Opšti ekološki ambijent za delovanje Grada Leskovca i Opštine Vlasotince na dostizanju održivosti životne sredine, profilisan je učinkom Republike Srbije u glavnim oblastima očuvanja i zaštite životne sredine. S tim u vezi, opšta je ocena da je u Srbiji danas **uspostavljen solidan zakonski okvir** u oblasti zaštite životne sredine i klimatskih promena, koji se još uvek usaglašava sa pravnim tekovinama Evropske unije. Takođe, treba napomenuti da je Srbija ratifikovala sve relevantne međunarodne ugovore u oblasti klimatskih promena, kao što su Kjoto protokol, UNFCCC, Sporazum iz Pariza itd. U skladu sa Sporazumom iz Pariza, Srbija je 2015. godine pripremila i usvojila *Nacionalno određeni doprinos smanjenju emisije gasova sa efektom staklene bašte (GSB)*. Prema ovom dokumentu, Srbija se obavezala da će smanjiti emisije GSB za 9,8% do 2030. godine u odnosu na nivoe iz 1990. godine (ovaj cilj preuzet je iz Nacrta strategije niskougljeničnog razvoja sa akcionim planom RS, 2019: 6–7). Na dijagramu ispod dat je **ekološki otisak** po glavi stanovnika odabranih zemalja, uporedno za 2017. godinu

Kada je reč o uočenim i predviđenim **društveno--ekološkim posledicama klimatskih promena** u Srbiji, analize pokazuju da će Srbija biti jedna od oblasti u svetu koju će **veoma pogoditi** klimatske promene, posebno u pogledu **porasta prosečnih temperatura**. Inače, srednje stanje klime u Srbiji je već značajno izmenjeno u odnosu na osnovnu liniju iz sredine 20. veka, posebno u pogledu nivoa prosečne temperature. Promena se kreće **ka toplijim uslovima i intenziviranju različitih vremenskih i klimatskih ekstrema**, kao što su toplotni talasi, ekstremne padavine, produženi sušni periodi i sl. Od šezdesetih godina 20. veka **postoji pozitivan porast temperature od 0,36°C po deceniji**, dok scenariji klimatskih promena predviđaju ukupan porast između 2°C i 4,3°C do 2100. godine, u poređenju sa periodom 1986–2005. Primećuje se **promena godišnjeg ciklusa padavina**, s manje padavina tokom leta i blagim porastom tokom drugih godišnjih doba. Štaviše, učestale su i epizode ekstremnih padavina. **Na jugu Srbije se očekuje veći porast prosečne temperature** nego u severnim delovima zemlje.

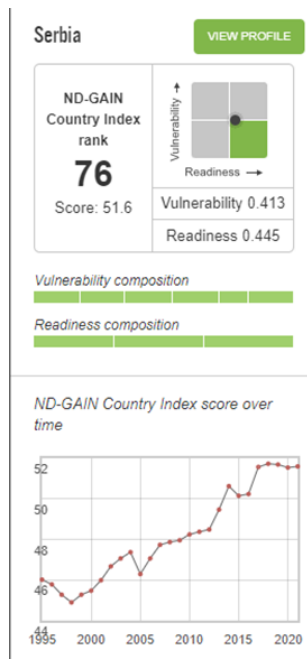
Uticaj klimatskih promena na različite aspekte života u Srbiji već se vidi. Ogromne su materijalne štete uzrokovane ekstremnim klimatskim i vremenskim pojavama. Uticaj klimatskih promena **ugrožava** javnu infrastrukturu, poljoprivrednu produktivnost, dostupnost vode i javno zdravlje. **Najranjiviji** sektori su poljoprivreda, šumarstvo, hidrologija i vodni resursi. Kada je reč o zdravlju stanovništva, toplotni stres se smatra **jednom od najštetnijih** posledica klimatskih promena koje dovode do povećanja mortaliteta i učestalosti raznih bolesti posebno kod starijih. Nepovoljne posledice klimatskih promena **posebno pogađaju najsiromašnija**, seoska područja u Srbiji, što ubrzava procese depopulacije. Smanjenje prinosa u poljoprivredi **destabilizuje lokalnu privredu** i može izazvati migraciju radno sposobnih ljudi koji traže posao.

Kada je reč o **stanju ranjivosti Republike Srbije** na uticaje klimatskih promena, prema nalazima Istraživačke grupe¹¹³ američkog *Univerziteta Notr Dam* (Indiana), koja analizira ključne aspekte ove problematike za 185 zemalja, situacija je sledeća:

Pokazatelj (2021.)	Opis pokazatelja	Rang Srbije (185 zemalja)
ND-GAIN Index	ND-GAIN (Notr Dam - Global Adaptation Initiative index) indeks zemlje rezimira ranjivost zemlje na klimatske promene i druge globalne izazove u kombinaciji sa njenom spremnošću da poboljša otpornost	76
Indeks ranjivosti	Ranjivost meri izloženost, osetljivost i sposobnost zemlje da se prilagodi negativnom uticaju klimatskih promena. Meri se ukupna	86

¹¹³ Kroz različite istraživačke inicijative, Istraživački tim Notr Dam-a ima za cilj da motiviše zajednice da izgrade društvene, fizičke i prirodne sisteme koji spasavaju živote i poboljšavaju živote, štite našu životnu sredinu i jačaju tržišne i političke pozicije.

	ranjivost uzimajući u obzir ranjivost u šest sektora za održavanje života – hrana, voda, zdravlje, usluge ekosistema, ljudsko stanište i infrastruktura.	
Indeks usluga ekosistema	Obuhvata ranjivost prirodnog kapitala na klimatske promene, ekološke resurse na koje se ljudi oslanjaju da bi podržali živote i sredstva za život. Indikatori uključuju: projektovanu promenu distribucije bioma, zavisnost od prirodnog kapitala, ekološki otisak, zaštićeni biom i angažovanje u međunarodnim konvencijama o zaštiti životne sredine.	87
Indeks zdravlja	Obuhvata ranjivost javnog zdravlja zemlje na klimatske promene, u smislu širenja zaraznih bolesti i pružanja zdravstvenih usluga. Indikatori uključuju: projektovanu promenu smrtnosti od bolesti izazvanih klimatskim promenama (proliv i neuhranjenost), projektovanu promenu opasnosti od malarije, zavisnost od spoljnih resursa za zdravstvene usluge, stanovništvo sirotinjskih četvrti, medicinsko osoblje i pristup poboljšanim sanitarnim objektima.	105
Indeks hrane	Obuhvata ranjivost zemlje na klimatske promene, u smislu proizvodnje hrane, potražnje za hranom, ishrane i ruralnog stanovništva. Indikatori uključuju: projektovanu promenu prinosa žitarica, projektovani rast stanovništva, zavisnost od uvoza hrane, ruralno stanovništvo, kapacitet poljoprivrede i neuhranjenost dece.	77
Indeks uslova života ljudi	Obuhvata ranjivost uslova života ljudi u zemlji na klimatske promene, uzimajući u obzir vremenske ekstreme, urbani razvoj, demografiju i saobraćajnu infrastrukturu. Indikatori uključuju: projektovanu promenu opasnosti od toplotnih talasa, projektovanu promenu opasnosti od poplava, urbanu koncentraciju, odnos starosne zavisnosti, kvalitet saobraćajne i trgovinske infrastrukture, i asfaltirane puteve	70
Indeks infrastrukture	Obuhvata ranjivost kopnene i energetske infrastrukture na klimatske promene, prvenstveno opštu spremnost na prirodne katastrofe povezane sa klimom, opasnosti na kopnu i izazove u snabdevanju energijom. Indikatori uključuju projektovanu promenu kapaciteta za proizvodnju hidroenergije, zavisnost od uvozne energije, stanovništvo koje živi ispod 5 metara nadmorske visine, pristup električnoj energiji i spremnost za katastrofe.	74
Indeks vode	Obuhvata ranjivost zaliha sveže vode zemlje na klimatske promene. Indikatori uključuju: projektovanu promenu godišnjeg oticanja, projektovanu promenu godišnjeg prihranjivanja podzemnih voda, stopu crpljenja slatke vode, odnos zavisnosti od vode, kapacitet brane i pristup pouzdanjoj vodi za piće	122
Indeks prilagodljivosti kapaciteta	Dostupnost društvenih resursa za prilagođavanje specifičnim sektorima. U nekim slučajevima, ovi kapaciteti odražavaju održiva rešenja za prilagođavanje. U drugim slučajevima, oni odražavaju kapacitete za postavljanje novijih, održivijih adaptacija	97
Indeks izloženosti	Priroda i stepen u kojem je sistem izložen značajnim klimatskim promenama. Komponenta ranjivosti nezavisna od društveno-ekonomskog konteksta.	41
Indeks osetljivosti	Mera u kojoj je zemlja zavisna od sektora na koji negativno utiče klimatska opasnost, ili udeo stanovništva koje je posebno podložno opasnosti od klimatskih promena	73

Kretanje opšteg Indeksa ranjivosti Srbije u periodu od 1995 do 2020. Godine dato je na dijagramu levo.

Ključni aspekti učinka Republike Srbije u oblasti zaštite i očuvanja životne sredine predstavljeni su u tabeli kako sledi:

INDEKS EKOLOŠKIH PERFORMANSI SRBIJE (EPI), 2024. GODINA¹¹⁴

KOMPONENTA	RANG, 2024 (180 zemalja).	EPI OCENA	10-GODIŠNJA PROMENA
INDEKS EKOLOŠKIH PERFORMANSI	64	49,3	-4,7
Vitalnost ekosistema	63	53,5	2,3
Biodiverzitet & staništa	71	53,5	3,7
Zaštita kopnenih bioma (nacionalni značaj)	132	29,7	6,4
Zaštita ključnih kopnenih područja biodiverziteta	104	48,5	5,6
Indeks reprezentativnosti zaštićenih područja	91	34,7	0,0
Efektivnost zaštićenih područja	103	53,2	0,0
Indeks zaštite vrsta	83	55,9	11,5
Indeks vrsta staništa	24	84,5	-1,2
Zaštita ljudskog zemljišta	95	85,4	0,0
Indeks crvene liste	50	73,8	-1,6
Otpornost bioklimatskog ekosistema	157	13,7	0,4
Šume	27	69,3	-3,1
Gubitak pokrivača drveća ponderisan trajnošću	18	78,0	-4,9
Neto promena pokrivenosti drveća	18	55,9	0,0

¹¹⁴ EPI za 2024. kombinuje 58 indikatora u 11 kategorija pitanja, u rasponu od ublažavanja klimatskih promena i zagađenja vazduha do upravljanja otpadom, održivosti ribarstva i poljoprivrede, krčenja šuma i zaštite biodiverziteta. Izvor: <https://epi.yale.edu/measure/2024/EPI>

Projekat „ZELENO-PLAVE ZAJEDNICE“, Dokument „ISTRAŽIVANJE O MOGUĆNOSTIMA ZELENOG RASTA U GRADU LESKOVCU I OPŠTINI VLASOTINCE, jun-avgust, 2024. godine

Integritet šumskog pejzaža	79	52.8	0.0
Zagađenje vazduha	43	86.3	-0.6
Izloženost ozonu ključnih područja biodiverziteta	103	46.8	-9.0
Prilagođena stopa rasta emisija za azotne okside	1	100.0	0.0
Prilagođena stopa rasta emisija za sumpor dioksid	80	86.6	2.9
Poljoprivreda	26	71.4	4.3
Indeks održivog upravljanja azotom	7	78.1	15.9
Višak fosfora	116	47.7	-1.8
Rizik od zagađenja pesticidima	138	46.3	-12.0
Relativni prinos useva	49	77.1	0.0
Vodni resursi	134	15.4	1.5
Proizvedene otpadne vode	120	34.9	0.0
Prikupljene otpadne vode	131	15.9	3.8
Prečišćene otpadne vode	123	10.1	0.0
Ponovna upotreba otpadnih voda	114	14.8	0.0
Zdravlje životne sredine	90	43.4	3.9
Kvalitet vazduha	123	31.6	4.3
Antropogena izloženost PM2.5	125	24.2	3.2
Čvrsta goriva za domaćinstvo	93	30.6	4.2
Izloženost ozonu	53	55.4	12.3
Izloženost NO2	87	36.4	2.0
Izloženost SO2	145	24.3	8.7
Izloženost CO	81	60.1	5.5
Izloženost isparljivim organskim jedinjenjima	75	39.9	-4.4
Sanitacija i vode za piće	32	82.6	3.3
Nebezbedna sanitacija	33	83.9	3.9
Nebezbedna voda za piće	31	81.8	3.0
Teški metali	68	54.1	4.2
Izloženost olovu	68	54.1	4.2
Upravljanje vodama	124	26.4	0.0
Generisani otpad po glavi stanovnika	102	39.4	0.0
Kontrolisani čvrsti otpad	75	52.3	0.0
Stopa oporavka otpada	168	0.5	0.0
Klimatske promene	79	43.6	-22.9
Ublažavanje klimatskih promena	79	43.6	-22.9
Prilagođena stopa rasta emisija za ugljen dioksid	79	47.6	-27.8
Prilagođena stopa rasta emisija za ugljen-dioksid (specifični ciljevi za zemlju)	143	30.8	-40.5
Prilagođena stopa rasta emisija za metan	86	44.9	-3.6
Prilagođena stopa rasta emisija za F-gasove	54	25.7	-74.3
Prilagođena stopa rasta emisija za azot oksid	4	95.8	44.6
Prilagođena stopa rasta emisija za crni ugljenik	146	40.7	-21.4
Neto tokovi ugljenika usled promene zemljišnog pokrivača	13	52.7	-0.4
Stopa rasta GHG prilagođena intenzitetu emisija	76	42.9	-17.7
Stopa rasta GHG prilagođena emisijama po glavi stanovnika	100	39.4	-20.6
Predviđene emisije u 2050	102	20.5	-79.5
Predviđene kumulativne emisije do 2050. godine u odnosu na budžet za ugljenik	139	53.5	0.0

Analiza podataka iz tabele pokazuje da je Republika Srbija:

- za poslednjih 6 godina napredovala **za 20 mesta**, gledano po rangu ostvarenog opšteg EPI indeksa koji se za 180 zemalja utvrđuje od strane relevantnih naučnih institucija;
- **najbolje pozicionirana** u kategoriji „šume“ (27 mesto), kategoriji „poljoprivreda“ (26), kategoriji „zagađenje vazduha“ (43) i kategoriji „sanitarije i voda za piće“ (32);
- gledano po pojedinim ekološkim pozicijama, zemlja je **najbolji (natprosečni) učinak** ostvarila na sledećim pozicijama:

- Indeks vrsta staništa (24 mesto);
- Indeks crvene liste (50);
- Gubitak pokrivača drveća ponderisan trajnošću (18);
- Neto promena pokrivenosti drveća (18);
- Prilagođena stopa rasta emisija za azotne okside (1);
- Relativni prinos useva (49);
- Indeks održivog upravljanja azotom (7);
- Nebezbedna sanitarija (33);
- Nebezbedna voda za piće (31);
- Neto tokovi ugljenika usled promene zemljišnog pokrivača (13)
- Prilagođena stopa rasta emisija za F-gasove (54)

→ suočena sa **najvećim izazovima** u kategorijama: vodni resursi (134); zdravlje životne sredine (90); klimatske promene (79).

→ **najslabije rangirana** na sledećim ekološkim pozicijama:

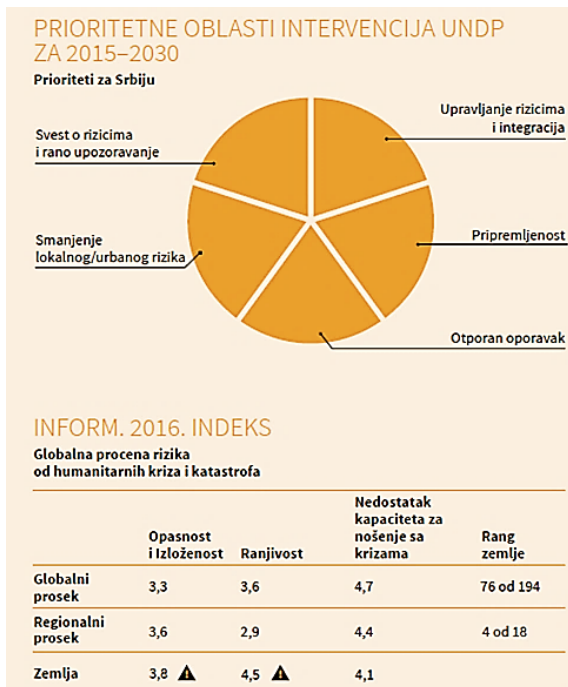
- ✓ Zaštita kopnenih bioma (nacionalni značaj, 132 mesto)
- ✓ Otpornost bioklimatskog ekosistema (157)
- ✓ Rizik od zagađenja pesticidima (137)
- ✓ Izloženost SO₂ (145)
- ✓ Stopa oporavka otpada (168)
- ✓ Predviđene kumulativne emisije do 2050. godine u odnosu na budžet za ugljenik (139).

6.5.3. Lokalna otpornost

Kao **polazne tačke** u karakterizaciji nasleđa za održivost sredine sredine Grada Leskovc i Opštine Leskovac, po svome značaju izdvajaju se nalazi o lokalnim jedinicama iz nacionalnog *Izveštaja o humanom razvoju, Srbija 2016*¹¹⁵ koji je sačinio tim eksperata iz *Centra za istraživanje javnih politika* i *Centra za socijalnu politiku*. U okviru ovog *Izveštaja* istražena je **otpornost** kao sposobnost opština u Srbiji da apsorbuju, odupru se i oporave od posledica prirodnih katastrofa – i da „grade bolje nego što je bilo“.

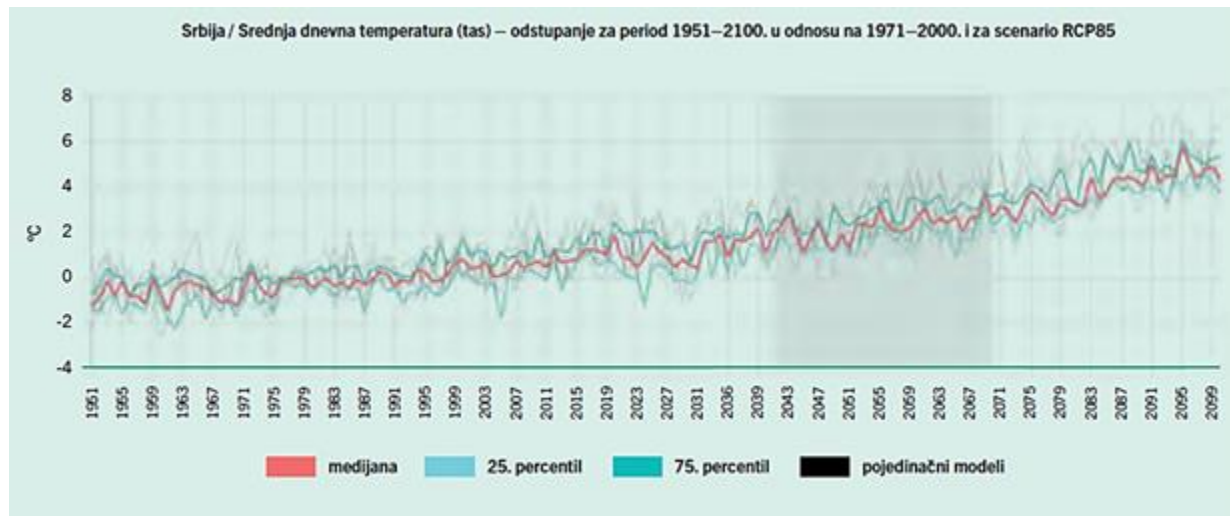
¹¹⁵ UNDP, *Izveštaj o humanom razvoju, Srbija 2016 – SOCIJALNI KAPITAL, Nevidljivo lice otpornosti*, ISBN: 978-86-7728-239-4

Pri tome, pošlo se od toga da je **lokalna raspoloživost i obilje kapitala** (prirodnog, fizičkog, ljudskog, ekonomskog, ljudskog i socijalnog i institucionalnog) – **osnova sposobnosti opštine** da razvije otpornost. Na primer, šume doprinose zaštiti od oluja i poplava, dok razvijena ekonomija doprinosi opštem blagostanju i smanjenju siromaštva. Takođe, kapitali su neophodni za upravljanje rizicima i sposobnost reagovanja: obrazovanje kao ljudski kapital uvećava znanje i veštine potrebne za razumevanje rizika kojima je zajednica izložena i uvećava sposobnost razvoja i sprovođenja strategija za smanjenje rizika, dok socijalni kapital doprinosi koordinaciji i saradnji koje su neophodne za brzo reagovanje.

Analizom raspoloživosti različitih oblika kapitala – prirodnog, fizičkog, ekonomskog, ljudskog i socijalnog i institucionalnog, te uključivanjem 39 indikatora, ustanovljen je kompozitni **Indeks kapitala otpornosti** za 170 opština u Srbiji, čime je ustanovljena **mera otpornosti opština** na promene u ekonomskim, socijalnim ili prirodnim aspektima okruženja. Prema dobijenim rezultatima Grad Leskovac, sa **Indeksom kapitala otpornosti** od 16,19, rangiran je kao **15-ti**, dok se Opština Vlasotince, sa vrednošću indeksa od 15,25, nalazi na **85-om** mestu od 170 analiziranih opština.

Ono što pada u oči i u jednom i u drugom slučaju, to je da je reč o lokalnim jedinicama koje su **neuporedivo bolje** rangirane prema karakteristici „otpornost“, nego prema karakteristici “stopa rizika od siromaštva“. Po ovoj drugoj karakteristici, Grad Leskovac nalazi se na 138-om mestu, a Opština Vlasotince na 141-om. Sa svoje strane, to ukazuje da **komparativne razvojne prednosti** ove dve lokalne jedinice leže, pre svega, u njihovoj otpornosti na promene u prirodnim i socijalnim aspektima okruženja, što znači u **natprosečnoj raspoloživosti prirodnog, ljudskog i socijalnog kapitala**.

6.5.4. Glavna uporišta

Posmatrano u odnosu na održivost životne sredine u Republici Srbiji, **glavna uporišta** održivosti životne sredine u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince su:

→ **Natprosečna racionalnost** u korišćenju vodnih resursa, s obzirom na činjenicu da nacionalni prosek u ukupno zahvaćenoj vodi po stanovniku iznosi 100,8 m³, a u Gradu Leskovcu 80,0 m³ po stanovniku i Opštini Vlasotince – 90,4 m³ po stanovniku. Takođe, slična je situacija i kada je reč o isporučenoj vodi za piće po stanovniku, gde je lokalni prosek u Gradu Leskovcu (45,7 m³/stanovnik) i Opštini Vlasotince (53,8 m³/ stanovnik) znatno niži od nacionalnog proseka (65,6 m³/stanovnik). U situaciji, kada naučna predviđanja govore da će se u narednih pedeset godina **rezerve pitke vode smanjiti za jednu trećinu, a vrlo je izvesno i za jednu polovinu**, ovakav odnos lokalnog stanovništva prema raspoloživim vodnim resursima može ga poštediti budućih, iznuđenih radikalnih zaokreta u racionalizaciji potrošnje vode. Takođe, navedeni podaci govore da se u ovim lokalnim sredinama - **bolje nego što je to u proseku slučaj** u Srbiji - čuvaju, štite i unapređuju ekosistemi i usluge koje oni pružaju.

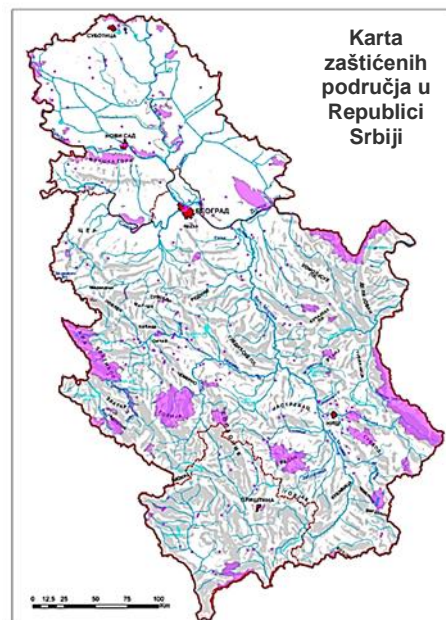
→ **Relativno dobra perspektiva obezbeđenosti vodom za piće** lokalnog stanovništva, s obzirom na postojanje i kapacitete postojeće akumulacije „Barje“ (Grad Leskovac) i planove Opštine Vlasotince za izgradnju akumulacije „Svođe“;

→ **Postojeći nivo efektivnosti, a pre svega odgovornosti prema životnoj sredini**, kada je reč o segmentu upravljanja otpadnim vodama na lokalnom nivou, s obzirom na činjenicu da je procenat domaćinstava priključenih na kanalizaciju i u Gradu Leskovcu (73%), i u Opštini Vlasotince (68,5%) - veći od nacionalnog proseka (62%). To pogotovo dobija na težini, ako se uzme u obzir da ukupne ispuštene otpadne vode (2022.) po stanovniku Grada Leskovca iznose 44,5 m³, Opštine Vlasotince – 50,9 m³, a Republike Srbije – 62,9 m³.¹¹⁶ S tim u vezi, novu perspektivu na ovom planu otvara novo postrojenje za preradu otpadnih voda u Leskovcu (slika desno), koje će 50% svojih potreba za energijom pokrivati iz sopstvene proizvodnje bio-gasa.

→ **Nivo obezbeđenosti i pružanja šumskih ekosistemskih usluga**, s obzirom na činjenicu da je u periodu od 1992.¹¹⁷ do 2022. godine ukupna obrasla šumska površina u Gradu Leskovcu povećana sa 33.061 ha na 41.818 ha, tj. za 26,5%, u Opštini Vlasotince sa 12.873 ha na 19.046 ha, tj. za 48%, dok u Republici Srbiji to povećanje iznosi 20%¹¹⁸. (Slika desno:

Karta zaštićenih područja u RS)

→ **Nivo zaštite kopnenih bioma** (zajednica biljnih i životinjskih vrsta koja ima zajedničke karakteristike za okolinu u kojoj postoje) **i biljnih i životinjskih vrsta**, s obzirom na to da:

▶ na teritoriji Grada Leskovca postoje:

✚ **2 područja staništa ptica** od međunarodnog značaja, kao i

✚ **5 lokaliteta zaštićenih stabala**, i to:

- stablo oskoruše u Sjenici,
- stablo topole (zapis) u Guberevcu,
- stablo brešta (zapis) Bogojevački brest,
- Kutleški hrast (zapis) u Kutlešu i
- stablo u Orašcu

✚ **2 zaštićena područja:**

¹¹⁶ Izvor: RZZS, *Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2023*

¹¹⁷ RZZS, *Opštine u Republici Srbiji, 1993.*

¹¹⁸ Izvor: RZZS, *Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2023;*

- Prirodni prostor kompleksa Jašunjskih manastira Sv. Jovana i Sv. Bogorodice (1989)
 - Specijalni rezervat prirode „Zeleniče“ (slika desno).
- Na teritoriji Opštine Vlasotince postoji jedno zaštićeno stablo - stablo hrasta (zapis) u Crnoj Bari.

6.5.5. Kvalitet vazduha

Kvalitet vazduha¹¹⁹ za period 2010-2022. godine na teritoriji Grada Leskovca na osnovu vrednosti parametara: sumpor-di-oksida, čađi i azot-di-oksida dat je u tabeli kako sledi:

Parameter	SO ₂ (t/god)		
Godina	Prekoračenje GV	Kvalitet	Srednja vrednost u grejnoj sezoni
2010	0 dana	I kategorija	5-8 puta veća
2011	0 dana	I kategorija	5-8 puta veća
2012	0 dana	I kategorija	5-8 puta veća
2013	0 dana	I kategorija	veća
2014	0 dana	I kategorija	veća
2015	0 dana	I kategorija	veća
2016	0 dana	I kategorija	veća
2017	0 dana	I kategorija	veća
2018	0 dana	I kategorija	veća
2019	0 dana	I kategorija	veća
2020	0 dana	I kategorija	veća
2021	0 dana	I kategorija	veća
2022	0 dana	I kategorija	veća
Parameter	Čađ (µg/m ³)		
Godina	Prekoračenje GV	Srednja vrednost u grejnoj sezoni	% dana preko MDV
2010	<50	2.5-5 puta veće	>10 u grejnoj sezoni
2011	<50	6 puta veća	23.46

¹¹⁹ Prema Izveštaju o kvalitetu vazduha u Evropi 2020. (EEP, 2020: 158), procenjuje se da svake godine u Srbiji zbog prekoračenja nivoa zagađujućih materija u vazduhu prerano umre oko 16.000 ljudi. Drugi izvori procenjuju broj prevremenih smrti usled zagađenja vazduha na 6.592 (SZO, 2019) i 9.773 (Program zaštite vazduha u Republici Srbiji sa akcionim planom 2021).

2012	<50	3 puta veća	30.2
2013	<50 srednje, 104 dana sa prekoračenjem	2 puta veća	30.86
2014	<50 srednje, 66 dana sa prekoračenjem	2 puta veća	19.64
2015	<50	2 puta veća	9.83
2016	<50 srednje, 41 dana sa prekoračenjem	2.5 puta veća	X
2017	<50 srednje, 37 dana sa prekoračenjem	3 puta veća	X
2018	<50 srednje, 48 dana sa prekoračenjem	2.65 puta veća	X
2019	<50	3 puta veća	X
2020	<50	3 puta veća	X
2021	<50 srednje, 12 dana sa prekoračenjem	2.6 puta veća	X
2022	<50 srednje, 12 dana sa prekoračenjem	puta veća	X
Parameter	NO₂ (µg/m³)		
Godina	Prekoračenje GV	Kvatitet	Srednja vrednost u grejnoj sezoni
2010	0 dana	I kategorija	2 puta veća
2011	0 dana	I kategorija	veća
2012	0 dana	I kategorija	veća
2013	4 dana	I kategorija (II kat.)	veća
2014	0 dana	I kategorija	veća
2015	4 dana	I kategorija (II kat.)	veća
2016	5 dana	I kategorija (II kat.)	veća
2017	1 dan	I kategorija	veća
2018	0 dana	I kategorija	1.9 puta veća
2019	0 dana	I kategorija	2 puta veća

2020	0 dana	I kategorija	veća
2021	0 dana	I kategorija	veća
2022	0 dana	I kategorija	veća

Podaci iz tabela pokazuju sledeće:

► U **Gradu Leskovcu** za proteklih 12 godina:

- **nijednom** nije zabeleženo prekoračenje GV sumpor-dioksida; kvalitet vazduha prema ovom parametru je I kategorija; do određenog povećanja dolazi tokom grejne sezone;
- **najveći izazov** predstavlja smanjenje prisustva čađi u grejnoj sezoni, kada je dolazi i do 104 dana (2013.) godišnje sa prekoračenjem;
- **povremeno, u kratkim intervalima** (4-5 dana) dolazi do prekoračenja GV azot-dioksida, uz povećane vrednosti u grejnoj sezoni i uz dominantnu zastupljenost vazduha I-og kvaliteta.

► U **Opštini Vlasotince** otpočelo se sa merenjem kvaliteta vazduha 2023. godine, a nalazi prvih merenja dati su u tabeli kako sledi:

Period ispitivanja: januar i februar 2023. godine									
Period uzorkovanja: 24 sata									
Januar 2023. god									
Parametar ispitivanja	Jedinica mere	Propisana vrednost (GV/TV)	20-21.	21-22.	22-23.	23-24.	24-25.	25-26.	26-27.
PM10	µg/m ³	50	36,0	85,2	104,7	39,8	47,9	66,5	63,0
Februar 2023. god									
Parametar ispitivanja	Jedinica mere	Propisana vrednost (GV/TV)	02-03.	03-04.	04-05.	05-06.	06-07.	07-08.	08-09.
PM10	µg/m ³	50	48,6	66,3	37,3	37,3	64,1	95,6	99,06

6.5.6. Procena rizika od katastrofa

Registar rizika od katastrofa Republike Srbije je interaktivna, elektronska, geografsko-informaciona baza podataka za teritoriju Republike Srbije koja sadrži podatke od značaja za upravljanje rizikom. Ovaj registar uspostavljen je prvi put 2022. Godine, i svake godine se

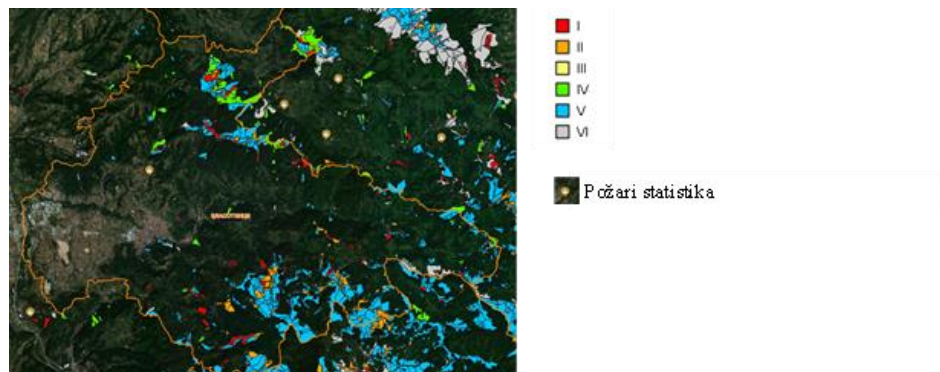
Požari statistika

dopunjuje. Uvidom u RRK konstatovano je da su teritorije Grada Leskovca i Opštine Vlasotinca u najvećoj meri **ugrožene od poplava, dok je rizik od požara i zemljotresa mali, skoro neznan.**

§ Leskovac (rizik od požara)

Najveći požari na teritoriji Leskovca desili su se 2004. godine kada je veliki požar izbio je u fabrici nameštaja u Leskovcu, izazvavši značajnu materijalnu štetu jer je zahvatio veliki deo proizvodnog pogona i skladišta i 2016. (Prikaz kategorija ugroženosti od požara u šumama i lokacija požara u prošlosti za teritoriju Grada Leskovca dat je na slici iznad)

Godine, kada je izbio požar u centru Leskovca, zahvativši nekoliko zgrada. Vatrogasci su brzo reagovali i uspeali da lokalizuju požar, ali je šteta bila značajna.

§ Vlasotonce (rizik od požara)

Najveći požari na teritoriji Vlasotinca desili su se 2015. godine, kada je izbio požar u industrijskoj zoni Vlasotinca,

zahvativši nekoliko objekata, i 2020. godine, kada je izbio požar u stambenom naselju u Vlasotincu, zahvativši nekoliko kuća. Brzom reakcijom vatrogasaca požar je lokalizovan, ali su nekoliko kuća pretrpele značajnu štetu. (Prikaz kategorija ugroženosti od požara u šumama i lokacija požara u prošlosti za teritoriju Opštine Vlasotinca dat je na slici iznad)

Ovi požari su podsetnik na **važnost preventivnih mera i brzog reagovanja** vatrogasnih službi kako bi se smanjila šteta i zaštitili životi ljudi. Lokalne vlasti i vatrogasne službe kontinuirano rade na unapređenju opreme i obuke kako bi što efikasnije reagovali u sličnim situacijama.

Leskovac i Vlasotinca, kao deo Srbije, nalaze se u području koje je istorijski **doživljavalo seizmičku aktivnost**. Evo pregleda značajnijih zemljotresa koji su pogodili ove regione:

§ Leskovac (rizik od zemljotresa)

1. Zemljotres iz 1922. godine:

- Datum: 18. septembar 1922.
- Magnituda: Oko 5.5.
- Opis: Zemljotres je izazvao značajnu štetu u Leskovcu i okolnim selima, ali na sreću, nije bilo većeg broja povređenih.

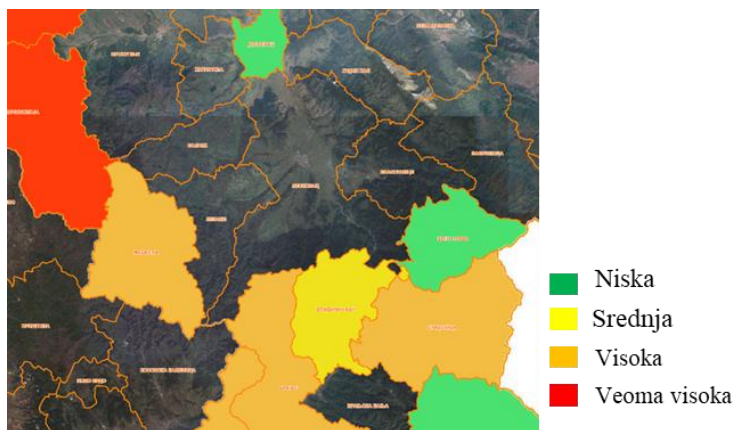
§ Vlasotinca (rizik od zemljotresa)

1. Zemljotres iz 2010. godine:

- Datum: 3. novembar 2010.
- Magnituda: 4.3.
- Opis: Epicentar ovog zemljotresa bio je blizu Vlasotinca. Nije bilo većih šteta niti povređenih, ali su se potresi osetili širom regiona.

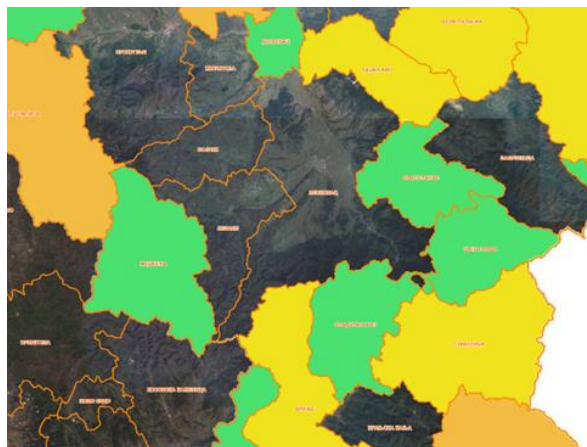
Iako ovi zemljotresi nisu među najjačima na globalnom nivou, za lokalno stanovništvo su bili značajni i ukazali su na potrebu za pripremom i prevencijom u slučaju budućih seizmičkih aktivnosti. Redovno praćenje informacija i preporuka od strane seizmoloških instituta može pomoći u smanjenju rizika i posledica od budućih zemljotresa.

Proučavajući Registar rizika od katastrofa, za područje Leskovca i Vlasotinca, uočava se **veoma povoljna situacija kada su u pitanju najverovatniji neželjeni događaji** (slika desno) i **neželjeni događaji sa najtežim posledicama**, i to: zemljotresi, odroni, klizišta i erozije, poplave, grad, olujni vetar,

snežne mećave, nanosi i poledica, hladni talas, topli talas, suša, epidemije i pandemije (ne računa se COVID 19), nedostatak vode za piće, biljne bolesti, bolesti životinja, požari i eksplozije, požari na otvorenom i tehničko-tehnološke nezgode. Na slici iznad, može se uočiti da ovo područje nije u riziku od navedenih katastrofa, za razliku od ne tako dalekih okolnih opština.

Kada je reč o **poplavama, kao riziku**, situacija je drugačija. Površinske vode na teritoriji

Republike Srbije, prema značaju koji imaju za upravljanje vodama, dele se na vode I reda i vode II reda na osnovu utvrđenih kriterijuma, i to: položaja vodotoka u odnosu na državnu granicu, veličine i karakteristike sliva, režima i karakteristika vodotoka sa

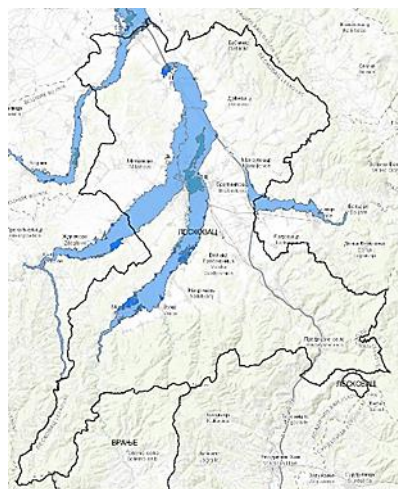
aspekta korišćenja voda, zaštite voda i zaštite od štetnog dejstva voda. Vlada je utvrdila popis voda I reda, i donela Odluku o utvrđivanju Popisa voda I reda („Sl. glasnik RS“, br. 83/2010). Sve površinske vode koje nisu utvrđene kao vode I reda smatraju se vodama II reda. Podela voda na vode I i II reda veoma je važna sa aspekta nadležnosti. Vodama I reda upravlja nadležno javno vodoprivredno preduzeće dok su vode II reda u nadležnosti jedinice lokalne samouprave.

§ Leskovac (rizik od poplava)

Na teritoriji Grada Leskovca vode I reda su: Južna Morava, Veternica i Jablanica. Na ovim vodotokovima postoje izgrađeni zaštitni sistemi za odbranu od poplava, koje sprovodi javno vodoprivredno preduzeće, shodno Operativnom planu za odbranu od poplava (2024)

Zaštitni sistemi za odbranu od poplava na vodama I reda, na teritoriji Leskovca, pripadaju vodnoj jedinici „Južna Morava-Leskovac“ na sektoru M.10.8. i to:

- Levi nasip uz Južnu Moravu od ušća Jablanice do ušća Veternice, u dužini od 7.92 km
- Regulisano korito Jablanice sa delimično obostranim nasipima od železničkog mosta kod Pečenjevca do Vinarca, 11.95 km sa ** obostranim nasipima (2x2.70 km) uz Hisarski kanal od ušća u Jablanicu, u ukupnoj dužini od 17.35 km.
- Desni nasip i regulisano korito Veternice u Leskovcu, od starog auto puta do regionalnog puta Leskovac – Vučje u ukupnoj dužini od 8.53 km.

- Levi nasip i regulisano korito Veternice u Leskovcu, od starog auto-puta do SCR „Zdravlje“, u ukupnoj dužini od 6.65 km.
- Brana sa akumulacijom „Barje“ na Veternici, levoj pritoci Južne Morave. Ukupna zapremina akumulacije 35.140.000m³. Neprikosnoveni prostor za prijem poplavnog talasa 11.110.000 m³ Evakuacija velikih voda se vrši prema elaboratu Korišćenje i upravljanje režimom rada i celokupnom opremom za vreme eksploatacije brane „Barje“ (Prikaz plavnih zona zateritoriju Grada Leskovca prema SoFPas 2 proceni rizika i ugroženosti od poplava za verovatnpće pojave velikih voda jednom u 50, 100 i 1000 godina - Q2%, Q1% i Q0.1% dat je na slici iznad)

Zaštitni vodni objekti označeni sa ** koji se nalaze uz vode II reda a kojima se formira zaštitna kaseta oko šticeenog područja, sa vodnim objektima uz vode I reda čine funkcionalnu celinu zaštite šticeenog područja od poplava od spoljnih voda I reda.

Značajna poplavna područja su celi tokovi reke Jablanice, Veternice i Južne Morave.

Značajna poplava u prošlosti:

- Opis lokacije: Leskovac (Hisar, Dubočica), 25 sela
- Vodotok: Vučjanka, Kozaračka, Šainovačka reka, Šaranica, Čekminski potok, Nakrivanjski potok, Sušički potok, kanal Bare i Hisarski kanal.
- Geografska širina: 42.98267887
- Geografska dužina: 21.97314498
- Datum pojave: 26.11.2007.
- Trajanje (dana): 5
- Poplavljena površina (km²): 30

Uzroci poplave:

- Uzrok 1 - Izlivanje vode iz korita prirodnih ili veštackih vodotoka
- Uzrok 2 - Visok nivo podzemne vode

Drugi uzrici poplave:

- Mehanizam 1 - Prevaziđen kapacitet korita (nema zaštitnog sistema)
- Mehanizam 2 - Prelivanje nasipa
- Mehanizam 3 - Otkaz zaštitnog sistema

Drugi mehanizam poplave:

- Karakter 1 - Poplava usled naglog topljenja snega

Drugi karakter:

- Zdravlje ljudi 1 - Zdravlje ljudi
- Zdravlje ljudi 2 - Druge posledice po zdravlje ljudi. Zagađeno oko 550 bunara u individualnim domaćinstvima.

Broj poplavljenih stambenih objekata: 700

Broj ugroženih stanovnika: 4000

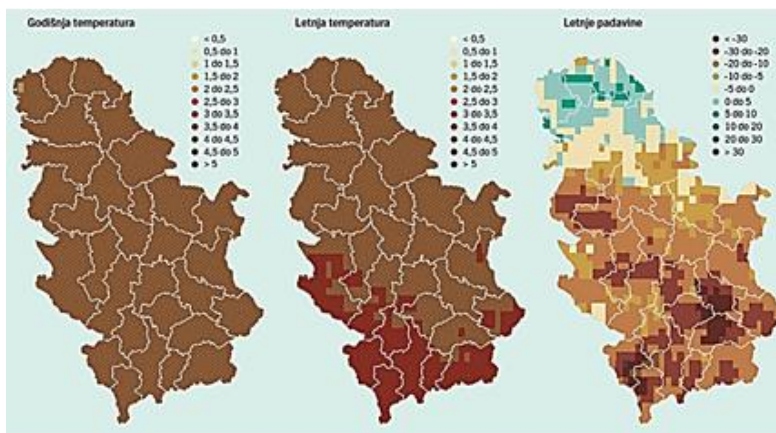
Broj evakuisanih domaćinstava: 10

Broj evakuisanih stanovnika: 51

Svi ostali vodotokovi su vode II reda, a kao **najznačajni izdvojeni su sledeći vodotokovi:** Mastina reka, Stara reka, Crkovnička reka, Dubrava, Drčevačka reka, Kupinovačka, Orašačka reka, Rajnopoljska reka, Orapovica potok, Grčki dol potok, Kopašnička reka, Vojinička reka, Jančina reka, Bistrica reka, Malička reka, Palojska reka, Ličindolska reka, Babički potok, Krnejska dolina Predejanska reka, Lebedska reka, Šaranica, Cernički potok, Šarkovo brdo, Sušica, Nakrivnjska reka, Cerimska, potok Bučan, Vučjanska, Bakarna dolina, Caričina reka, Govedarska dolina, Brzanska reka, Vinka, Bukoglavska, Šaranica kanal, Odrovje, Šiljegarska, Šavarište, Šaranica kanal, Manastirište i Orlova dolina.

§ Procena rizika od poplava za Grad Leskovac

Generalna karakteristika voda II reda, naročito bujičnih vodotoka na području Leskovca **jeste velika neuređenost i nedovoljno dobro ekološko stanje.** (Slika ispod Buduće projekcije promene temperature i

padavina za sredinu 21. veka koje prikazuju glavne promene klimatskih uslova u Srbiji). Ovakva, nepovoljna situacija prouzrokovana je interakcijom prirodnih i antropogenih faktora. Prirodni faktori se uglavnom manifestuju bujanjem vegetacije u koritu i na obalama vodotoka, kao i efektima prolaska talasa velikih bujičnih voda. Polomljeno drveće i granje, koje se pronosi u čelu talasa velikih voda, zadržava se na postojećoj vegetaciji u rečnom koritu. Time se stvaraju prirodne

barijere, koje u velikoj meri smanjuju propusni kapacitet korita. Delovanje ljudskog faktora ogleda se kroz odsustvo bilo kakvih mera i radova na otklanjanje negativnih efekata prirodnih procesa. Do 2005. godine, ništa se nije činilo, ili se vrlo malo činilo, u cilju smanjenja rizika od poplava. Od 2005. godine, Odeljenje za privredu i poljoprivredu grada Leskovca, je kroz više projekata uspevalo, sredstvima ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, da izvrši sanaciju korita pojedinih kritičnih vodotokova. U ovom smislu, aktivnosti su intenzivirane nakon donošenja novih zakonskih regulativa o vodama (2010. i 2012.godine), kojima su lokalne samouprave u obavezi da usvoje operativne planove odbrane od poplava za vode II reda na godišnjem nivou sa obaveznim segmentom preventive. S tim u vezi, radi poboljšavanja propusnih kapaciteta bujičnih voda i smanjivanja rizika od poplava, Grad Leskovac je od 2011.godine, zaključno sa 2021. god, uložio u preventivne aktivnosti oko 85 miliona dinara. Uticaj ljudskog faktora na stanje bujičnih vodotoka na području Leskovca ogleda se i kroz stvaranje velikog broja divljih deponija u koritima vodotoka. Praktično, nema nijednog jedinog vodotoka bez manjih ili većih deponija. Ovo utiče kako na ekološko stanje voda tako i na drastično smanjenje propusne moći korita, a samim tim i na uvećanje rizika od poplava. Ozbiljan problem kod bujičnih vodotoka na području Leskovca predstavlja i **prisustvo objekata u rečnom koritu i priobalju** i to:

- izgrađeni stambeni i privredni objekti u neposrednoj blizini rečnog korita,
- izgrađeni mostovi preko vodotoka i to minimalne propusne moći,
- izgrađeni propusti na mestu ukrštanja vodotoka i saobraćajnica, sa nedovoljnim kapacitetom za velike vode,
- postavljene vodovodne cevi, električni i telefonski kablovi i sl. u proticajnom profilu korita.

Na ovaj način **stvaraju se uska grla na vodotocima**, tako da dolazi do zaglavlivanja i akumuliranja svih otpadnih predmeta i značajnog povećanja rizika od poplava. Poseban problem predstavljaju izgrađeni propusti na mestima ukrštanja vodotoka i saobraćajnica, sa nedovoljnim kapacitetom za velike vode, što prouzrokuje česta zagušenja, izlivanja i u kontinuitetu degradiranje postojećih puteva. Ovaj problem je, posebno uočen na svim seoskim putevima. Rešenje ovog problema je moguće samo potpunom rekonstrukcijom svih propusta sa nedovoljnom propusnom moći.

§ Vlasotince (rizik od poplava):

Na teritoriji opštine Vlasotince postoje **4 vodotoka koji su voda I reda** i to reka Vlasina, Južna Morava, Lužnica i Pusta reka. Samo na reci Vlasini postoje izgrađeni zaštitni sistemi za odbranu

od poplava, koje sprovodi javno vodoprivredno preduzeće, shodno Operativnom planu za odbranu od poplava (2024).

Zaštitni sistemi za odbranu od poplava na vodama I reda, na teritoriji Vlasotinca, pripadaju vodnoj jedinici „Južna Morava-Leskovac“ na sektoru M.10.10. i to:

- Levi nasip i regulisano korito Vlasine uzvodno od mosta u Vlasotincu, u ukupnoj dužini od 0.75 km.
- Desni nasip i regulisano korito Vlasine uzvodno od mosta u Vlasotincu, u ukupnoj dužini od 0.95 km
- Pregrada sa segmentnim ustavama na Vlasini u Vlasotincu.

Svi ostali vodotokovi su vode II reda, a kao najznačajni izdvojeni su sledeći vodotokovi: Crnobarski kanal (Smrdanski i Belokamenički potok), Puškina dolina (Kamenički potok), Šišavica (Golema reka), Konopnički potok, Dubnički potok, Mandžina dolina, Tegošnica, Gorunova dolina, Provaljenik potok, Rupska reka i ostali vodotoci (reke, potoci i kanali) manje veličine.

Značajno poplavno područje je celi tok reke Vlasine.

Značajna poplava u prošlosti:

Lokacija poplave: Sliv Vlasine; Vlasotince

Opis lokacije: Stajkovce, Batulovce

Vodotok: Dubnički potok

Geografska širina: 42.96689886

Geografska dužina: 22.07269938

Datum pojave: 8.8.2014.

Trajanje (dana): 1

Poplavljena površina (km²): 0.69

Dužina ugrožene deonice (km): 2.5

Uzrok 1: Izlivanje vode iz korita prirodnih ili veštačkih vodotoka

Uzrok 2 poplave:

- Mehanizam 1- Prevaziden kapacitet korita (nema zaštitnog sistema)
- Drugi mehanizam poplave - Brz nastanak poplave koja nije bujična

Broj ugroženih stanovnika: 250

Ostale informacije **o šteti po životnu sredinu:** Zbog nanosa mulja ugrožen je biološki i ekološki status poljoprivrednog zemljišta. Ugroženo snabdevanje stanovništva vodom zbog zagađenja podzemnih voda. Upotreba herbicida u poljoprivrednoj proizvodnji. Druge posledice po privredne

aktivnosti, po zaštitne vodne objekte i vodne objekte za odvodnjavanje. Iznos štete (EUR): 885.000,00

Ostale informacije o šteti: Neznatna oštećenja porodičnih i ekonomskih objekata. Oštećen opštinski put DP br. 39 - Stajkovce. Najveća šteta pričinjena je povrtarskim kulturama. Zapušeni odvodni kanali. Ukupna šteta 103.200.000 RSD.

§ Procena rizika za Opštinu Vlasotince

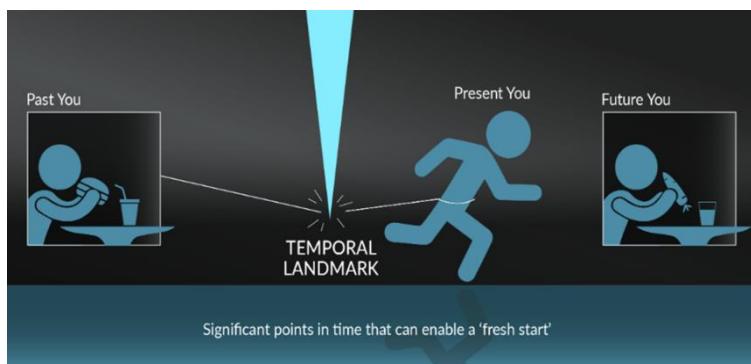
Na teritoriji opštine Vlasotince **ne postoje pogodni prirodni i veštački objekti** – recipijenti (prijemnici) u koje bi mogle da se akumuliraju ili ispuštaju, pre svega atmosferske vode. Na teritoriji opštine Vlasotince **postoji stalna i realna opasnost** da, u jesenjim a naročito prolećnim mesecima, usled većih padavina i provale oblaka ili naglog otapanja snega, dođe do poplava većih razmera, kada i nastaju velike materijalne štete. **Najveća ugroženost** od poplave, gde se očekuju i najveće štete, je područje opštine Vlasotinca, usled mnogih faktora, od kojih su naročito uticajni: konfiguracija terena - diseciranost reljefa u gornjem toku reke. Vlasine, velika slivna površina (993,82 km²), nekontrolisana seča šuma u slivu Vlasine, a nepošumljavanje iskrčenih površina, nedovršene hidroregulacije korita reke Vlasine i naročito neočišćena korita ostalih vododokova od raznog otpadnog materijala (drveta, plastike, kounalnog nanosa i sl.).

7. ORIJENTIRI ZA ZELENI RAST

Koncept zelenog rasta se odnosi na **kvalitativan aspekt rasta**. Nastao je iz potrebe za **ekonomski zdravim, ekološki održivim i socijalno pravednim** odgovorima na krizu sa kojom se svet danas suočava To je višedimenzionalni rast koji **poboljšava kvalitet života**. U živim

organizmima, ekosistemima i društvima, kvalitativni rast se sastoji **u povećanju složenosti, uravnoteženosti, izvrsnosti i zrelosti**. Kvaliteti, poput stresa ili zdravlja, ne mogu se izraziti kao zbir svojstava delova. Kvaliteti proizilaze **iz procesa i obrazaca odnosa** među delovima. Kvalitativan ekonomski rast **može biti održiv**, ako uključuje dinamičku ravnotežu između rasta, opadanja i recikliranja, ako uključuje i promene u smislu učenja i sazrevanja.

Za lokalne jedinice poput Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, čiji razvoj prati višedecenijsko (kvantitativno) zaostajanje u odnosu na nacionalni prosek, te centralistički skrojena razvojna periferijalizacija i marginalizacija u zemlji koja i sama ostvaruje dvostruko niži BDP po

stanovniku u odnosu na EU - napuštanje konvencionalnog pristupa rastu, tj. prelazak na koncept kvalitativnog rasta, može **na prvi pogled** delovati kao neostvariva želja. Međutim, kada se stvari dublje sagledaju, ne samo da se dolazi do **suprotnog** zaključka, već se o konceptu zelenog rasta može govoriti kao o **velikoj, suštinskoj i, nadasve - realnoj prilici**.

7.1. Pravac kretanja

Koncept zelenog rasta - na kojem se zasniva ovo istraživanje - **nije drugo ime, ili zamena** za koncept održivog razvoja. Zeleni rast **naglašava međusobnu povezanost** ključnih aspekata razvoja, pre svega ekonomskih, socijalnih i ekoloških prilika. Politike zelenog rasta imaju za cilj **da identifikuju komplementarnost** između ekonomskih, socijalnih i ekoloških razvojnih prilika, **otkrivajući i koristeći nove izvore rasta**. Kako se zeleni rast fokusira na međusobnu povezanost osnovnih komponenti održivog razvoja, a ne na sveukupni razvoj, radi se o **komponenti održivog razvoja, a ne o sinonimu za taj razvoj**.

Zatim, svoju strategiju zelenog rasta danas ima i Holandije sa 58.000 \$ BDP po stanovniku, ali i Ruanda, sa 900 \$ BDP po stanovniku. Dakle, radi se o konceptualnom okviru čija primena u procesu ostvarivanja održivog razvoja **ne zavisi** od dostignutog nivoa materijalnog razvoja određene sredine. To je razvojni instrument čija primena, po definiciji, **isključuje** kratkoročne razvojne uzlete i padove koje izaziva fokus na ekonomsku ekspanziju po cenu urušavanja životnog i društvenog okruženja jedne sredine. On doprinosi **uspostavljanju** stabilnog,

dugoročnog rasta uravnotežavajući ekonomsku, ekološku i socijalnu dimenziju jednog razvojnog entiteta. Za nerazvijene sredine, primena koncepta zelenog rasta je **prilika** da iskoriste sinergiju između ekološke, socijalne i ekonomske održivosti, **dok preskače** neodržive i rasipničke obrasce proizvodnje i potrošnje, nalete „ekološkog fanatizma“, ili tenzije socijalnih nepomirljivosti.

Isto tako, koncept zelenog rasta jedan je od razvojnih instrumenata čija primena **nije ograničena** samo na nacionalni nivo upravljanja razvojem. Strategiju zelenog rasta danas realizuje i OECD sa 1,3 milijarde ljudi i Rejkjavik sa 122 hiljade stanovnika. Dakle, radi se o veoma poželjnom konceptu i kada je reč o ostvarivanju koncepta održivog razvoja i **na nižim nivoima**

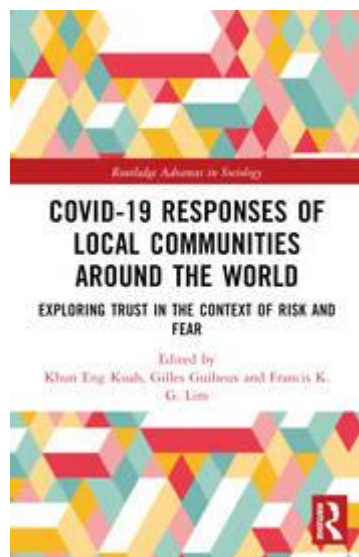
odlučivanja. Rast se ne dešava u nekakvom vakuumu. To je fenomen **zasnovan na mestu**. I u velikoj meri, to je fenomen koji crpe svoju snagu iz komplementarnosti postojećih dimenzija razvoja: ekonomske, ekološke i socijalne; urbane i ruralne; globalne, nacionalne i lokalne; materijalne i duhovne. Npr. gradovi su **ključni pokretači** lokalnog i nacionalnog rasta. To su ključna tržišna mesta, centri obrazovanja i inovacija, generatori razvojne dinamike. Sa svoje strane, ruralna sredina pruža **bogat izbor** flore i faune, ključne prirodne resurse, raznovrsna lokalna znanja i autentične kulturne uvide. Ona je nezamenljivi proizvođač i snabdevač osnovnih poljoprivrednih proizvoda i dinamičan faktor uključivanja lokalne sredine u zadovoljavanje globalnih potreba za autentičnim turističkim sadržajima. Njihovo ekonomsko, društveno i ekološko povezivanje, te aktiviranje postojećeg sinergetskog potencijala, **vodi poboljšanju kvaliteta života svakog** pripadnika lokalne zajednice.

Slično je i kada se stvari sagledaju **iz perspektive kvantitativnog rasta** samog Grada Leskovca i Opštine Vlasotince. Tokom poslednjih desetak godina ove lokalne jedinice su, pre svega zahvaljujući razvojnim inicijativama i intervencijama centralne vlasti, te dolasku ino-firmi - **značajno smanjile stopu rizika od siromaštva, povećale lokalni nivo zaposlenosti, a pre svega ubrzale dinamiku rasta svog BDP-a**. Prema zvaničnim statističkim podacima¹²⁰, prosečan BDP po stanovniku u Regionu južne i Istočne Srbije (prema **paritetu kupovne moći**,

¹²⁰ Izvor: World Economics

2023.¹²¹) iznosi 20,854.58 USA \$, ili 71,7% od republičkog proseka, dok se u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince kreće na nivou od oko 17,500.00 USA \$ po stanovniku (takođe prema paritetu kupovne moći). To praktično znači, da je i u ovim manje razvijenim delovima zemlje, dostignuta i premašena ona granica materijalne egzistencije (15,000.00 USA \$ po stanovniku), iznad koje – kako govore rezultati relevantnih naučnih istraživanja - *porast sreće pripadnika jedne nacije prestaje ili uveliko usporava*, tj. **iznad koje počinju da preovladavaju** neki drugi, u suštini nematerijalni, aspekti kvaliteta života. Za lokalne samouprave poput Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, to otvara **potpuno novu perspektivu**, kada je reč o mogućnosti izbora konceptualnog okvira za upravljanje lokalnim razvojem. U takvoj situaciji, konceptualni okvir zelenog rasta predstavlja ne samo poželjnu, već i **realno utemeljenu alternativu** sadašnjoj, konvencionalnoj, **na njihovom putu ka dostizanju razvojne održivosti**.

Tome treba dodati „**prosvetljujuće delovanje**“ tzv. eksternog faktora, koji svojim pandemijama, ratovima, migracijama, geopolitikama, globalizmima, metropolizmima i drugim apokaliptičnim udarima na pojedinca – dovodi do **renesanse mesta i uloge lokalne zajednice** kao izvornog odredišta kvaliteta života. Zar upravo nastupanje pandemije koronavirusne bolesti (2019) nije razotkrilo sve napukline života na ekonomističkim, zgomilanim destinacijama bližeg i daljeg okruženja, stvarajući reke povratnika ka svojim matičnim odredištima - neprikosnovenim izvorima empatije, osećaja sigurnosti i iskustva pripadnosti. Zar upravo cena aktuelnih ratnih dešavanja, koju plaćaju najrazvijenije zemlje u svetu, nije iznova suočila svakog aktuelnog i potencijalnog „gastarbajtera“ iz Srbije sa pitanjem: **Koja je stvarna cena** propuštanja lokalnih prilika?

7.2. Zeleni kompas

Pri izboru kriterijuma za prepoznavanje i vrednovanje putokaza zelenog rasta u Gradu Leskovca i Opštine Vlasotince, pošlo se od sledećeg:

¹²¹ Paritet kupovne moći (PPP) je ekonomski pokazatelj za poređenje životnog standarda između različitih zemalja, uzimajući u obzir bruto domaći proizvod po stanovniku u smislu životnih troškova u svakoj zemlji. Paritet kupovne moći uzima u obzir razlike u cenama između zemalja, pa se tako u manje razvijenim zemljama za jedan dolar, koji se uzima kao jedinica mere, može kupiti više robe i usluga nego u razvijenim zemljama u kojima su cene više. Zato je BDP po paritetu kupovne moći veći od nominalnog BDP-a po glavi stanovnika.

✚ **Lokalni zeleni rast** označava skup planskih, javnim politikama podsticanih, lokalnih aktivnosti usmerenih ka jačanju društvene i ekonomske vitalnosti jedne lokalne zajednice, uz smanjenje njenih negativnih uticaja na životnu sredinu (negativne eksternalije, negativni uticaj na prirodne resurse, pritisak na usluge ekosistema).

✚ **Osnovne dimenzije**

lokalnog zelenog rasta su ekonomska, ekološka i socijalna, a **njih povezuju** u jednu celinu institucionalna i kulturna dimenzija (Tabela desno: primer zemalja u razvoju; izvor: World bank));

✚ Koncept lokalnog zelenog rasta:

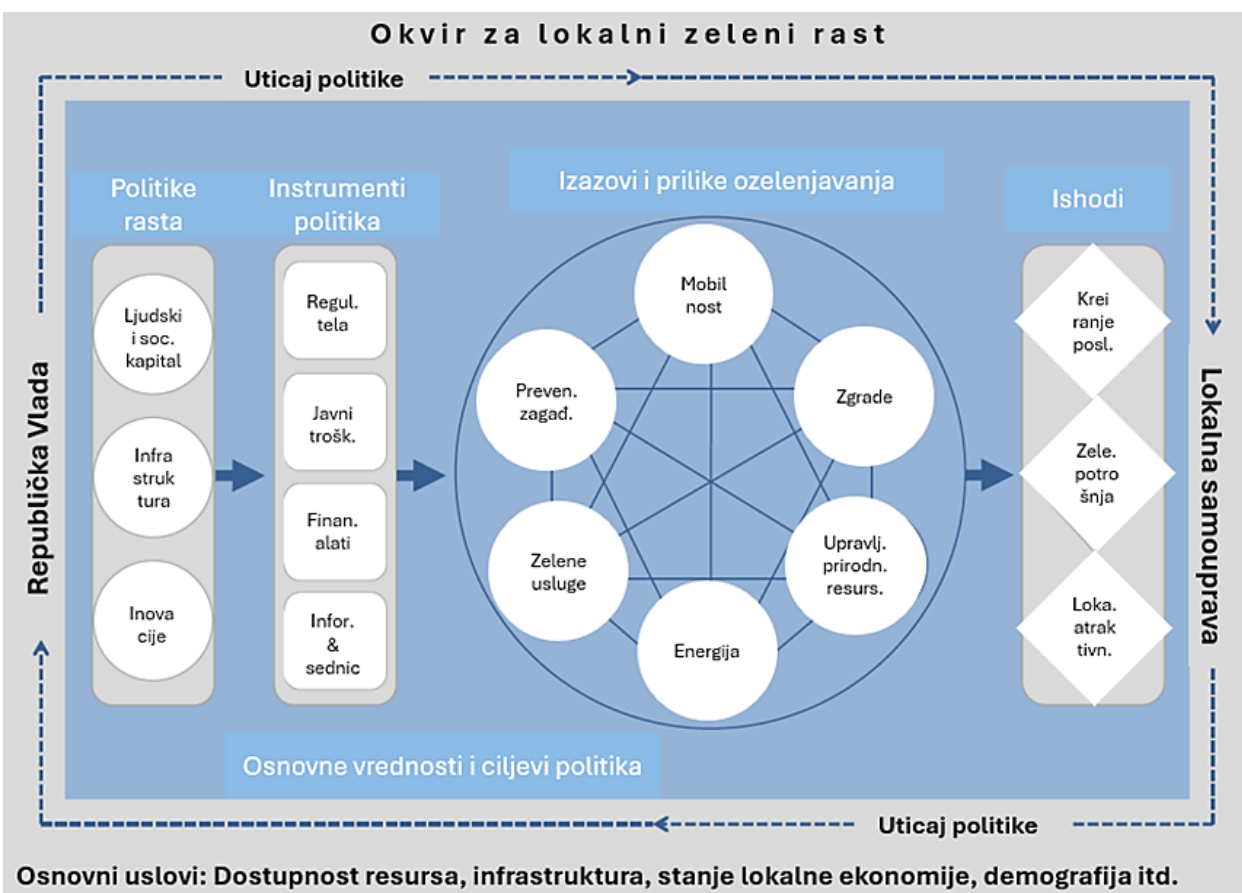
- ✓ **nameće jasan, normativan sud o**

		OD RASTA KA LOKALNOM ZELENOM RASTU	
		Lokalne i neposredne koristi	
		NIŽE (Postoje kompromisi između kratkoročnih i dugoročnih ili lokalnih i globalnih koristi)	VIŠE (Politike obezbeđuju lokalne i neposredne koristi)
Inercija i/ili rizik od blokade i nepovratnosti	NIŽE (akcija je manje hitna)	<ul style="list-style-type: none"> • niži ugljenik, veći trošak snabdevanja energijom • cene ugljenika • stroža regulacija otpadnih voda 	<ul style="list-style-type: none"> • voda za piće i kanalizacija • smanjenje gubitaka u snabdevanju električnom energijom • upravljanje potražnjom za energijom • mali rezervoari za višenamensku vodu
	VIŠE (akcija je hitna)	<ul style="list-style-type: none"> • smanjenje seče šuma • zaštita prirodnog područja • upravljanje prirodnim resursima 	<ul style="list-style-type: none"> • planiranje korišćenja zemljišta • javni gradski prevoz • planiranje porodice • održivo intenziviranje poljoprivrede • veliki višenamenski rezervoari za vodu

potrebi da se lokalni ekonomski rast usmeri u pravcu koji poboljšava kvalitet života svakog pripadnika lokalne zajednice, što podrazumeva orijentaciju na „zdravu“ ekonomiju koja ne ugrožava prirodu, uključujući samog čoveka kao njen integralni deo, i koja obezbeđuje društveni rast na lokalnom nivou (zaustavljanje i preusmeravanje negativnih demografskih trendova, društvena jednakost; ekološka pravda)

- ✓ **isključuje - kao dugoročno neodržive** - one politike životne sredine koje ne podržavaju ekonomski i društveni rast;
- ✓ izgrađuje takve **socijalne politike** na lokalnom nivou (socijalna zaštita; zaštita porodice; socijalne usluge) koje odgovaraju na potrebe ekonomski i ekološki najranjivijih pojedinaca i grupa;
- ✓ ima imperativ **da katalizuje investicije, konkurenciju, inovacije i zeleno preduzetništvo**, koje će podržati održivi rast i dovesti do novih ekonomskih i socijalnih prilika;

- ✚ **Lokalizacija** koncepta zelenog rasta na primeru Grada Leskovca i Opštine Vlasotince treba da **uvaži** postojeća iskustva u razvijanju ovog, za Srbiju novog procesa, što podrazumeva:
- ✓ **orijentaciju** na zadovoljavanje potrebe za novim izvorima i urbanog i ruralnog rasta;
 - ✓ **oslanjanje na komplementarnost** lokalnih javnih politika (ekonomskih, ekoloških i socijalnih), posebno imajući u vidu da su aktivnosti koje se odnose na zaštitu životne sredine i ekonomski i društveni rast – više integrisane na lokalnom, nego na nacionalnom nivou, te da kao takve obezbeđuju efikasnije politike zelenog rasta;
 - ✓ **doslednu primenu** principa društvene jednakosti; i
 - ✓ uvažavanje **iterativne prirode** procesa donošenja odluka o pitanjima zelenog rasta – uključujući donosiocima odluka i na nacionalnom i na nižem nivou – kao i razumevanje **ključnih uticaja** koji oblikuju odluke o politici zelenog rasta (videti dijagram iznad).

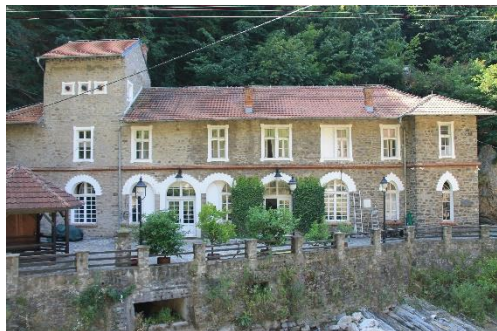
Osnovni uslovi: Dostupnost resursa, infrastruktura, stanje lokalne ekonomije, demografija itd.

- ✓ oslanjanje na ljudski i socijalni kapital, infrastrukturu i inovacije kao **ključne pokretače** lokalnog rasta;
- ✓ sagledavanje lokalnih zelenih prilika iz perspektive **zelenih sektora i zelenih poslova** koji su **identifikovani** u procesu primene koncepta zelenog rasta širom sveta, a to su:

Kategorija	Primeri zelenih poslova
Energija	• energetski inženjeri • programeri • električari i vodoinstalateri koji postavljaju sisteme • građevinski mehaničari (energetska efikasnost, sistemi ventilacije i klimatizacije, sistemi vodovoda i grejanja, rashladni sistemi, automatska regulacija i inteligentna zgrada, zaštita od požara itd.) • operateri postrojenja za obnovljivu energiju • inženjeri i naučnici koji rade na poboljšanju energetske efikasnosti (efikasno osvetljenje, pametno merenje, niskoenergetski monitori...)
Mobilnost	• vozači i zaposleni u javnom prevozu • serviseri autobusa • logističari
Upravljanje prirodnim resursima	• inženjeri šumarstva • hidrolozi • inženjeri zaštite životne sredine • agronomi • planeri parkova i otvorenih prostora • građevinski inženjeri • pejzažni arhitekta i baštovani • biolozi • ekolozi • klimatolozi • geografi
Zgrade	• zaposleni u firmama koje proizvode zelene građevinske materijale (alternativni cement, reciklirano drvo...) • građevinski izvođači i građevinski radnici specijalizovani za zelene zgrade
Prevenција, tretman i smanjenje zagađenja	• zaposleni radnici na obnovi vodne infrastrukture • radnici na uklanjanju opasnih materija • hemičari koji razvijaju ekološki prihvatljiva pakovanja, proizvode za čišćenje i sprejeve • inženjeri prehrambene tehnologije • sanitarno-ekološki inženjeri • specijalisti toksikološke hemije • specijalisti higijene • inženjeri zaštite životne sredine • hemičari • fizikohemičari • tehnolozi
Zelene usluge	• energetski izvođači • specijalizovani konsultanti • treneri, radioničari, mentori • marketing • zeleni građevinski inženjeri • organizacije civilnog društva

7.3. Lučonoše

Posmatrano iz perspektive sagledanih teorijskih i empirijskih aspekata lokalnog zelenog rasta, te istraženih mogućnosti za primenu ovog koncepta u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince, kao **lokalni orijentiri** u procesu korišćenja višestrukih prednosti ovog strateškog instrumenta izdvajaju se sledeći primeri dobre lokalne ekonomske, socijalne i ekološke prakse:

§ **Mala hidroelektrana Vučje** – Istorijski primer uspešne

lokalizacije koncepta obnovljive energije. Od 2005. godine ima status dela svetske baštine iz istorije elektrotehnike. Proglašena za spomenik kulture od strane Vlade RS. Druga po starosti hidroelektrana u Srbiji, sagrađena 1903. godine, koja i danas, u okviru sistema EPS-a, proizvodi 4 miliona KWH struje godišnje. Podignuta novcem 168

akcionara Leskovačkog električnog društva“. Dalekovod za elektrifikaciju Leskovca (17 km), koji je tada izgrađen, prvi je u istoriji Srbije. Danas ovo mesto predstavlja jedinstvenu tačku lokalnog razvoja, na kojoj se ukrštaju, kako kratkoročna i dugoročna, tako i ekonomska, ekološka i socijalna dimenzije zelenog rasta.

§ **Višenamenska akumulacija 'Barje'** - Primer

međugeneracijske solidarnosti. Veštačko jezero širine oko 300 m i dubine do 25 metara (visina brane 75 m), izgrađeno na reci Veternici (građena 1984-1989, napunjena 1994.) u podnožju planine Kukavice, kao rešenje za potrebe postojećih i potencijanih zahteva za vodosnabdevanjem naselja (38 naseljenih mesta,

preko 90000 stanovnika) i navodnjavanjem poljoprivrednog zemljišta u donjem slivu reke Veternice. Takođe, usled godišnjeg variranja nivoa reke, akumulacija predstavlja rešenje za ublažavanje poplavnih voda i oplemenjivanja donjeg toka, kada se ne može obezbediti ekološki minimum. Izgradnjom akumulacije obezbeđena je zdrava, higijenski ispravna voda mnogim budućim generacijama, pretvarajući ovaj kraj u privlačno i konkurentno životno odredište, kako u nacionalnim, tako i u širim granicama. Izgled jezera, netaknuta priroda i njegova okolina potencijalno ga čine turističkim biserom. Brana je projektovana tako, da se može nadvisiti za šest metara, čime bi se zapremina dodatno povećala za deset miliona kubnih metara za potrebe navodnjavanja i proizvodnje električne energije.

§ **Postrojenje za tretman otpadnih voda u**

Leskovcu - Primer uspešne primene zelene tehnologije. Centralno postrojenje za prihvatanje i tretman komunalnih i industrijskih otpadnih voda

iz gradskog područja Leskovca i gravitirajućih prigradskih naselja. Postrojenje sadrži:

- kompletnu liniju za tretman vode (izuzimajući process uklanjanja fosfora) I deo linije za tretman mulja (jedinice za ugušćivanje I obezvodnjavanje) za kapacitet 86.000 ES (ekvivalent stanovnika), sa mogućnošću za proširenje kapaciteta do 129 000 ES (iznad sadašnjeg broja stanovnika Grada Leskovca) ;
- kompletiranu liniju za tretman mulja (anaerobna digestija I finalni ugušćivač) za kapacitet 86.000 ES, sa mogućnošću za proširenje kapaciteta do 129 000 ES.

Proces prečišćavanja u ovim objektima se zasniva na korišćenju aktivnog mulja sa biološkim uklanjanjem hranljivih materija i, u zavisnosti od kapaciteta, aerobnom ili anaerobnom stabilizacijom mulja. Projektovana količina mulja je 23,4 m³/dan sa 22% DM (digestiranog mulja).

Jedan ovakav infrastrukturni objekat, kome je primarna funkcija zaštita životne sredine, u suštini predstavlja **novi izvor lokalnog ekonomskog i društvenog rasta**. Kao sirovina za proizvodnju komposta, prerađeni mulj može podržati rast lokalne ekonomije (poljoprivrede i šumarstva), kao i

održivost ruralnih zajednica, ukoliko se - putem beneficiranih isporuka - njihovim gazdinstvima obezbede određene količine ovog proizvoda.

§ Dva zaštićena područja i pet lokaliteta

zaštićenih stabala – Primer uspostavljanja ekološkog integriteta na lokalnom nivou kroz očuvanje i obnavljanje prirodnih sistema, odgovorno

upravljanje resursima, zaštitu biodiverziteta i ublažavanje zagađenja i degradacije staništa. Na teritoriji Grada Leskovca postoje dva zaštićena područja: (1) Prirodni prostor kompleksa Jašunjskih manastira Sv. Jovana i Sv. Bogorodice (1989) i (2) Specijalni rezervat prirode „Zeleniče“ (zajedno sa Opštinom Crna Trava). Takođe, u Gradu Leskovcu ustanovljeno je pet lokaliteta zaštićenih stabala, i to: stablo oskoruše u Sjenici; stablo topole (zapis) u Guberevcu; stablo bresta (zapis) Bogojevački brest; Kutleški hrast (zapis) u Kutlešu; i stablo u Orašcu. Na teritoriji Opštine Vlasotince postoji jedno zaštićeno stablo - stablo hrasta (zapis) u Crnoj Bari.

§ Mlekara Gložane doo - Primer ekološki održivog ekonomskog rasta u ruralnoj sredini. Preduzeće za proizvodnju i preradu mleka i mlečnih prerađevina *Mlekara Gložane doo*, koje posluje od 1992. godine i obezbeđuje egzistenciju 60 porodica, primer je kako društveno

odgovorna lokalna ekonomija, tj. lokalno preduzetništvo oslonjeno na lokalne prirodne i ljudske resurse i lokalna tržišta, može da izraste u jedan od stubova zelene tranzicije, zelenog rasta i lokalnog održivog razvoja. U sastavu preduzeća izgrađena je (2015.) i uspešno funkcioniše minisolarna elektrane snage 450 KW. Treba reći da nije slučajno, što Gložane, kao jedna od

tipično ruralnih zajednica na Jugu Srbije, već više od 30 godina uspešno odoleva trendovima demografskog praznjenja ovdašnjih sela.

IGM „Mladost“ Leskovac - Primer održivog ekonomskog rasta zasnovanog na lokalnim inputima, ekološki održivim osnovama i društveno odgovornom poslovanju. Jedan od najvećih i najznačajnijih proizvođača građevinskog materijala u regionu Balkana i jugoistočne Evrope, sa tradicijom dugom preko 112 godina. Kroz istoriju, "Keramička fabrika

Rafajlović, Sokolović i Bejaž",

kasnije poznata kao "MLADOST" (560 zaposlenih), postala je sinonim za vrhunski građevinski materijal od gline. Svaka od četiri fabrike ovog poslovnog sistema poseduje svoju sopstvenu solarnu elektranu (MSE), jačine od 1MGv u okviru kruga proizvodnog pogona, čime se ostvaruje 10%

električne energije od OIE. Proizvodi ove fabrike nose EPD oznaku, tj. ekološku deklaraciju proizvoda (Environmental Product Declaration), koja sadrži informacije o:

- uticaju proizvoda na životnu sredinu;
- funkcionalnim i tehničkim svojstvima proizvoda;
- cirkularnoj ekonomiji i odlaganju.

„Keramika“ Leskovac - Primer uspešne lokalizacije savremenih dizajnerskih, tehničko-tehnoških i ekoloških koncepata u ruralnoj sredini (Bratmilovce). Kompanija poseduje sopstveni sistem za prečišćavanje vode, koji obezbeđuje da

se svi otpadni materijali recikliraju i ponovo koriste u procesu proizvodnje. Ova porodična kompanija, osnovana 1981. godine, važi za jednog od lidera lokalne ekonomije, svojim višedecenijskim poslovnim kontinuitetom višestruko je nadrasla lokalne okvire, tako da danas plasira svoje proizvode na naizbitljivijim svetskim tržištima. Poslovanje firme zasnovano je na primeni najviših standarda, uz kontrolu proizvoda od strane evropske akreditovane laboratorije **SETEC** - *Servizi e Tecnologia per la Ceramica* iz Italije. Kompanija je član komisije *Instituta za standardizaciju* Republike Srbije za primenu evropskih standarda za ovu vrstu proizvoda

Fungo-jug doo – Primer ekonomskog rasta zasnovanog na prirodnim resursima (geografski položaj i klimatski uslovi Juga Srbije), korišćenju ekonomskih prednosti ruralne sredine (selo Čukljenik), preduzetništvu i sposobnosti prilagođavanja različitim institucionalnim uslovima i ekološkim zahtevima, uz oslonac na svetsko tržište, koncept zdrave hrane i brendiranu proizvodnju (*Brend Artfood*). Preduzeće je formirano 1990. godine, kao

zajedničko ulaganje domaćih i italijanskih

privrednika, i bavi se otkupom, proizvodnjom, preradom i prodajom poljoprivrednih i šumarskih proizvoda. Od početnih 5 zaposlenih, firma je narasla do 50 stalno zaposlenih, uz 50-100 sezonaca. *Fungo Jug doo* je sertifikovani proizvođač hrane i od 2005. godine posluje u skladu sa principima sistema kvaliteta ISO 2001:2008 u okviru kojeg su integrisani principi HACCP sistema i sertifikovani je proizvođač hrane. Na većini parcela ispod voćnjaka izgrađeni su arterijski bunari sa sistemom kap po kap, radi blagovremenog navodnjavanja. Snabdevanje električnom energijom vrši se i preko solarnih panela, jačine 410kW, čime se nadoknađuje značajna količina električne energije iz OIE, posebno u letnjim mesecima, kada je insolacija najveća i proizvodni kapaciteti na maksimumu. Proizvodi ovog proizvođača na ambalaži poseduju znak *Zelena tačka*, što potvrđuje da kompanija učestvuje u sistemu upravljanja ambalažnim otpadom i da je društveno odgovorna i ekološki svesna.

Poljoprivredno gazdinstvo Jovana Stojkovića, selo Navalin – Primer napredne lokalne ekonomije kao faktora vitalnosti i ruralne i urbane sredine. Male „fabrike“ ranog

povrća prostiru se na dve hiljade hektara u leskovačkom i vlasotinačkom kraju, gde privređuje preko 20000 poljoprivrednih gazdinstava. Jedno od istaknutih je gazdinstvo Jovana Stojkovića u selu Navalin koje raspolaže sa 30 hektara zemljišta, od čega na dva hektara imaju zasade krastavca i paradajza u plastenicima što im je glavna delatnost, gde se na oko 7 hektara upravo sadi paprika za ajvar i krompir na otvorenom, a preostalih 20 zauzimaju zasadi pšenice i kukuruza.

Selo Stajkovce – jedinstvena preduzetnička zajednica – Jedinstveni primer ruralnog naselja u kome je, praktično, svaka kuća svojevrsni generator preduzetničkih inicijativa i ulaganja, i koje funkcioniše kao teritorijalna mreža porodičnih poslovnih poduhvata u interesu svih. Može se reći, da je reč o lokalnoj zajednici čiji pripadnici objedinjuju sve ono što povezuje prošlost, sadašnjost i budućnost ovog kraja – geografija i prirodni uslovi, privrženost korenima, mentalitet poslovne posvećenosti, spremnost na preuzimanje rizika, uloga porodice, poštovanje dobre tradicije itd.

Stajkovce je vinogradarsko-ratarsko-stočarsko seosko naselje zbijenog tipa, pored desne obale Vlasine, u blizini rečnog ušća u Južnu Moravu, na rečnoj terasi (8 m r.v.), severno od puta Leskovac-Vlasotinca, 5,5 kilometara od Vlasotinca. Ovo naselje, koje danas ima 1463 stanovnika, pokazuje izuzetnu otpornost na negativne demografske trendove, i to u čitavom periodu posle drugog svetskog rata, bez obzira na sve institucionalne promene koje su se u međuvremenu dogodile. Poznato je po vrednim ljudima, brojnim plastenicima, prelepim kućama i okućnicama, ali je najbogatije po ljudima, pre svega mladima. Prosečna starost stanovništva je 37,9 godina¹²² (36,1 kod muškaraca i 39,8 kod žena), što znači da je stanovništvo ovog mesta u proseku za 6,1 godinu mlađe od ostalog u kraju i Republici Srbiji. U naselju ima 291 domaćinstvo, a prosečan broj članova po domaćinstvu je 5,51.

Zemljoradnička zadruga Zelena zvezda Vinarce –

Primer podizanje konkurentnosti jedne ruralne sredine karakteristične po većem broju malih poljoprivrednih proizvođača. *Zelena zvezda* je osnovana 2010.

grada Leskovca i Republike Srbije je 44 godine.

godine, uspešno posluje tokom proteklih 14 godina, ima osam zadrugara i oko 100 kooperanata koji ulažu svoj rad, znanje i mehanizaciju, a istovremeno i soptvenu vlasničku poljoprivrednu proizvodnju na svojim imanjima. Pretežna delatnost zadrugara je proizvodnja povrća na oko 10 ha zemlje, uz godišnji prinos od oko 600 do 700 tona robe, koja se plasira na izbirljivom nacionalnom tržištu, a značajnim delom i izvozi u zemlje EU.

Domaćinstvo Jovanović, Sunčev breg – Pionirski primer aktiviranja lokalnih prirodnih, ali i poljoprivrednih, ljudskih, socijalnih i drugih potencijala, kroz formiranje atraktivnog turističkog sadržaja od strane lokalnih preduzetnika. Praktično, ovde je reč o turističkom proizvodu koji konkurenciju čini nebitnom, jer formira svoju sopstvenu turističku tražnju (Poslovna filozofija „Blue Ocean“). *Sunčev breg* je prvo registrovano seosko

planinsko domaćinstvo u Jablaničkom okrugu, sa ponudom autentične kombinacije raznovrsnih, atraktivnih i izuzetno vrednih sadržaja ruralnog turizma. Počelo je sa radom na proleće 2020. godine, i za kratko vreme postalo jedna od referentnih tačaka na nacionalnom tržištu ovih sadržaja. Domaćinstvo se nalazi u Selu Bara na Kukavici, na nadmorskoj visini oko 650 metara i udaljeno je 17 km od Leskovca. Kao izvor lokalnog zelenog rasta, ovakvi preduzetnički poduhvati predstavljaju ekonomsko-ekološko-socijalne tačke na kojima se ukrštaju kratkoročni i dugoročni interesi pojedinca, porodice, lokalne zajednice, lokalne jedinice, države i dalje.

Seoska turistička domaćinstva „Ladovina“ Slatina, „Ikonja“ Pečenjevce i „Brest“ Brestovac – Primeri lokalnog zelenog

rasta kroz promociju i valorizaciju autentičnih razvojnih prednosti ovog kraja i policentrično širenje razvojnih efekata. Pečenjevce i Brestovac kao nekadašnji opštinski centri i selo Slatina kao vitalna ruralna

zajednica, na taj način postaju integralni deo nacionalnog i međunarodnog turističkog tržišta - jednog od najdinamičnijih najperspektivnijih u svetu tržišnog zadovoljavanja potreba.

Grad Leskovac - najprivlačnije investiciono odredište u Evropi

- Primer stvaranja konkurentnosti zasnovane na lokaciji, gde je ključno poslovno okruženje koje jedna lokacija nudi firmama. Kod ovog tipa konkurentnosti, za razliku od konvencionalnog, polazi se od toga da je za prosperitet jedne firme ključna njena produktivnost, a ne raspoloživost radne snage, kapitala i prirodnih resursa, zato što se do ovog drugog lako može doći na drugom mestu. Štaviše, produktivnost i prosperitet na nekoj određenoj lokaciji ne zavise ni od toga kojim granama firme pripadaju, odnosno u kojim delatnostima konkurišu, već kako to čine. U takvim okolnostima, i sama tradicionalna podela na nisku i visoku tehnologiju, malo znači u

privredi u kojoj bukvalno sve gane mogu da koriste savremene tehnologije i znanje i da zahvaljujući tome ostvaruju visok stepen produktivnosti. To je uočeno od strane analitičara liste "Evropski gradovi i regioni budućnosti" za 2024. godinu, koja je objavljena u prestižnom međunarodnom poslovnom časopisu *Financial Times* (V. Britanija), prema kojima je Leskovac rangiran kao najpovoljniji mikro evropski grad budućnosti po efikasnosti troškova. Svakako, povećana izloženost lokalne ekonomije svetskoj konkurenciji, u prvi plan postavlja pitanje njenog značaja i uloge u procesu ostvarivanja lokalnog održivog razvoja. Ovo stoga, što kompanije vođene profitom dolaze i odlaze tamo gde ih vodi zarada, dok lokalna ekonomija – koja je neraskidivo povezana, ne samo sa materijalnim, već i sa društvenim i kulturnim i svakim drugim aspektom lokalnog života - predstavlja istinski, trajni temelj održivosti i otpornosti jedne lokalne sredine.

Tehnička škola Vlasotince – Primer srednjoškolske obrazovne institucije koja u okviru sopstvenog razvoja objedinjuje i podržava sve aspekte lokalnog zelenog rasta. Sa svojom 100-godišnjom tradicijom,

The graphic features a dark blue background with a starry pattern. The title 'fDi European Cities and Regions of the Future 2024' is prominently displayed in white. Below it, a subtitle reads 'THE BEST AND THE BRIGHTEST AMONG EUROPE'S INVESTMENT DESTINATIONS'. At the bottom, a table lists the 'TOP 10 MICRO EUROPEAN CITIES OF THE FUTURE 2024 — COST EFFECTIVENESS'.

RANK	CITY	COUNTRY
1	Leskovac	Serbia
2	Dilovasi	Turkey
3	Panevezys	Lithuania
4	Simanovci	Serbia
5	Zrenjanin	Serbia
6	Subotica	Serbia
7	Legnica	Poland
8	Nitra	Slovakia
9	Strykow	Poland
10	Mlada Boleslav	Czech Republic

otvorenošu za obrazovne inovacije i nadasve proaktivnim menadžmentom, ova obrazovna institucija - u situaciji kada škole na Jugu Srbije ostaju bez učenika: iz godine u godinu povećava njihov broj; istinski priprema mlade za suočavanje sa izazovima koje im donosi budućnost; radi u korist lokalne privrede i održivog razvoja čitavog ovog kraja; uvodi nove obrazovne programe po meri potreba za unapređenjem lokalnog ljudskog kapitala; uspostavlja multisektorska partnerstva sa privatnim i civilnim sektorom; kontinuirano povećava konkurentnost poslovnog okruženja Opštine Vlasotince.

Lokalna IKT zajednica – Primer bavljenja ekonomijom budućnosti u sopstvenom mestu življenja, uz dobru zaradu i visok kvalitet života. Ovu, još uvek nedovoljno osveščenu kreativnu zajednicu i vitalni deo lokalne ekonomije, čine na stotine frilansera, dizajnera, grafičara, likovnih umetnika, programera i svih drugih lokalnih kreativaca, posebno mladih, koji rade od kuće pružajući svoje usluge najrazličitijim lokalnim, nacionalnim i globalnim klijentima, sve do najrenomiranijih svetskih firmi. Nebrojene su ekonomske, društvene i, iznad svega, demografske koristi, koje omogućuje praktikovanje ovog načina obezbeđivanja individualne egzistencije u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince.

Narodni muzej Leskovac – Primer ogromnog sinergijskog potencijala koji postoji između ključnih dimenzija lokalnog zelenog rasta: kulturne, kreativne, ekonomske, društvene, prirodne, institucionalne. Svojim delovanjem postavlja standarde za razvoj kreativne ekonomije na lokalnom nivou, objedinjujući kulturu, ekonomiju, nauku, obrazovanje. Obezbeđuje da se lokalno nasleđe efektira

kroz kulturni identitet, proces identifikacije i jačanja individualnog i kolektivnog identiteta, poštovanje drugih kultura i raznolikosti kulturnih izraza, unapređenje odnosa prema prirodnoj baštini, afirmaciji simboličkih, edukativnih, socijalnih ekonomskih i drugih vrednosti. Uspostavlja bazu znanja za razvoj kreativnog društva i privrede, s obzirom na to da njegovo dokumentovanje, istraživanje, vrednovanje i konzervacija omogućava unapređenje inovacionog kapaciteta društva i održiv razvoj kreativne privrede, posebno kreativnog preduzetništva kao oblasti od posebnog

interesa za zapošljavanje mladih. Proglašen je za najbolji muzej u Republici Srbiji (2015) i za najbolji muzej u istočnoj Evropi (2023)

Etno sela „Svođe“, Svođe i „Neško“, Dobroviš, Opština Vlasotince – Autentični primeri

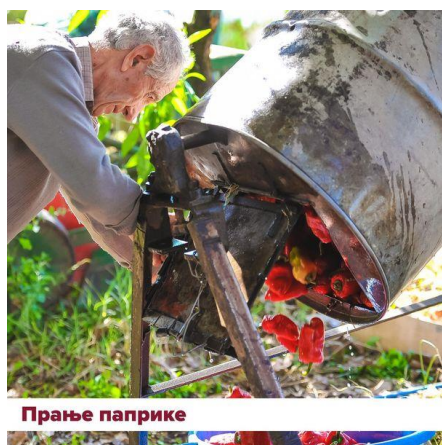

lokalnog zelenog rasta u oblasti etno turizma. Povezuju kulturnu, ekonomsku, ekološku i socijalnu dimenziju lokalnog razvoja. Na preduzetnički način stvaraju novu vrednost zasnovanu na vrednostima kulture ovog kraja, lokalno znanje, aktivan poslovni temperament, lokalnu poljoprivredu i zanatstvo.

ovog kraja,

lokalno znanje, aktivan poslovni temperament, lokalnu poljoprivredu i zanatstvo.

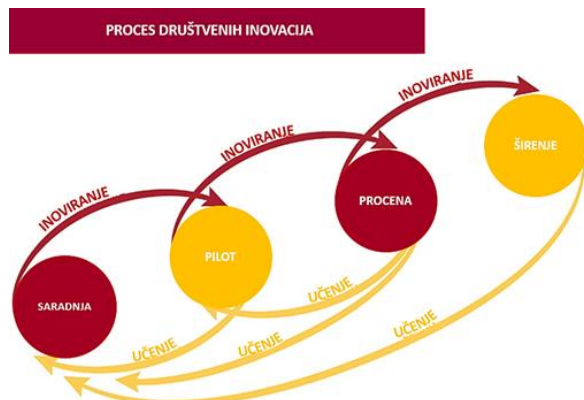
Прање паприке

Poljoprivredna gazdinstva: Stevica Marković, Brestovac i Slaviša Tošić, Donje Krajinice – Primer brendiranog nastupa

i inovativnog proizvođača na tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Treća generacija lokalnih poljoprivrednika, proizvodi sopstveno bio-đubrivo koristeći sav otpad iz kuće i drugi poljoprivredni otpad. Sirovinu za proizvodnju ajvara sam proizvodi od autohtonih lokalnih domaćih sorti, kontrolisana proizvodnja sa minimumom hemije. Strnjiku, zaorava i koristi inovativne biotehnike za razgradnju - zelenišno đubrivo.

Sarađuje sa profesorima, PSSS, Leskovac, lokalnim stanovništvom.

Udruženje distrofičara Leskovac – Primer postojećeg ogromnog razvojnog potencijala lokalnog civilnog društva. Rad ovog lokalnog udruženja, koje je formirano 1979. godine i kontinuirano deluje svih ovih godina, govori o svojoj potrebi za efikasnim zadovoljavanjem one vrste zajedničkih potreba koje se tiču relativno manjeg broja ljudi, odnosno na koje postojeći javni i tržišni sektor ne nude adekvatne odgovore.

U prošlosti je glavnu reč u tome imala crkva, da bi se kasnije, i na ovim prostorima, pojavile dobrotvorne fondacije i zadužbine, razna udruženja i dobrotvorne inicijative, poput leskovačkog udruženja „Žene u borbi protiv luksuza“ iz 1920. godine. Kao pokretači i nosioci društvenih inovacija, organizacije civilnog društva mogu da odigraju suštinsku ulogu u osnaživanju i ekonomske, i ekološke i socijalne dimenzije lokalnog zelenog rasta. Ovo posebno, kada je reč o primeni razvojnih koncepata zasnovanih na zajednici.

8. KONSTATACIJE I PREPORUKE

Na osnovu sprovedenog desk-top istraživanja i fokus-grupnog intervjua, te analize dobijenih rezultata, kao i ostvarenog uvida u ključne aspekte mogućnosti primene koncepta zelenog rasta Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, a imajući u vidu logiku zahteva za daljim, strateškim pristupom u tretiranju ove problematike, mogu se istaći sledeće konstatacije i preporuke:

§ KONSTATACIJE

- (1) Koncept zelenog rasta** je moćan, pragmatičan razvojni instrument koji danas koriste i nacionalni i lokalni donosici odluka, kako u razvijenim, tako i u nerazvijenim zemljama, da bi unapredili ostvarivanje ciljeva održivog razvoja u svojim sredinama. Suština ovog koncepta je u aktiviranju onih (postojećih i novih) izvora kvalitativnog rasta, koji proističu iz same **povezanosti** ekonomske, ekološke i društvene dimenzije održivog razvoja.
- (2) Postojanost** ljudskog života na ovom prostoru, - koja se proteže tokom proteklih osam milenijuma – govori o **vitalnosti** kao suštinskom obeležju lokalnog identiteta i moćnom istorijskom uporištu za

uspešnu primenu koncepta zelenog rasta. Karakterističan izraz te postojanosti je i sam leskovački govor koji je do današnjih dana očuvao karakteristike zvaničnog jezika srednjevekovne srpske države iz vremena Stefana Lazarevića (1402-1427).

- (3) Specifični geografski i, uopšte, prirodni uslovi života na ovom prostoru, uticali su da **aktivan i poslovni temperament** lokalnog stanovništva izraste u jedno od njegovih suštinskih, kvalitativnih određenja i uporišta, kada je reč o načinu razmišljanja i ponašanja u rešavanju životnih pitanja, uključujući pitanje ostvarivanja ciljeva održivog razvoja. U vremenima kada je imao veću slobodu da se iskaže, kao što je to bilo između dva svetska rata, ovaj temperament generisao je izuzetne razvojne uzlete koji daleko prevazilaze lokalni i regionalni značaj.
- (4) Prostorni razmeštaj lokalnog stanovništva, nošen individualnom i zajedničkom samosvojnošću razvojnih aktera, rezultirao je nastankom i funkcionisanjem 192 naseljena mesta u Gradu Leskovcu (144) i Opštini Vlasotince (48). Sa svojim **odnosima uzajamnosti, povezanosti i solidarnosti, zasnovanim na teritorijalnoj bliskosti i empatiji**, ove dve insitucionalizovane „*zajednice lokalnih zajednica*“ predstavljaju nepresušni izvor bogatstva mikrokulturnih različitosti, humanog i socijalnog kapitala i najraznovrsnijih razvojnih prilika za ostvarivanje lokalnog zelenog rasta.
- (5) **Netaknuta priroda** u Opštini Vlasotince (61,8% šume), ali i u značajnim delovima Grada Leskovca (45,7% šume), kao takva predstavlja, ne samo autentičnu i univerzalnu vrednost, već i jedinstvenu priliku za progresivno kretanje u formi dinamičke ravnoteže između ekonomskog, socijalnog i ekološkog aspekta lokalnog razvoja. Uvođenje lokalnog računovodstva šumskih ekosistemskih usluga pokazalo bi da se ekonomski ekvivalent njihovog doprinosa regulisanju kvaliteta voda i klime, te stvaranju nematerijalnih ljudskih vrednosti, kreće na nivou od oko 18.6 miliona evra godišnje, uz absorpcione kapacite lokalnih šuma od preko 2.8 miliona tona ugljenika.
- (6) Sa ostvarenih 17,5 hiljada USA \$ po stanovniku (prema paritetu kupovne moći) u 2023. godini, stanovništvo Grada Leskovca i Opštine Vlasotince premašilo je onu granicu materijalne egzistencije (15,000.00 USA \$ po stanovniku), iznad koje porast sreće pripadnika jedne zajednice prestaje ili uveliko usporava, tj. **iznad koje počinju da preovladavaju neki drugi, u suštini nematerijalni, aspekti kvaliteta života**. Ulazak u fazu suočavanja sa mogućnošću izbora između pripadnosti potrošačkom ili antikonzumerističkm društvu, stvorio je priliku za lokalne razvojne aktere da, promocijom kvaliteta života koji isključuje negativne aspekte konzumerizma – dugoročno poboljšaju, ne samo kvalitet života na lokalnom nivou, već i konkurentsku poziciju svojih lokalnih jedinica na nacionalnom i evropskom tržištu lokalnih samouprava.

(7) Lokalne ekonomije Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, oko kojih su se oblikovali ovi životni prostori kroz vekove i milenijume, **jesu prilike da se ekonomiji vrati njeno ljudsko lice. Mreža od 192 međusobno nadopunjujuće mikrolokalne ekonomije**, koju čine brojne delatnosti nastale prevashodno iz platežno sposobne lokalne tražnje (poljoprivreda i agrokompleks, mala privreda, zanatstvo, trgovina, turizam, građevinarstvo, kreativna privreda), ali i iz lokalnih odgovora na zahteve nacionalnog i globalnog tržišta (programerstvo, dizajn, IKT i sl.), predstavlja ekonomski potencijal, čija inicijalna lokalna uporišta počinju da se prepoznaju kroz:

- **valorizaciju vrednosti** lokalne kulture, lokalnih resursa i lokalnih potreba;
- sve snažniju cirkulaciji novca **unutar** lokalne ekonomije;
- sve potpunije ispunjavanje **zahteva** lokalnog tržišta rada;
- pronalaženje suštinskih odgovora na **potrebe najranjivijih** lokalnih grupa;
- **osveščivanje potrebe** za uspostavljanjem anitikonsumerističke orijentacije;
- **osnaživanje kohezije** lokalnih zajednica;
- **ostvarivanje doprinosa** poboljšanju zdravlja lokalnog stanovništva i njegovog materijalnog blagostanja, uz istovremeno smanjenje zagađenja i degradacije životne sredine, i iznad svega;
- **jačanje lokalnog samopouzdanja**.

(8) Društvena dimenzija zelenog rasta Grada Leskovca i Opštine Vlasotince je najveći neiskorišćen potencijal ove dve „zajednice lokalnih zajednica“ na putu ka ostvarivanju ciljeva održivog razvoja. Kao **suštinski uslov blagostanja i individualnog razvoja**, ova dimenzija održivog lokalnog razvoja ima svoje uporište, pre svega u:

- kontinuiranom delovanju na **osvetljavanju i utemeljivanju kolektivne perspektive**, koja se izgrađuje i aktuelizuje kroz donošenje i ostvarivanje različitih, veoma značajnih lokalnih planskih dokumenata, te podržava odgovarajućim lokalnim javnim politikama, kao i uticanjem na donošenje odgovarajućih nacionalnih politika;
- **prisustvu** suštinskih elemenata:
 - ✓ **povezujućeg** socijalnog kapitala, što se ogleda u percipiranom zajedničkom identitetu (videti rezultate fokusgrupnog intervjua); ispoljenoj zabrinutosti zajednice za nezaposlene, stare, uopšte, ranjive grupe lokalnog stanovništva isl.
 - ✓ **premošćujućeg** socijalnog kapitala, što se ogleda u zajedničkom interesu za izlazak iz stanja višedecenijske razvojne marginalizacije i periferijalizacije ovog društveno-

ekonomskog prostora, za integrisanje lokalne kulture, uključujući i lokalno narečje, u nacionalnu kulturnu baštinu itd.

- ✓ **institucionalnog** socijalnog kapitala, što se ogleda u poboljšanoj saradnji između lokalnih OCD, odnosno građana, i lokalnih donosioca odluka.

(9) Ekološka dimenzija zelenog rasta Grada Leskovca i Opštine Vlasotince ima svoja inicijalna uporišta, pre svega u:

- **natprosečnoj raspoloživosti** prirodnog, ljudskog i socijalnog kapitala;
- **ostvarenoj natprosečnoj racionalnosti** u korišćenju vodnih resursa;
- **relativno dobroj perspektivi**, kada je reč o obezbeđenosti vodom za piće
- **ostvarenom napretku** u upravljanju otpadnim vodama
- **dostignutom nivou** obezbeđenosti šumskih ekosistemskih usluga
- **dobrim primerima** zaštite kopnenih bioma i biljnih i životinjskih vrsta
- **zadovoljavajućem** kvalitetu vazduha, kao i **uspostavljenom** lokalnom sistemu za praćenje promena u kvalitetu vazduha.

(10) Relevantne procene rizika od katastrofa za područje Leskovca i Vlasotinca govore o veoma povoljnoj situaciji, kada su u pitanju najverovatniji neželjeni događaji i neželjeni događaji sa najtežim posledicama, i to: zemljotresi, odroni, klizišta i erozije, poplave, grad, olujni vetar, snežne mećave, nanosi i poledica, hladni talas, topli talas, suša, epidemije i pandemije (ne računa se COVID 19), nedostatak vode za piće, biljne bolesti, bolesti životinja, požari i eksplozije, požari na otvorenom i tehničko-tehnološke nezgode.

§ PREPORUKE

Polazeći od **suštinskog, životnog značaja** koji ima napredak u ostvarivanju utvrđenih ciljeva održivog razvoja za sadašnju i buduće generacije Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, kao i **postojećeg stanja** na ovom planu, posmatranog u kontekstu nacionalnih ostvarenja, a imajući u vidu **rezultate** istraživanja o mogućnostima zelenog rasta ove dve lokalne jedinice, te sagledana **svetska iskustva** i primere dobre prakse u primeni koncepta zelenog rasta na raznim nivoima odlučivanja, razvojnim akterima u Gradu Leskovcu i Opštini Vlasotince **preporučuje se** sledeće:

- I. Izuzetan potencijal za zeleni rast, koji leži u povezivanju ekonomske, ekološke i društvene dimenzije razvoja Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, potrebno je da dobije **tretman strateškog prioriteta, ključne razvojne poluge i bitnog uslova progressa** u procesu ostvarivanja održivog lokalnog razvoja.

- II. Lokalna uporišta** zelenog rasta, koja se ogledaju u vitalnosti ovih životnih odredišta, aktivnom i poslovnom temperamentu lokalnog stanovništva, natprosečnoj raspoloživosti prirodnog, ljudskog i socijalnog kapitalu, izgrađenoj infrastrukturi, lokalnim primerima kvalitativnog rasta u ekonomiji, ekologiji i društvu, te postojanju drugih uslova i oblika progresivnog lokalnog kretanja ka razvojnoj održivosti, predstavljaju činjeničnu realnost, na kojoj je potrebno izgraditi **zajedničko razumevanje** prednosti lokalizacije koncepta zelenog rasta.
- III.** Značajnu plansku osnovu koju su Grad Leskovac i Opština Vlasotince izgradili kao kolektivni entiteti, potrebno je nadograditi i povezati jednim **novim, krovnim, strateškim dokumentom** čije bi sprovođenje obezbedilo suštinski iskorak u lokalnom održivom razvoju.
- IV.** Oslanjanje na **motivacioni potencijal** koncepta zelenog rasta kao najkonkretnijeg individualnog i zajedničkog pristupa materijalno ispunjenom, na pravdi zasnovanom i ekološki odgovornom načinu života - potrebno je da predstavlja **osnovu za aktivno uključivanje i saradnju** svih lokalnih struktura u radu na osmišljavanju i primeni odgovarajućih strateških rešenja.
- V.** Lokalizaciju koncepta zelenog rasta kao istinski **pionirskog poduhvata** na ovim prostorima, trebalo bi iskoristiti kao izuzetnu i suštinsku razvojnu priliku za izlazak Grada Leskovca i Opštine Vlasotince, ne samo na nacionalnu, već i na evropsku i **globalnu** razvojnu scenu.

PRILOG

FOKUSGRUPNI INTERVJU - LESKOVAC

PROJEKAT “ ZELENO - PLAVE ZAJEDNICE”, sprovodi Evropski pokret u Srbiji - Leskovac, finansira: Fond za održivi lokalni razvoj uz expertsku podršku BOŠ Beograd

IZVEŠTAJ SA FOKUSGRUPNOG INTERVJUA - Leskovac

UVOD

- ❖ **Termini, vreme i mesto održavanja:**
- ❖ **Grupa II** – 31.07.2024. godine, Regionalna Komora Jablaničkog i Pčinjskog okruga, Stojana Ljubića 12, u 12:00 časova;
- ❖ **Moderator:** Jasmina Radonjić Dimitrijević
- ❖ **Asistent:** Anđelija Radonjić
- ❖ **Snimatelj:** Nataša Gligorijević

- ❖ **Svrha istraživanja:** Prikupljanje relevantnih informacija kakvu budućnost bi želeli za Grad Leskovac, gde su njene najbolje razvojne šanse i na koji način može da se utiče, da razvojne promene u ovoj sredini poprime željeni tok.
- ❖ **Cilj istraživanja:** Obezbediti kvalitetne inpute za pripremanje osnove strategije zelenog rasta Grada Leskovca.
- ❖ **Kriterijum za izbor učesnika:**
 - Firme i preduzetnici iz Leskovca
 - Nezaposleni na evidenciji NZS Leskovca
 - Mladi od 15 do 30 godina iz Leskovca
 - Stanovnici Grada Leskovca
- **Grupa II:** ukupan broj učesnika je 14, od toga 7 žena i 7 muškaraca

Grupe pitanja na fokus - grupnim istraživanjima i odgovori učesnika

I ODREĐENJE GRUPE

1.1. Kako bi ste u jednoj reči opisali sopstveni odnos prema budućnosti svoje sredine?

- ✧ Živčan
- ✧ Održivost
- ✧ Planina
- ✧ Poljoprivreda
- ✧ Turizam i poljoprivreda
- ✧ Blistavo
- ✧ Turizam
- ✧ Dobar
- ✧ Angažovanje
- ✧ Porodica
- ✧ Odgovornost

1.2. Da li ste upoznati sa terminima:

- “zeleni rast”

Od ukupno 14 učesnika 6 je upoznato sa ovim terminom, 1 nije i 7 delimično;

- “održivi razvoj”

Sa ovim terminom upoznato je 9 učesnika, a delimično je upoznato 7 učesnika.

- “zelena ekonomija”

1 učesnik je upoznato sa ovim terminom, 1 nije upoznat, a 12 je delimično upoznato.

1.3. Da li možete da navedete neke izvore informacija (internet, literatura, iskustvo starijeg) koje koristite, kada razmišljate o poželjnoj budućnosti za svoju sredinu?

Na ovo pitanje 3 učesnika navodi da koristi internet, literaturu i iskustvo starijeg, 4 da koriste samo

internet, 1 učesnik koristi samo medije, 1 internet i iskustvo starijih, 1 koristi literaturu dok se 2 učesnika se ne informišu na ovu temu.

1.4. Šta znači učestvovati u ostvarivanju zelenog rasta, lokalnog održivog razvoja

- Sakupljanje ambalaže
- Reciklaža
- Da se na skupvima promovišu osvežavajuća pića u staklenoj ambalaži
- Uvođenje novčanih kazni
- Početi sa promenom od svakog pojedinca

1.5. Da li u svojoj porodici, sa komšijama, prijateljima razgovarate o tome?

Svih 14 učesnika odgovorilo je sa DA.

1.6. Da li ste učestvovali u nekim aktivnostima, koje su Vas podstakle da učestvujete u zelenom rastu, lokalnom održivom razvoju (javna rasprava, društvene mreže, praćenje vesti, edukacije)?

Emili: Važna nam je sudbina naše dece sa posebnim potrebama i njihovih porodica. Okupili smo se da im pomognemo tako što ćemo im nabavljati igračke od novca obezbeđenog sakupljanjem posebnog papira za recikliranje!

✧ na ovo pitanje 11 učesnika je odgovorilo da je učestvovalo, dok 3 nisu.

1.7. Da li možete da zamislite svoju decu, unuke u svom sadašnjem mestu življenja, ukoliko se ono razvija?

Svih 14 učesnika odgovorilo je sa DA.

2. POŽELJNA BUDUĆNOST

2.1. U Vašoj slici željene budućnosti, kakav raspored imaju (upisati redni broj):

- “svet slobode” je kod 3 učesnika na prvom mestu, kod 7 učesnika na drugom mestu, kod 2 učesnika na trećem mestu i kod 2 učesnika na četvrtom mestu po prioritetu.
- “svet pravde” je kod 3 učesnika na prvom mestu, kod 3 učesnika na drugom mestu, kod 2 učesnika na trećem mestu i kod 6 učesnika na četvrtom mestu po prioritetu.
- “svet sigurnosti” je kod 5 učesnika na 1 mestu, kod 1 učesnika na drugom mestu, kod 4 učesnika na trećem mestu i kod 3 učesnik na četvrtom mestu po prioritetu.
- “svet prirode” je kod 3 učesnika na prvom metu, kod 3 učesnika na drugom mestu, kod 6 učesnika na terćem mestu i kod 3 učesnika na četvrtom mestu po prioritetu.

2.2. Da li vaša slika željene budućnosti uključuje i život vašeg potomstva u ovoj sredini?

Dorđe: *Nema ništa vrednije od onoga što mi imamo ovde. To što mi imamo ovde – drugde pokušavaju da naprave veštački!*

Svih 14 učesnika je odgovorilo sa DA.

2.3. Kako bi vaša slika željene budućnosti u jednoj rečenici mogla da se opiše?

2 učesnika bi svoju željenu budućnost opisala kao mogućnost lične potrošnje na nivou najrazvijenijih zemalja, dok je 12 učesnika odgovorilo da bi svoju budućnost opisalo kao mogućnost ličnog napredovanja u saglasju sa zajednicom i prirodom.

2.4. Da li bi slika Vaše željene budućnosti mogla da se opiše:

Sanja: *Želim budućnost u kojoj nećemo potcenjivati sami sebe!*

Svi učesnici su se izjasnili bi u budućnosti želeli da žive u mestu, koje ima svoj identitet i preuzima od drugih ono što poboljšava život, ali čuva identitet.

2.5. Da li se u vašoj slici željene budućnosti sopstveni “dom” doživljava:

12 učesnika kaže da reč “dom” doživljava kao pripadnost porodici, zajednici i okolnoj prirodi, dok dvoje učesnika „dom“ doživljava kao porodično okupljanje u u željenoj budućnosti.

3. ŠANSE ZA BUDUĆNOST

3.1. Za koje lokalne organizacije iz privatnog, javnog ili civilnog sektora možete da kažete da su primarne po nečemu (inovativnost, poslovnost, odgovornost za uposlenike itd.)?

Učesnici su prepoznali JP „Srbijašume“ u Centar za strateško usavešavanje

3.2. Za koja naseljena mesta u vašoj lokalnoj zajednici možete da kažete da su najnaprednija?

Zoran. *U Strojkovcu svaka kuća ima strugaru.*

U selu Vinarcu formirana je zadruga koja okuplja preko 100 zadrugara. Pomenuto je selo Bunuški Čifluk.

3.3. Koje su to najpovoljnije okolnosti u vašoj sredini, na kojima bi mogao da se ubrza lokalni razvoj?

Milena: *Zašto u ovoj državi baš sve mora da bude crno?*

9 učesnika smatra da je ljudski faktor najbitniji za ubrzanje lokalnog razvoja, dok 4 učesnika na prvo mesta stavlja prirodne resurse a zatim ljudski faktor, a 1 učesnik pored navedenih smatra da su i društvene karakteristike (tradicija, mentalitet, pripadnost) najbitnije kao najpovoljnije okolnosti na kojima bi mogao da se ubrza lokalni razvoj.

3.4. Gde leže šanse za ubrzanje lokalnog razvoja?

Stevica: *Najveća razvojna šansa vezana je za mogućnost da svako naše selo počne da odlučuje o sebi. A to je zadatak i za nas i za državu.*

Mišljenja su podeljena, i 7 učesnika smatra da šanse za brži lokalni razvoj leže u većoj ulozi inicijativa i samoorganizovanja (država prati), dok ostalih 7 učesnika smatra da je presudna uloga države (privatna inicijativa prati).

3.5. Gde smatrate da je veća šansa za ubrzanje razvoja vaše sredine?

🚦 **Nenad** (Leskovac): *Kukavica uopšte nije posečena, mada kud god da krenem, čujem kako ljudi pričaju da jeste!*

Istovremeno delovanje na poboljšanje lokalne ekonomije, stanja zajednice i stanja lokalne prirode jeste osnova za ubrzanje razvoja sredine kažu svih 14 učesnika.

4. KAKO DO POŽELJNE BUDUĆNOSTI?

4.1. Kako biste rangirali važnost zadovoljenja sledećih potreba:

- Zdravlje - kod 11 na prvom mestu, kod 1 učesnika na drugom mestu, kod 1 učesnika na trećem mestu, kod 1 učesnika na petom mestu, dok na četvrtom mestu po prioritetu nije ni kod jednog učesnika.
- Obrazovanje – kod 1 učesnika je na prvom mestu, kod 7 učesnika je na drugom mestu, kod 4 učesnika je na trećem mestu, dok se nijednom ne javlja na četvrtom i petom mestu po prioritetu.
- Zaštita prirode – kod nijednog učesnika nije na prvom mestu po prioritetu, kod 4 učesnika je na drugom mestu, kod 3 učesnika je na trećem mestu, kod 5 učesnika je na četvrtom mestu i kod 3 učesnika je na petom mestu po važnosti.
- Zaštita najranjivijih - kod nijednog učesnika nije na prvom drugom mestu po prioritetu, dok je kod njih 3 na trećem mestu, kod njih 7 na četvrtom mestu i kod njih 3 na petom mestu po prioritetu.
- Zaštita od rizičnih događaja – kod 2 učesnika je na prvom mestu, kod 2 na drugom, kod 1 na trećem, kod 9 na petom mestu, dok na četvrtom mestu po prioritetu nije ni kod jednog učesnika.

4.2. Kako bi ste rangirali važnost sledećih faktora u održanju života na ovom prostoru?

- Pripadnik lokalne zajednice: je kod 6 učesnika na prvom mestu, dok 4 učesnika na drugom mestu a kod 4 učesnika na trećem mestu po važnosti.
- Lokalna samouprava: je kod 3 učesnika na prvom mestu, kod 8 učesnika na drugom mestu dok je kod 3 učesnika na trećem mestu po važnosti.
- Država: je kod 5 učesnika na prvom mestu, kod 2 učesnika na drugom mestu, dok je kod 7 učesnika na trećem mestu po važnosti.

4.3. Ukoliko biste stekli utisak da smo kao lokalna samouprava, napravili i usvojili jedan veoma dobar plan lokalnog razvoja, da li biste savetovali mlade da ostanu ovde?

Svih 14 učesnika je dalo odgovor DA.

U Leskovcu, avgust 2024

FOKUSGRUPNI INTERVJU VLASOTINCE

PROJEKAT “ ZELENO - PLAVE ZAJEDNICE”, sprovodi Evropski pokret u Srbiji - Leskovac, finansira: Fond za održivi lokalni razvoj uz ekspertsku podršku BOŠ Beograd

IZVEŠTAJ SA FOKUSGRUPNOG INTERVJUA

- Vlasotince -

UVOD

- ❖ **Termini, vreme i mesto održavanja:**
 - ❖ **Grupa I** – 29.07.2024, Narodna biblioteka Vlasotince 10h;
 - ❖ **Moderator** : Jasmina Radonjić
 - ❖ **Asistent:** Anđelija Radonjić
 - ❖ **Snimatelj:** Nataša Gligorijević

 - ❖ **Svrha istraživanja:** Prikupljanje relevantnih informacija kakvu budućnost bi želeli za Opštinu Vlasotince, gde su njene najbolje razvojne šanse i na koji način može da se utiče, da razvojne promene u ovoj sredini poprime željeni tok.

 - ❖ **Cilj istraživanja:** Obezbediti kvalitetne inpute za pripremanje osnove strategije zelenog rasta opštine Vlasotince.

 - ❖ **Kriterijum za izbor učesnika:**
 - Firme i preduzetnici opštine Vlasotince
 - Nezaposleni na evidenciji NZS Vlasotince
 - Mladi od 15 do 30 godina Opština Vlasotince
 - Stanovnici Opštine Vlasotince

 - **Grupa I:** ukupan broj učesnika je 15 od toga 10 žena i 5 muškaraca
- Grupe pitanja na fokus - grupnim istraživanjima i odgovori učesnika**

1 ODREĐENJE GRUPE

4.2. Kako bi ste u jednoj reči opisali sopstveni odnos prema budućnosti svoje sredine?

- ✧ Pripadnost,
- ✧ Odgovornost - lična odgovornost
- ✧ Svetla budućnost,
- ✧ Optimizam,
- ✧ Upitan,
- ✧ Održivost (voda, šuma ...)
- ✧ Borba,
- ✧ Neizvesna,
- ✧ Sigurnost za sve

4.3. Da li ste upoznati sa terminima:

- “zeleni rast”

Od ukupno 15 učesnika 10 je upoznato sa ovim terminom, 1 nije i 1 delimično

- “održivi razvoj”

Sa ovim terminom upoznato je 12 učesnika, 3 nije upoznato od ukupno 15

- “zeleno ekonomija”

12 učesnika je upoznato sa ovim terminom, 3 nije upoznato. Ukupno bilo 15 učesnika.

4.4. Da li možete da navedete neke izvore informacija (internet, literatura, iskustvo starijeg) koje koristite, kada razmišljate o poželjnoj budućnosti za svoju sredinu?

Na ovo pitanje 10 učesnika navodi da koristi internet, 2 iskustvo, 3 literaturu

4.5. Šta znači učestvovati u ostvarivanju zelenog rasta, lokalnog održivog razvoja(USMENO ODGOVARANJE)

- Razvoj svesti o zaštiti životne sredine,
- Sve zavisi od pojedinca,
- Društveno - koristan rad,
- Učešće u raznim aktivnostima (postavljanje solarnih klupa),
- Uređeni međuljudski odnosi,
- Uključenje institucija,
- Koristiti društvene mreže za uključivanje mladih u sve svere života zajednice,
- Očuvanje porodice,
- Obezbediti radna mesta - sami ili država

4.6. Da li u svojoj porodici, sa komšijama, prijateljima razgovarate o tome?

10 od ukupno 15 učesnika odgovorilo je sa DA, a 3 sa NE

4.7. Da li ste učestvovali u nekim aktivnostima, koje su Vas podstakle da učestvujete u zelenom rastu, lokalnom održivom razvoju (javna rasprava, društvene mreže, praćenje vesti, edukacije)?

- ✧ na ovo pitanje 8 od 15 učesnika je odgovorilo da je učestvovalo u akcijama uređenja šetališta pored reke,
- ✧ 13 je učestvovalo posredstvom praćenja vesti i društvenih mreža, a
- ✧ 2 učesnika intervjuja nije učestvovalo u akcijama.

4.8. Da li možete da zamislite svoju decu, unuke u svom sadašnjem mestu življenja, ukoliko se ono razvija?

8 učesnika kaže da može da zamisli svoju decu i potomke u mestu življenja, ukoliko se ono razvije da bude pravedna sredina, sigurna, zdrava, ekonomski povoljna, uzajamna saradnja stanovnika, privrednika, preduzeća, institucija, infrastruktura, čista životna sredina, zdrava hrana.

5. POŽELJNA BUDUĆNOST

5.1. U Vašoj slici željene budućnosti, kakav raspored imaju (upisati redni broj):

- “svet slobode”
- “svet pravde”
- “svet sigurnosti”
- “svet prirode”

- 50% učesnika je svet slobode stavilo na prvo mesto, a 50% na 2., 3. i 4. mesto
- Svet pravde je kod 50% učesnika na drugom mestu, a 50% na 1., 3., i 4. mestu
- 40% učesnika je svet sigurnosti označilo kao najvažnije 1. mesto, 40% njih na 3. i 4. mesto, a 20% na 2. mesto
- 60% od ukupnih učesnika izjasnilo se da je svet prirode na 1. mestu, jer smo mi svi deo prirode, živimo sa prirodom i čuvamo prirodu (željena budućnost), 40 % njih je sbet prirode stavilo na 2., 3, i 4. mesto

5.2. Da li vaša slika željene budućnosti uključuje i život vašeg potomstva u ovoj sredini?

10 učesnika je reklo DA, a 5 kaže NE, a kroz diskusiju smo zabeležili da ukoliko bi se podigla svest mladih i ostalih stanovnika da je empatija važna, očuvanje porodice

- takođe, nasleđe, još uvek ne zagađena voda, vazduh, zemljište, takođe očuvanje tradicije i povratak selu, a to sve imamo i možemo da se potrudimo počevši od sebe pa i na nivou zajednice za bolji život potomaka

5.3. Kako bi vaša slika željene budućnosti u jednoj rečenici mogla da se opiše?

90% učesnika bi sliku željene budućnosti opisalo kao mogućnost ličnog napredovanja u saglasnosti sa zajednicom i prirodom.

- Uspostaviti i održavati identitet zajednice
- Inovacije u svim sferama života u zajednici
- Zakoni, koji regulišu pravdu
- Povratak slobode
- Očuvanje prirode

- Ne dozvoliti da se postojeći resursi uništavaju i nestaju
- Uspostaviti dobre odnose stanovništvo - institucije
- Pomoć lokalne samouprave i države

10% učesnika je sliku željene budućnosti opisalo kao mogućnost lične potrošnje na nivou najrazvijenijih zemalja sveta

5.4. Da li bi slika Vaše željene budućnosti mogla da se opiše:

Svi učesnici su se izjasnili bi u budućnosti želeli da žive u mestu, koje ima svoj identitet i preuzima od drugih ono što poboljšava život, ali čuva identitet.

Niko od njih ne bi želeo da ima budućnost u mestu nalik najpoznatijim svetskim destinacijama

5.5. Da li se u vašoj slici željene budućnosti sopstveni “dom” doživljava:

95% kaže da reč “dom” doživljava kao pripadnost porodici, zajednici i okolnoj prirodi, da treba čuvati prirodu ne zagađivati je, da postoje mesta za odlaganje otpada, donošenje zakona o pravu i pravdi za sve, uključivanje države u stvaranju ovakve budućnosti

6. ŠANSE ZA BUDUĆNOST

6.1. Za koje lokalne organizacije iz privatnog, javnog ili civilnog sektora možete da kažete da su primarne po nečemu (inovativnost, poslovnost, odgovornost za uposlenike itd.)?

Učesnici su prepoznali Tehničku školu i Gljivarsko društvo

Tehnička škola je prva na jugu Srbije, a i cele Srbije uvela dualno obrazovanje, odgovornoposlovanje, povoljni radni uslovi, briga za uposlenike, rad sa decom van nastave kroz edukacije, obuke, seminare, stručnu praksu.

Gljivari su prvi koji čuvaju i neguju jestive gljive i prave razne proizvode od gljiva okupljajući mlade, volontere, naučnu javnost.

6.2. Za koja naseljena mesta u vašoj lokalnoj zajednici možete da kažete da su najnaprednija?

Za najnaprednije mesto izdvojili su Stajkovce zbog toga što u tom seli svaka kuća ima mini proizvodnju u okviru porodice i u proseku zajedno žive tri generacije. Svi su uključeni u porodičan posao, učestvuju u razvoju sela, saradjujući sa institucijama, školama, ulažu u obrazovanje dece, kvalitet života imaju izgrađenu infrastrukturu, elektrifikaciju polja, arterijske bunare za navodnjavanje, rade na smanjenju rizika od suše, poplava, požara i dr, kroz razvijenu svest o načinima zaštite.

6.3. Koje su to najpovoljnije okolnosti u vašoj sredini, na kojima bi mogao da se ubrza lokalni razvoj?

Učesnici fokus-grupnog intervjua smatraju da su ljudski faktor, prirodni resursi i društvene

karakteristike(tradicija, mentalitet, pripadnost) najbitniji kao najpovoljnije okolnosti na kojima bi mogao da se ubrza lokalni razvoj

6.4. Gde leže šanse za ubrzanje lokalnog razvoja?

Da šanse za brži lokalni razvoj leže u većoj ulozi inicijativa i samoorganizovanja uz pomoć države slažu se svi učesnici.

- Iskoristiti prirodne resurse
- Napraviti zakonski okvir
- Udruživanje
- Uređenje naslednih odnosa
- Primerima dobre prakse probuditi zainteresovanost
- Obezbediti bolju informisanost

6.5. Gde smatrate da je veća šansa za ubrzanje razvoja vaše sredine?

Istovremeno delovanje na poboljšanju lokalne ekonomije, stanja zajednice i stanja lokalne prirode jeste osnova za ubrzanje razvoja sredine kažu svih 15 učesnika.

7. KAKO DO POŽELJNE BUDUĆNOSTI?

7.1. Kako biste rangirali važnost zadovoljenja sledećih potreba:

- Zdravlje - kod 90% učesnika je zdravlje na 1. mestu
- Obrazovanje - na 2. mestu je kod 70% učesnika
- Zaštita prirode - na 2. mestu kod 70% učesnika
- Zaštita najranjivijih - i ovde je 70% učesnika stavilo zaštitu najranjivijih na drugo mesto

30% učesnika je zaštitu prirode, najranjivijih i rizik od suša, požara, poplava rangiralo na 3., 4. i 5. mesto

4.2. Kako bi ste rangirali važnost sledećih faktora u održanju života na ovom prostoru?

- Pripadnik lokalne zajednice
- Lokalna samouprava
- Država

80% njih smatra da je 1. lokalna samouprava važna za bolji život na ovom prostoru, zatim država i na 3. mestu pripadnik lokalne zajednice.

Smatraju da je potrebno imati plan razvoja na nivou lokala, da država daje podršku, a da se stanovnici samoorganizuju udružuju uskladu sa planom, zajednicom, tradicijom, prirodom

4.3. Ukoliko biste stekli utisak da smo kao lokalna samouprava, napravili i usvojili jedan veoma dobar plan lokalnog razvoja, da li biste savetovali mlade da ostanu ovde?

Svih 15 učesnika je dalo odgovor DA

U Leskovcu, avgust 2024